વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧૨૫/– તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૮ છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/–

✶✶✶ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ✶✶✶

પ્રબુદ્ધ જીવન

વિક્રમ સંવત : ૨૦૬૪ વીર સંવત : ૨૫૩૪ ભાદરવા વદ – તિથિ – ૧

જિન-વચન

સાચો ધર્મ

माणुस्सं विग्गहं लद्धुं सुई धम्मस्स दुल्लहा ।
जं सोच्च पडिवज्जंति तवं खंतिमाहिंसयं ।।

–उत्तराध्ययन– ३-८

મનુષ્યદેહ પામ્યા પછી પણ સાચા ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાંભળવાથી જીવો તપ, ક્ષમા અને અહિંસાને અપનાવી શકે.

मनुष्य देह प्राप्त होने पर भी उस धर्म का श्रवण दुर्लभ है जिस को सुनकर मनुष्य तप, क्षमा और अहिंसा को अपना सके ।

Even after having been born as a human being, it is most difficult to get an opportunity to listen to true religious scriptures - listening to which makes one practise penance, forgiveness, and non-violence.

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ ગ્રંથિત 'જિન-વચન'માંથી)

આચમન

વિધવિધ ધર્મ અને અહિંસા

જૈન ધર્મ

અહિંસા જૈન ધર્મનો સૌથી મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. અહિંસા જૈન ધર્મનો પ્રાણ છે. કોઈપણ જીવની હિંસા ન કરો. હિંસા કરનારના સર્વ ધર્મ-કર્મ વ્યર્થ થાય છે. સંસારમાં સૌને પોતાનો જીવ પ્યારો હોય છે. કોઈ મરવા નથી ચાહતું. એટલે કોઈપણ પ્રાણીની હિંસા ન કરો. સંપૂર્ણ જીવસૃષ્ટિ પ્રત્યે પોતાપણું, પ્રેમ અને એકબીજામાં સહિષ્ણુતા, એ જ અહિંસાનાં અંગ છે. 'જીવો અને જીવવા દો' એ જ ભગવાન મહાવીર સ્વામીજીનો સંદેશ છે.

હિંદુ ધર્મ

હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં એક મતે સૌ જીવો ઈશ્વરના અંશરૂપ છે. અહિંસા, દયા, પ્રેમ, ક્ષમા આદિને અત્યંત મહત્ત્વ અપાયું છે.

માંસાહાર કરનારો, માંસનો વ્યાપાર કરનારો, માંસ માટે જીવહત્યા કરનારો સૌ એકસરખા દોષી છે. એમને સ્વર્ગ કદી મળતું નથી. બીજાનું માંસ ખાઈ પોતાનું માંસ વધારવાની ઈચ્છા રાખનાર મનુષ્ય પાપી અને અધિક નિર્દયી ગણાય છે.

–અનુશાસન પર્વ (મહાભારત)

ઈસાઈ ધર્મ

ભગવાન મહાવીર સ્વામી અને ગૌતમ બુદ્ધ પછી ઈસા મસિહે પ્રેમ, અહિંસા અને જીવદયાના પ્રચાર-પ્રસારને ગતિ આપી છે. પશુવધ કરવા માટે નથી. હું દયા ચાહીશ, બલિદાન નહીં. તમે રક્ત વહાવવું છોડી દો. તમારા મુખમાં માંસ ન નાખો. ઈશ્વર બહુ દયાળુ છે. એમની આજ્ઞા છે કે મનુષ્ય પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થતાં શાક, ફળ, અન્નથી પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરે. ઈસા મસિહના બે મુખ્ય સિદ્ધાંત :

Thou shal not kill

તમે જીવહત્યા કરશો નહિ.

Love thy neighbour

તમારા પડોશીને પ્રેમ કરો.

શિખ ધર્મ

શિખ ધર્મના પ્રવર્તક ગુરુ નાનકે જીવો ઉપર દયા કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. દયા વિનાનો મોટો સંત પણ કસાઈ સમાન છે.

'એમનાથી પરમાત્મા ક્યારેય પ્રસન્ન નથી થતા જેઓ જીવહત્યા કરતા હોય છે.'

પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપતી વખતે માંસભક્ષણ અને મદ્યસેવનથી દૂર રહેવાનો આદેશ કર્યો હતો. માંસભક્ષી

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૧૭મું)

સર્જન-સૂચિ

ક્રમ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
(૧)	'ઈસ્લામ અને શાકાહાર'	ડૉ. ધનવંત શાહ	૩
(૨)	શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘદ્વારા પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાનું આયોજન	દક્ષા જાની	૧૩
(૩)	'સમ્યક્ત્વ' એટલે 'સાચા સુખની પ્રતીતિ'	ડૉ. છાયાબેન શાહ	૧૮
(૪)	શ્રી ર. વ. દેસાઈ	ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)	૨૦
(૫)	જિવ હિંસા સમાપ્તિ – જૈનોનો જન્મ-જન્માંતરનો સિદ્ધાંત	શ્રી કાકુભાઈ મહેતા	૨૩
(૬)	શાકાહારીઓનેમાંસાહાર પીરસવામાં આવે છે	અનુ. પુષ્પાબેન પરીખ	૨૪
(૭)	જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ	ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ	૨૫
(૮)	સર્જન સ્વાગત	ડૉ. કલા શાહ	૨૬
(૯)	પંથે પંથે પાથેય : નિવાર્ય અનિષ્ટો	શ્રીમતી ઉષા શેઠ	૨૮

પ્રબુદ્ધ જીવન : ગ્રાહક યોજના

- **૧ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૨૫**/-(U.S. $ 9) • **૩ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૩૫૦**/-(U.S. $ 26) • **૫ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૫૫૦**/-(U.S. $ 40)
- **૧૦ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૦૦૦**/-(U.S. $75) • **કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ રૂા. ૨૦૦૦**/-(U.S. $ 100)
- ક્યારેય પણ જાXખ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે ૧૯૨૯થી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું આ મુખ પત્ર 'પ્રબુદ્ધ જીવન' પ્રત્યેક મહિનાની ૧૬મી તારીખે અવિરતપણે પ્રગટ થાય છે અને ગુજરાતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક ચિંતન પીરસતું રહે છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પેટ્રનો, આજિવન સભ્યો અને ગુજરાતના સંતો તેમ જ વૈચારિક મહાનુભાવોને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને અર્પણ કરાય છે.
- આર્થિક રીતે નુકસાનીમાં પ્રગટ થતા આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને સદ્ધર કરવા 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરેલ છે જેમાં દાનવીરો યથાશક્તિ પોતાના દાનનો પ્રવાહ મોકલી રહ્યા છે.
- વિચારદાનના આ યજ્ઞમાં આપને પણ આપના તરફથી ધનદાન મોકલવા વિનંતી છે.
- 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ' અને 'કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ' આપનારને આવકવેરાની 80 G કલમ અન્વયે કરમુક્તનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- ચેક **'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ'**ના નામે મોકલશો.કોઈ પણ માસથી ગ્રાહક બની શકાય છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૩૩ મહમદી મિનાર, ૧૪મી ખેતવાડી, એ.બી.સી. ટ્રાન્સપોર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ટેલિફોનઃ ૨૩૮૨૦૨૯૬

❑ **મેનેજર**

- Website : www.mumbai_jainyuvaksangh.com
- email : info@mumbai_jainyuvaksangh.com

Regd. With Registrar of Newspaper for India No.RNI 6067/57

● વર્ષ : (૫૦) + ૧૮ ● ● અંક : ૯ ● ● તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૮ ● ● ૩ ●

● ● ● શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ● ● ●

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાક્ષિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂા.૧૨૫/- ● ● છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/- ● ●

માનદ્ તંત્રી : ધનવંત તિ. શાહ

'હું કસાઈખાનાનો વિરોધ કરું છું' – *પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ*

'ઈસ્લામ અને શાકાહાર'

આપના હૃદયમાં બિરાજમાન ક્ષમા દેવને અમે સર્વે સંઘ સભ્યો વંદન કરી 'મિચ્છામિ દૂક્કડમ્' વદીએ છીએ. વર્ષ દરમિયાન અમારી કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ થઈ હોય અને આપના હૃદયને અમારાથી દુઃખ પહોંચ્યું હોય તો અમને ક્ષમા કરશો.

આ વખતની પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં ડૉ. ગુણવંત શાહે પોતાનું વક્તવ્ય પ્રસ્તુત કરતાં પહેલાં સ્ટેજ ઉપર જ મને એક પુસ્તક ભેટ આપતા ક્ષણ ભર એ પુસ્તક સામે અને પછી મારી સામે દૃષ્ટિ મિલાવી મૌનમાં મને ઘણું કહી દીધું.

એજ દિવસે રાત્રે વિલેપાર્લેમાં આશા દીપ સંસ્થા દ્વારા યોજિત વ્યાખ્યાનમાળામાં પોતાના પ્રવચનમાં ડૉ. ગુણવંતભાઈએ એક વિધાન કર્યું કે ભારતમાં જૈન યુવાન પણ હવે માંસાહારી થતાં જાય છે, અને વિદેશમાં તો ખાસ. શ્રી ગુણવંતભાઈના આ વિધાન નીચે મને સહી કરવાની ઇચ્છા થાય છે.

અહિંસા પ્રેમી સમગ્ર જૈન જગત માટે આ એક આઘાતજનક વિધાન છે. માંસાહાર તરફ વળેલા યુવાનોને પાછાં શાકાહાર તરફ વાળવા માટે જૈન સમાજે એક સુઘટિત યોજના કરવાની તાત્કાલિક જરૂર છે. તપસ્વીઓની મોટી સંખ્યા યુવાનોમાં જ હોય છે, એ પણ સત્ય છે. પણ એ સિદ્ધિથી પોરસાઈને મૌન બેસી રહેશું તો આવતી કાલે એ સંખ્યામાં વધારો નહિ થાય.

ગુણવંતભાઈએ મને આપેલા એ પુસ્તકની વાત વિગતે કરતાં પહેલાં ઉપરના સંદર્ભે મારા ચિત્ત ઉપર એક સત્ય દૃશ્ય ઉપસે છે એની બે ચાર રેખા આપની સમક્ષ ઉપસાવવાનો લોભ હું જતો કરી શકતો નથી.

જૈન સાધ્વીશ્રીઓ, જેલના કેદીઓ અને કિશોરોને યોગ શીખવવાના અભિયાનને પોતાનો 'ધર્મ' બનાવનાર ગીતા દીદીની કચ્છની શિબિરમાં–ગીતા જૈન પોતે કચ્છના વતની છે–એક કિશોરે પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે લગભગ એની ઉંમર પંદરની આસપાસ હશે. મુસલમાન ખેત મજૂરનું એ સંતાન. પિતા કુંભાર કામ કરે. એ કિશોરનું નામ રમજાન. યોગાનુયોગ અત્યારે પવિત્ર રમજાનના દિવસો છે. એ રમજાન જૈન વિદ્યાર્થીઓ સાથે શિબિરમાં જોડાયો. જૈનોના નિયમ પ્રમાણે જૈનો સાથે એક જ પંગતમાં જમવા બેસે. જૈન આહાર પદ્ધતિ એણે પોતાના જીવનમાં વણી લીધી. જૈન સાહિત્ય સમારોહ પ્રસંગે અમે કચ્છમાં ગયાં ત્યારે મોટી ખાખરમાં પૂ. ઉપાધ્યાય ભૂવનચંદ્ર વિજયજીના દર્શન કરવા અમે ગયા ત્યારે ત્યાં પૂજ્યશ્રીની જે રીતે સેવા કરતા આ રમજાનને જોયો ત્યારે અમે તો આશ્ચર્યથી સ્થિર થઈ ગયા! સાંભળ્યું છે કે આ રમજાન અત્યારે કચ્છની કોઈ કૉલેજમાં પ્રાધ્યાપક છે! ભારતમાં માત્ર ગોધરા જ નથી, ભારતના એક છેવાડાનો ધર્મનિરપેક્ષતાનો અને જૈનોના આ એક અદ્‌ભૂત ઔદાર્યનો સુંદર ચહેરો છે. આવા તો ઘણાં રમજાનોને ભારતના ધર્મોએ પોતામાં ઓગાળી લીધાં છે. એના મૂળ વ્યક્તિત્વને કાયમ રાખીને જ.

હવે વાત કરીએ ગુણવંતભાઈએ આપેલા પુસ્તકની. પુસ્તકનું નામ છે 'ઈસ્લામ અને શાકાહાર', લેખક પદ્મશ્રી મુઝફ્ફર હુસૈન.

આ પુસ્તક બે–ત્રણ બેઠકે પૂરું વાંચી ગયો, અને બુદ્ધિના ઘણાં

આ અંકના સૌજન્યદાતા

શ્રી જિતેન્દ્ર રમણીકલાલ વોરા

સ્મૃતિ : માતુશ્રી સ્વ. તારાબેન રમણીકલાલ વોરા

ઝાળાં તૂટી ગયાં, પણ મૂંગા પશુનો વધ કરતી વખતે આભને ફાટતી જે ચીસ એના મોંમાંથી નીકળે એવી ચીસ મારા હૈયામાંથી નીકળી ગઈ! આ પુસ્તકના ગદ્ય ખંડો વાંચીને આપને પણ આવી અનુકંપા થશે એની ખાત્રી–

રોજિંદા જીવનની ઘટમાળમાં વ્યસ્ત અને ત્રસ્ત આમ આદમીને પોતાનો ધર્મ અને ધર્મગ્રંથોના ઊંડાણમાં જવાનો સમય નથી. એટલે એ સાચો ધર્મ પામી શકતો નથી. પરિણામે ધર્માચાર્યો જેવા અર્થઘટનો કરે એવા અર્થઘટનો એને સ્વીકારવા પડે છે. અહીંથી આગળ વધીને ધર્માચાર્યો જ્યારે સત્તાધિશ બને છે ત્યારે તો એ બચારાને 'હુકમો' માન્યા વગર છૂટકો જ નથી, એ ત્યાં સુધી કે મનોસંમોહનની દશામાં એ કેદ થઈ જાય છે!

પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખક પદ્મશ્રી મુઝફ્ફર હુસૈન એક પત્રકાર અને વિદ્વાન લેખક છે. લગભગ પાંચેક વર્ષ પહેલા પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં એ પધારેલા અને ઈસ્લામની સાચી સમજ આપી હતી.

એઓશ્રીએ આ પુસ્તક લગભગ ૩૦ થી વધુ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરીને લખ્યું છે. એમાં જે આંકડાં આપ્યાં છે એ પ્રમાણભૂત સંસ્થા પાસેથી પ્રાપ્ત કરીને લખ્યાં છે.

ઈસ્લામ એ હિંસાનો નહિ અહિંસાનો ધર્મ છે. પવિત્ર કુરાનમાં માંસાહારનું નહિ શાકાહારનું મહત્ત્વ છે, અને ગાયને તો કુરાને માતા ગણીને એના દૂધને અમૃત કહ્યું છે–(આ પુસ્તક એમણે પોતાના માતા–પિતાએ બેટીઓની જેમ પાળેલી ગાયને અર્પણ કર્યું છે.) બકરી ઈદનું સાચું અર્થઘટન કુરાનને સામે રાખીનેકર્યું છે. કુરાનમાં દર્શાવેલ જીવદયાના સિદ્ધાંતોને તાદૃશ કર્યા છે, ઈસ્લામી સાહિત્યમાં સર્વત્ર શાકાહારને ઉચ્ચ સ્થાન છે એવું દર્શાવીને ૨૧ મી સદી શાકાહારીની જ છે એમ કહીને એઓ જ્યારે કતલખાનાની હકીકતો રજૂ કરે છે ત્યારે તો આપણું માથું શરમથી નીચું થઈ જાય છે અને આપણે આપણા આત્મા–બુદ્ધિને પૂછીએ છીએ કે આવી સરકારને આપણે મત આપ્યો? વિદેશી મુદ્રાની લાલચે કેટલી 'ચીસો'ને આપણી સરકારે રોકડી કરી છે? આપણે કઈ સમૃદ્ધિ ઉપર બેઠા છીએ? જૈન ટ્રસ્ટોની અને જૈન શ્રેષ્ઠિઓની મૂડી બૅંકમાં છે, એ મૂડીનું ધીરાણ એ બૅંકો કતલખાનાના મશીનો માટે અને એના આધુનિકરણ માટે તેમ જ તીક્ષ્ણ છરા માટે આપે છે. અને એમાંથી વ્યાજ કમાઈને એ મુડીધારકોને વ્યાજ આપે છે એની પ્રત્યેક જૈનને ખબર છે? સતત પુરુષાર્થ કરી જૈનો સરકારને ટેક્સની માતબર રકમ આપે છે, એ રકમનો તેમના જ ધર્મ વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરવાનો સરકારને અધિકાર છે? આ પ્રશ્નની ચર્ચા જૈન જગત નહિ કરે તો સરકાર કતલખાનાનો વધારો કરતી જ રહેવાની. પોતે જે સાંસદને સરકારમાં મોકલ્યો હોય, એ સાંસદ પાસે જવાબ માંગવાનો પ્રત્યેક મતદારને અધિકાર છે.

મિયાં મુઝફ્ફર હુસૈન! સત્ય દર્શન કરાવવા માટે અમારી સલામો સ્વીકારો. અહીં એક મુસલમાન જીવદયાની વાત મોટા ફલકથી કરે છે.

પદ્મશ્રી મુઝફ્ફર બંધુનો આભાર માની હવે આ પુસ્તકના ઘણાં બધાં ગદ્ય ખંડો આપની પાસે પ્રસ્તુત કરૂં છું. શક્ય હોય તો એ પુસ્તક પ્રાપ્ત કરીને વાંચો, એવી વિનંતિ કરું છું:

'દુનિયાનો કોઈ પણ ધર્મ હોય કે દર્શન, જો તે અહિંસાથી પ્રેરિત નહિ હોય તો ટકી ન શકે. પયગંબર હઝરત મોહમ્મદ સાહેબે ઈસ્લામનો પ્રચાર પણ અહિંસા અને સહિષ્ણુતાના આધાર પર જ કર્યો. જો એમ ન હોય તો ઈસ્લામ જગતમાં સંખ્યાની દૃષ્ટિએ બીજા નંબરનો ધર્મ ન બની શકત. પણ સત્તાધીશોએ ધર્મના નામ પર જે રીતે અન્ય ધર્મોનાં રંગ-રૂપ બદલી નાખ્યાં, એ રીતે પયગંબર સાહેબ દ્વારા પ્રચારિત ઈસ્લામ પણ એ પરિવર્તનથી બચી ન શક્યો.

•••

સત્તાધીશોએ પોતાના સંકુચિત સ્વાર્થને કારણે એની વ્યાખ્યા, એનું અર્થઘટન પોતાની મરજી મુજબનું કરી નાખ્યું. એમની એ નાદાનીને કારણે આ જ ઈસ્લામ અને મુસલમાન આતંકવાદના પિંજરામાં કેદ થયેલ છે – આ આરોપમાંથી એમને કોણ મુક્ત કરી શકશે?

•••

જનસંખ્યાની દૃષ્ટિએ ઈસ્લામ બીજા નંબરનો ધર્મ છે. એથી જો તે પૂર્ણરૂપે હિંસક હોય તો છેલ્લાં ૧૪૦૦ વર્ષથી એ ટકી શક્યો ન હોત. અરબસ્તાનમાંથી નીકળીને તે આખા જગતમાં ખૂબ ઝડપથી વિસ્તરી ગયો. એમાં ઊંડા ઊતરીને વિચારીએ તો પયગંબર હઝરત મોહંમદ સાહેબનું અહિંસક જીવન જ નજરે ચડે છે.

•••

હીરોશીમા અને નાગાસાકી પર ઍટમ અને હાઈડ્રોજન બૉમ્બ નાખવાનું પાપ ઈસુમાં માનનારાઓએ જ કર્યું છે. આજે આખી દુનિયા વિનાશકારી શસ્ત્રોના ગોદામોમાં શ્વાસ લઈ રહી છે. શી ખબર, ક્યારે શું થઈ જઈ શકે?

•••

મિસાઈલ બનાવીને તેઓ શો સંદેશ આપી રહ્યા છે એનું આજે એમને ભાન નથી પણ જ્યારે કાલે આ ખૂબસૂરત દુનિયા દારૂ-ગોળાનો ઢગલો બની જશે ત્યારે કદાચ દુનિયાને ફરીથી મહાવીર અને ગાંધીની અહિંસાની આવશ્યકતા પડશે.

•••

જૈન-દર્શન અનુસાર જે મોક્ષ સુધી લઈ જાય છે તે ધર્મ છે. ધર્મ શબ્દનો કર્તવ્યના રૂપે પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જીવને ગતિમાં જે સહાય કરે તે પણ ધર્મ છે. પાશ્ચાત્ય-દર્શનમાં એને

'મીડિયમ ઑફ મોશન' કહેવામાં આવે છે. બધી રીતે જોતાં જે નિર્માણ કરે, પોતે પણ જીવે અને બીજાને માટે પણ જીવવા દેવાના સૂત્રનો કર્મ, વચન અને અંતઃકરણથી સ્વીકાર કરે તે ધર્મ છે. એ ત્યારે સંભવ બની શકે જ્યારે તે પોતાનાં ચિંતન અને કર્મથી અહિંસાવાદી હશે. એટલે કે ધર્મ ત્યારે કહેવાશે જ્યારે તેની પહેલી શરત અહિંસક બનવાની હશે.

●●●

હઝરત મોહંમદ એક મહાન સમાધાનવાદી વ્યક્તિ હતા.

●●●

ઈસ્લામ સલામતીનો ધર્મ છે એ વાત બાકી દુનિયાને ગળે ન ઉતરાવી શક્યો. જે મહાન પયગંબરે જગતને બંધુત્વનો સંદેશો આપ્યો, કુરાન જેવા પવિત્ર અને મહાન પુસ્તકના માધ્યમથી વિશ્વના રહસ્યોને ખુલ્લાં કર્યાં. મુસ્લિમે પોતાની કટ્ટરતાને કારણે એને પાંગરવાં ન દીધાં.

●●●

પોતાની હિંસક પ્રવૃત્તિને કારણે ઈસ્લામ જેવા મહાન અહિંસા સમર્થક ધર્મને પોતાના પિંજરામાં ઊભો કરી દીધો.

●●●

હિંસાને પોતાનો સ્વભાવ અને જીવનનું દર્શન બનાવી લેનાર મનુષ્યોને આજ બદલવાનો સમય પાકી ગયો છે. જો તેઓ નહિ બદલાય તો પછી ધરતી પરના જીવનનું પૂર્ણ વિરામ અધિક દૂર નથી જોવા મળતું. આપણી આસપાસ જે કાંઈ બની રહ્યું છે તે એ વાતનું સૂચક છે કે હિંસાના તાંડવ નૃત્યે આ ખૂબસૂરત ધરતીને ગળી જવાની તૈયારી કરી લીધી છે. જો એમ થશે તો ધર્મ, દર્શન, સંસ્કૃતિ–બધું જ સ્વાહા થઈ જવાનું છે. એથી દુનિયાનો કોઈ ધર્મ અને કોઈ ખૂણે વસતો માનવી હોય તેણે પોતાની જાતને અને સંપૂર્ણ જગતને ઉગારવા માટે હિંસાનો ત્યાગ કરવો પડશે.

●●●

અબોલ પ્રાણીઓના જીવ લઈને કેટલું કમાઈ શકે છે. તે એક વિસ્તૃત વિષય છે. કાલ સુધી જાનવરોને કાપવાવાળા છરાઓ-ચાકૂ પર કોઈ ઋણ દેતું નહોતું, ન તો એને કોઈ ગીરવી રાખવાની હિંમત કરતું હતું, પણ આજે તો કત્લખાનાનાં મશીનોને માટે કરોડો રૂપિયાઓની લોન આપવામાં આવે છે, જેમાં ભારત જેવો અહિંસક દેશ પણ સામેલ છે. આપણાં કૃષિ મંત્રાલય અને પશુપાલન વિભાગને બજેટમાં ફાળવવામાં આવતી રકમ પર આપ એક વેધક નજર કરશો તો એ કડવું સત્ય સામે આવી જશે.

●●●

એક એવો સમય હતો જ્યારે પશુ અને દૂધ મંત્રાલયને 'ડેરી વિકાસ'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવતી હતી પણ હવે આપણા ભારત સરકારમાં તેને 'મટન એક્સપોર્ટ મંત્રાલય' કહેવામાં આવે છે. એથી જ્યારે હિંસા એટલી સંગઠિત, ટેક્નિકથી ભરપૂર અને જેનું વ્યાવસાયીકરણ થઈ ગયું છે ત્યારે તે જગતને ક્રૂર અને આતંકવાદી નહિ બનાવે તો શું બનાવશે?

●●●

અહિંસા માટે ત્રીજું અનિવાર્ય તત્ત્વ છે અનેકાંતવાદ. અહિંસાનો સ્વીકાર કરીને આપણે જીવનનાં કેટલાં બધાં ક્ષેત્રોમાં એનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, તે એક વિચારવા જેવી વાત છે. અહિંસાના અસંખ્ય રૂપ અને એના અસંખ્ય વરદાન છે એથી એ સમજવું આજની તાતી જરૂરિયાત છે. જ્યારે માનવી-વસ્તી પૃથ્વી પર ઝડપભેર વધવા લાગે છે ત્યારે હિંસાનું વિરાટ રૂપ એ સંજોગોમાં વિકરાળ બની જાય છે.

●●●

સુનામીના એ તોફાનમાં માણસો મર્યા છે, શું જીવજંતુઓ નથી મર્યા? આખરે એનું શું કારણ છે? મનુષ્યની હિંસાએ સમુદ્રની સાથે છેડછાડ કરી તો સમુદ્રે એના બદલામાં હલ્લો કર્યો એમાં બિચારા અબોલ જાનવરોની કોઈ ભૂમિકા નહોતી એથી કુદરતે એમને શા માટે દંડે?

●●●

દિલ્હી વિશ્વ વિદ્યાલયના બે મહાન વૈજ્ઞાનિક ડૉક્ટર બજાજ અને અબ્રાહમે અંતે એ રહસ્યની જાણકારી મેળવી જ લીધી કે જ્યાં કાલ સુધી ભૂકંપ આવતા નહોતા, ત્યાં ભૂકંપ કેમ આવે છે? મૃત જ્વાળામુખીઓ ફરી કેમ સળગી રહ્યા છે? એ બંને મહાન વૈજ્ઞાનિકોની શોધ છે કે જ્યાં કલતખાનાં છે, ત્યાં મશીનોથી રોજ લાખો જાનવરો કપાય છે. એમની ચીસોથી આસપાસની ધરતીની ભીતરનું તાપમાન વધે છે, જ્યારે તે તાપમાન ખૂબ જ ઊંચું થઈ જાય છે ત્યારે ધરતીને ફાડીને બહાર આવી જાય છે, જેનાથી ધરતી ધ્રૂજે છે.

●●●

લાતુરની પાસે અલકબીર, ભુજની પાસે કરાચીનું મોટું કતલખાનું છે. એનાં પરિણામો આપણે કેટલાંક વર્ષો પૂર્વે જોયાં છે. જો માંસાહારીઓની સંખ્યા વધે છે તો તે પશુઓ માટે અધિક ભોજનની વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. એ બધાં પશુઓ શાકાહારી છે એથી એમને માટે ઘાસ અને અન્ય ચરવા યોગ્ય વસ્તુઓને ઉત્પન્ન કરવા માટે મોટાં ગોચરો ઊભાં કરવાં પડે છે. એને માટે જંગલોનો નાશ કરીને નવી જમીન પ્રાપ્ત કરવી પડે છે. એક દિવસ એવો આવશે કે આપણા જેવા માનવીઓ માટે ખેતી યોગ્ય જમીન બચશે જ નહિ. જંગલોનો નાશ કરવાથી જે પર્યાવરણ અશુદ્ધ થશે એનાથી પણ આપણા જેવા મનુષ્યો જ પ્રભાવિત થનાર છે.

●●●

પ્રથમ તીર્થંકર આદિનાથને કૃષિસંસ્કૃતિના પ્રવર્તક માનવામાં

આવે છે. એમણે કૃષિ, શાહી-કાગળ, તલવાર અને ઋષિના માધ્યમથી ક્રમશઃ ઉદ્યોગ–ધંધા, શિક્ષણ, વ્યવસાય, રક્ષણ અને યોગ ધર્મની શરૂઆત કરી હતી. એમના કલા અને શિલ્પના ગહન અધ્યયને આ દુનિયાને 'સુજલામ–સુફલામ' બનાવ્યા. આપણે ભારતીય હળધરના વારસદાર છીએ એથી દુનિયા પર આવેલા આ સંકટ સાથે આપણે ઝૂઝવાનું જ નથી પરંતુ માર્ગ પણ કંડારવાનો છે.

•••

ઈસ્લામ સલામતી અને સંરક્ષણનો ધર્મ છે. શુષ્ક અને રેતાળ પ્રદેશમાં એણે સભ્યતામાં ફૂલ ખીલવ્યાં છે. પયગંબર હઝરત મોહમ્મદ સાહેબથી માંડીને ઈસ્લામના ખલીફાઓ, ઈમામો, વિદ્વાનો અને વિચારકોએ અહિંસાનો સંદેશ આપીને માણસાઈનું પોષણ કર્યું છે. પવિત્ર કુરાન અને અસંખ્ય ઈસ્લામી વિદ્વાનોએ પોતાના ગ્રંથોમાં અહિંસાનું દર્શન પ્રસ્થાપિત કર્યું છે. અહિંસા વિના ઈસ્લામ જેવો મહાન ધર્મ શી રીતે દુનિયામાં ફેલાઈ શકે? વાતાવરણ અને પર્યાવરણને કારણે એણે માંસાહારનું જો સમર્થન પણ કર્યું છે તો તે એની જરૂરિયાત અનુસાર કર્યું છે. સત્ય તો એ છે કે હિંસામાં પણ અહિંસાનો સિદ્ધાંત ક્યાંક ને ક્યાંક છૂપાયેલો છે.

•••

પવિત્ર કુરાન અને પયગંબર સાહેબના જીવનનું બહુ નિકટતાથી અધ્યયન કરવાથી તો સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે ઈસ્લામમાં પણ શાકાહારી બનવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી છે. એવી ઘટનાઓ અને એવાં ઉદાહરણો મોજૂદ છે જે આ વાતનું સમર્થન કરે છે કે ઈસ્લામ શાકાહારને પ્રાથમિકતા આપે છે.

•••

ઈસ્લામ અને શાકાહાર વિષય પર અનેક પુસ્તકો લખાઈ ચૂક્યાં છે. એની ઉપર અસંખ્ય પરિસંવાદ આયોજીત કરવામાં આવ્યા છે.

•••

'સૂરા અલ અનામ'માં કહેવામાં આવ્યું છેઃ

'આ ધરતી પર ન તો કોઈ જાનવર છે, અને ન જ ઊડવાવાળા પક્ષીઓ. તેઓ બધાં યે જીવોની જેમ માનવી છે.'

•••

એક બપોરે પયગંબર સાહેબ સૂતા હતા, ત્યાં આપની પાસે આવીને એક બિલાડી યે સૂઈ ગઈ. આપ જ્યારે ઊઠ્યા ત્યારે જોયું કે બિલાડી ઘેરી ઊંઘમાં છે અને બીમાર લાગે છે. જો આપ પોતાનાં પહેરેલાં કપડાંને બિલાડીની નીચેથી ખેંચી લો તો બિલાડી જાગી જશે. એથી બિલાડી જેની ઉપર સૂતી હતી એ કપડાંને જ આપે કાપી નાંખ્યાં. શું એવો મનુષ્ય વ્યર્થમાં જ જાનવરોને મારવાનું સમર્થન કરશે? પયગંબર સાહેબે પોતાનાથી કમજોરોની પ્રત્યે દયા દેખાડવાની વારંવાર સલાહ આપી છે. (બિલકીસ અલાદીન દ્વારા લિખિત 'ધી સ્ટોરી ઓફ પ્રૉફેટ મોહમ્મદ' દિલ્હી ૧૯૭૯ - પૃષ્ઠ ૧૨-૧૩)

•••

જે મુસ્લિમ હજ યાત્રા પર જાય છે ત્યારે તેઓ સીવ્યા વિનાના કપડાંના બે ટૂકડાઓનો પોશાક ધારણ કરે છે, જેને 'અહરામ' કહેવામાં આવે છે. ઉલ્લેખેલ તે વસ્ત્ર જે અત્યંત સાધારણ હોય છે તે એ વાતનું પ્રતીક હોય છે કે મનુષ્ય દુનિયામાં આડંબર અને દંભથી દૂર થઈ જાય. જ્યારથી તે પોતાનું એ ધાર્મિક વસ્ત્ર ધારણ કરે છે ત્યારથી કોઈ જીવની હત્યા કરવાની મનાઈ છે. ન તો માખી, ન મચ્છર અને ન જ જૂં એટલે કે કોઈ જીવિત વસ્તુને મારવા પર કઠોર પ્રતિબંધ છે. જો કોઈ હાજી જમીન પર પડેલા કોઈ કીડાને જોઈ લે તો પોતાના અન્ય સાથીદારોને એનાથી દૂર ચાલવાની ચેતવણી આપે. ક્યાંક એવું ન થઈ જાય કે એના પગના તળિયા નીચે તે કીડો દબાઈ જાય!

•••

હજ યાત્રા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી તે બીજાં કપડાં પહેરી શકતો નથી. અને ન તો પોતાના શરીરનો કોઈ વાળ તોડી શકે છે. ન તો સુગંધ લગાવી શકે છે અને ન જ તે કોઈ કામ કરી શકે છે, જેની કડક રીતે મનાઈ ફરમાવવામાં આવી છે. જો કોઈ જીવજંતુ એને પોતાનાં કપડાં પર નજરે ચડે તો તે તેને ઉઠાવીને જમીન પર ફેંકી શકતો નથી. જ્યાં સુધી તેના શરીર પર 'અહરામ' છે તેને તે મારી નહિ શકે. જ્યારે ઈસ્લામ એક જૂં સુધી મારવાનો આદેશ નથી આપતો, તો પછી તે વિશ્વના કોઈ પણ જીવને મારવાની વકીલાત કેવી રીતે કરી શકે?

•••

અલ્લાહને ચાહતા હો અને અલ્લાહવાળા બનવા માગતા હો તો અલ્લાહની હર ચીજને પ્યાર કરો. એના બદલામાં તે તમને ચાહશે અને પ્યાર કરશે. આધ્યાત્મિક પ્રગતિનો મૂળ મંત્ર છે શાકાહાર.

•••

નાગપુરના બાબા તાજુદ્દીન ગાયો સાથે ખૂબ પ્રેમ કરતા હતા. એમની પોતાની ગૌશાળા હતી. પ્રસિદ્ધ સ્ત્રી–સંત રાબેઆએ પણ ગૌશાળા સ્થાપિત કરી હતી. સૂફીઓએ પોતાની પત્નીઓ સાથે અનેક સ્થાનો પર ગૌશાળાઓ બનાવી અને ગાયોનું પાલનપોષણ કર્યું.

•••

'ઈસ્લામી જગતમાં પ્રાણીઓનું રક્ષણ' નામના પુસ્તકમાં અલ હફીઝ મસરી લખે છે કે ધર્મના નામ પર જે રીતે પશુઓની મુસલમાન કત્લ-એ-આમ કરે છે એ ધર્મના નામ પર કલંક છે. કુરાન તેમ જ અન્ય ઈસ્લામી વિદ્વાનોનાં અનેક પુસ્તકોના સંદર્ભ આપીને તેઓ લખે છે કે ન કેવળ જાનવરને જીવથી મારવા પરંતુ અન્ય પ્રકારની યાતનાઓ દેવી એ પણ ઘોર પાપ છે. વૃક્ષોને કાપવા

પણ મહાપાપ છે. કુદરતના કારખાનામાં જે છે તે એના છે, તું કોણ છે કે જે એનો દુરુપયોગ કરીને એની સૃષ્ટિને પડકારે છે?

•••

પવિત્ર કુરાનમાં કહ્યું છેઃ 'કોઈ જો નાના પંખીને પજવશે તો એનો જવાબ પણ તારે દેવો પડશે.'

•••

બાબરે 'તુજક બાબરી'માં પોતાના પુત્ર હુમાયૂંની વસિયત કરવા કહ્યું કે ભારતની જનતા ઘણી ધર્માળુ છે, તું એમની ભાવના-ઓનું સન્માન કરજે. તેઓ ગાયની પ્રતિ અત્યંત સંવેદનશીલ છે, એથી મોગલ સામ્રાજ્યની સીમામાં એનો વધ ન થવા દેતો. જે દિવસે આ ફરમાનને મોગલ બાદશાહ ઠુકરાવી દેશે એમને અહીંની જનતાય ઠોકર મારશે. ઔરંગઝેબે એને ઠોકર મારી તો મોગલ સામ્રાજ્યને બેહાલ થતાં વાર ન લાગી.

•••

ગાયના સંરક્ષણના પક્ષધર જ્યારે ઈસ્લામમાં છે તો પછી ભારતીય મુસલમાનોને એ સવાલ જ શા માટે ઉઠાવવો જોઈએ? મુસલમાન સ્વયં ખેડૂત છે અને ગૌપાલનનો વ્યવસાય કરે છે એથી સમજદારીનો તકાજો એ છે કે આ ચર્ચાસ્પદ મુદ્દાને હંમેશા માટે સમાપ્ત કરી દે. ભારત સરકાર જો સંપૂર્ણ દેશમાં ગૌવધ પર પ્રતિબંધ જાહેર કરે તો મુસલમાન ખરેખર એનું સ્વાગત કરશે. દેશના કાયદાનો અનાદર કરવાની છૂટ ઈસ્લામ નથી આપતો.

•••

૨૮ જુલાઈ ૧૮૫૭ના ગૌવધ પર પ્રતિબંધ લગાવીને જે શાહી ફરમાન જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું તે આ પ્રમાણે હતુંઃ

'ખલ્ક ખુદા કા, મુલ્ક બાદશાહ કા, હુકમ ફૌજ કે બડે સરદાર કા જોઈ કોઈ ઈસ મૌસમ બકરી ઈદ મેં યા ઉસ કે આગે પીછે ગાય, બૈલ યા બછડા જુકા કર યા છિપા કર અપને ઘરમેં જબહ (હલાલ) યા કુરબાન કરેગા વહ આદમી હૂઝૂર જહાંપનાહ કા દુશ્મન સમજા જાએગા ઔર ઉસે સજાએ મૌત (મૃત્યુદંડ) દી જાએંગી.'

–અને ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે ૧ ઑગસ્ટ ૧૮૫૭ના સંપન્ન બકરી ઈદ પર એક પણ ગાય, બળદ અથવા વાછરડાની હત્યા નથી થઈ.

•••

સાંપ્રદાયિક સૌહાદ્ર બનાવી રાખવા માટે ભારતમાં ગોવધ પર પ્રતિબંધ અનિવાર્ય છે. ભિન્ન ભિન્ન ઈસ્લામી વિદ્વાનોએ અત્યાર સુધીમાં ૧૧૭ વાર ફતવાઓ જારી કરીને ગાય ન કાપવા માટે મુસ્લિમ બંધુઓને અપીલ કરી છે. જમીઅતુલ ઓલેમાના સ્વર્ગીય અધ્યક્ષ અસદ મદનીએ એન.ડી.એ સરકારના સમયમાં ઉર્દૂ સમાચાર પત્રોમાં પોતાનો અહેવાલ જારી કરીને મુસલમાનોને આગ્રહ કર્યો હતો કે તેઓ બકરી ઈદને દિવસે ગાયની કુરબાની ન કરે.

•••

નાગપુરમાં એક એવા જ મુસ્લિમ સંત અને એમની પત્ની ગૌશાલા ચલાવતા હતા. તાજુદ્દીન બાબા પ્રસિદ્ધ ગૌભક્ત હતા. અનેક ઊર્દૂ કવિઓએ ગાયના ગુણગાન ગાતી કવિતાઓ લખી છે. હિંદીમાં રસખાન આ માટે મશહૂર છે તો ઊર્દૂમાં મેરઠના સ્વર્ગીય કવિ મોહમ્મદ ઈસ્માઇલ સાહેબ પ્રખ્યાત છે. એમની એ સરલ અને મધુર કવિતાને યાદ કરીને ઉર્દૂ કક્ષાઓના વિદ્યાર્થીઓ ગૌમાતાના યશોગાન કરે છે.

•••

'અલ શફીઅ ફાર્મ' અરબસ્તાનની શુષ્ક અને વેરાન જમીન પર ૨૦ વર્ષ પૂર્વે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું. રણપ્રદેશમાં જે મુશ્કેલીઓ હોય છે એનો સામનો કરતાં કરતાં એ ફાર્મ તૈયાર કરાયું જે આજે વિશ્વના સારા ફાર્મોમાં ગણવામાં આવે છે.

•••

'અલ શફીઅ ફાર્મ'માં આ સમયે કુલ ૩૬ હજાર ગાયો છે. એમાં ૫૦૦૦ ભારતીય વંશની છે. ભારતીય ગાયોના દૂધનું સેવન કરનારો એક વિશેષ વર્ગ છે. રિયાદમાં રહેતાં શાહી પરિવારમાં ૪૦૦ લીટર ભારતીય ગાયોનું દૂધ જાય છે. બાકીની માત્રા ઊંટનાં દૂધની હોય છે. 'અલ શફીઅ ફાર્મ'ની ગાયોનો રંગ કાં તો સફેદ હોય છે અથવા તો કાળો.

•••

હાલ 'અલ શફીઅ ફાર્મ'ની ગાયોમાંથી પ્રતિ વર્ષ ૧૬ કરોડ ૫૦ લાખ લીટર દૂધ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. અહીં દૂધ દોહવા માટે ઓરડાઓ બનાવવામાં આવ્યા છે. હર કમરામાં ૧૨૦ ગાયોનું દૂધ મશીનથી કાઢવામાં આવે છે. એક ગાયનું દૂધ કાઢવામાં દસ મિનિટનો સમય લાગે છે. હરેક ગાય સરેરાશ ૪૫ લીટર દૂધ આપે છે. જે ગાય દૂધ દેવાનું બંધ કરી દે છે એનો વિભાગ અલગ છે. એને કતલખાનામાં વેચવામાં આવતી નથી. પણ એના મૂત્ર અને છાણનો ખાતરના રૂપે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

•••

કોઈ બંગલાના દરવાજે આપણે બેલ દબાવીએ છીએ તો એમાંથી એક કૂતરાના ભોંકવાનો અવાજ આવે છે. જે દિવસે ગાયના ભાંભરવાનો અવાજ આવશે તે દિવસે આપણે ગૌભક્ત કહેવડાવવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરીશું.

•••

ગાયની સેવા બંને સમાજોને ગંગા અને યમુનાની જેમ એક કરી શકે છે.

•••

કુરબાનીનો અર્થ ઘેટાં, બકરાં, અથવા તો ગાયને કત્લ કરવાનો નથી. બલકે બાબા મોહિયુદ્દીનના મત અનુસાર આપણી ભીતર જે લાખો, કરોડો પ્રકારનાં દોષ, પશુતા અને દાનવતા ભરી પડી છે તેની હત્યા કરી દઈએ.

•••

'બકરી ઈદ'ના અવસરે સરેરાશ સાડા સાત હજાર કરોડોનો વેપાર એકલું મુંબઈ કરે છે.

•••

જાફર સજ્જાદ પૂછે છે કે આ કેવી ધાર્મિક ભાવના છે કે મોંઘા પશુને કાપવાની સ્પર્ધા થાય છે અને લોકો પોતાની આબરૂ બચાવવા માટે પોતાનો જીવ દઈ બેસે છે? પાકિસ્તાનમાં ૯૫ ટકા લોકો સમાજમાં પોતાની શાખ બચાવવા માટે કોઈ પશુની કુરબાની કરવા માટે પ્રેરિત થાય છે. શું આ પ્રકારની સ્પર્ધા બકરાનો જીવ લેતાં લેતાં મનુષ્યનો જીવ નથી લઈ રહી? આ વૃત્તિની પાકિસ્તાનમાં આલોચના થઈ રહી છે, પણ જેમને માટે ધર્મ કેવળ કર્મકાંડ છે અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાનો સરળ માર્ગ છે, તેઓ ધર્મના આત્માને કચડવા સિવાય બીજું કાંઈ પણ નથી કરી રહ્યાં.

•••

શરીયત કોઈને લાચાર નથી કરતો કે તે વ્યર્થમાં એવા કામ કરે જેથી દેશનું પર્યાવરણ જોખમમાં પડે! ધર્મનું બીજું નામ છે પ્રકૃતિ-પ્રેમ અને વિવેક. જો કોઈ મનુષ્ય તે ત્યાગી દે છે તો તે ક્યારેય ધર્મ નથી કહેવાતો. બલકે બદનામ કરનાર જ કહેવાશે. યાદ રહે ઈસ્લામનું નામ સલામતી–સુરક્ષા છે.

•••

આપણી સામે બે ચિત્રો છે. એક તે જેમાં તેઓ ધર્મનું નામ લઈને કોઈ પણ પ્રાણીને સતાવે છે, એની હત્યા કરે છે અને હિંસાને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપે છે. બીજું ચિત્ર, કુરાન, હદીસ અને પયગંબર સાહેબના જીવનની તે ઘટનાઓ છે જે ચીસી ચીસીને કહે છે કે દુનિયામાં સૌથી મોટો ધર્મ કેવળ અહિંસા છે.

•••

ઈસ્લામી અને ખ્રિસ્તીઓ બંને એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે આદમે સફરજનનો સર્વપ્રથમ સ્વાદ ચાખ્યો. કેટલાંક શાસ્ત્રોમાં ઘઉંનો પણ ઉલ્લેખ છે. ભિન્ન મત હોઈ શકે પણ એક વાત સ્પષ્ટ છે કે બંને વસ્તુઓ ધરતીની પેદાશ હતી. દુનિયાનો પહેલો આદમી શાકાહારી હતો.જેના પિતા શાકાહારી હોય તો બેટાને પણ શાકાહારી થવું જ જોઈએ.

•••

પવિત્ર કુરાનમાં કેવળ દૂધ અને મધની માત્ર પ્રશંસા જ નથી કરી બલકે સદીઓથી મનુષ્ય જેને ખાતો આવ્યો છે તે શાકભાજી અને ફળફૂલ તેમ જ પાંદડાઓનું પણ વર્ણન છે.

•••

સંત, ઋષિ-મુનિ અને પયગંબર તેઓ ચાહે છે ગમે તે ક્ષેત્રના તેઓએ અધિકતમ શાકાહારનો ઉપયોગ કરીને જ ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે. સાત્ત્વિક ભોજન જ અધ્યાત્મનું પ્રથમ પગથિયું છે એથી પયગંબર હઝરત મોહમ્મદ સાહેબ અને એમના ખલીફા-ઓએ સત્તૂ (જુવારનો લોટ) પસંદ કર્યા છે અને પોતાના સદાચારી જીવનમાં એને પોતાના ભોજનનું ખાસ અંગ બનાવેલ છે. સાત્ત્વિકતા જાળવી રાખવાને માટે ઉપવાસનો અંત મીઠું, દ્રાક્ષ અને ખજૂરથી કરવામાં આવે છે.

•••

સાત્ત્વિકતાની જાળવણી માટે હરેક ધર્મના મનુષ્યને શાકાહારી બનવું અનિવાર્ય થઈ જાય છે.

•••

પ્રસિદ્ધ જીવશાસ્ત્રી ડૉક્ટર અલી મેકનોફે લખ્યું છે કે મેં અમૃતનું નામ સાંભળ્યું છે પણ જોયું નથી. હું તો દૂધને જ અમૃત કહીશ. જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શૉને કોઈએ પૂછ્યું કે આપના આટલા લાંબા આયુષ્યનું રહસ્ય શું છે તો એમણે આપ્યો કે દૂધ અને ફળ મારું ભોજન છે. માંસ તો બિલકુલ નથી ખાતો. દુનિયામાં ગાયનું દૂધ સૌથી ઉત્તમ છે કારણ કે એમાં ૮૭ પ્રતિશત પાણી, ૩.૫ પ્રતિશત પ્રોટીન હોય છે.

•••

સૂફીઓએ પોતાના ભોજનમાં સૌથી અધિક દૂધનો જ સ્વીકાર કર્યો છે.

•••

અહીં એ બધી વાતોની ચર્ચા એ માટે અનિવાર્ય છે કે માંસાહાર કરવાવાળા એ વાતને બરાબર સમજી લે કે જે ધર્મને પશુઓની હિંસા સાથે જોડે છે તે પ્રકૃતિ અને પોતાના ધર્મની સાથે ન્યાય નથી કરતા. એ દેશોમાં લખાયેલું સાહિત્ય એ બતાવે છે કે જીવન જીવવા માટે જે ખાદ્ય પદાર્થોની આવશ્યકતા છે તે વનસ્પતિ, શાકભાજી અને ફળફૂલના રૂપે મોટા પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે. એથી એનું સેવન એમને દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રદાન કરશે અને જીવનમાં વિકાસ તથા પ્રગતિની ઊંચાઈઓએ લઈને જશે.

•••

આપણા સમાજમાં એક પ્રશ્ન વારંવાર ઊઠે છે કે જે માંસાહારી હોય છે તે શારીરિક રૂપથી મજબૂત હોય છે. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે હાથી, ઘોડા અને વાનરો એ ત્રણેય શાકાહારી છે. એમનાથી વધીને શક્તિશાળી બીજા જાનવરો નથી. આજ પણ શક્તિ માપવાનું ધોરણ હોર્સ પાવર છે. માંસાહાર ચરબી વધારી શકે છે પણ એમની તામસિકતા શરીરની ચપળતાને ક્ષીણ કરી દે

છે. એથી માંસાહારી પશુ શાકાહારી પશુઓની તુલનામાં વધુ સૂતા રહે છે. ભોજન પછી તેઓ સુસ્ત જણાય છે.

•••

લંડન વિશ્વવિદ્યાલયે પાછલા દિવસોમાં એક ચોંકાવી દે તેવું સર્વેક્ષણ પ્રસ્તુત કર્યું. જે બાળકોની બુદ્ધિમત્તાનું સ્તર ઊંચું હતું જેને અંગ્રેજીમાં 'આઈ ક્યૂ' કહેવામાં આવે છે તેઓ અધિકાંશ શાકાહારી હતા. સાઉથ-હૅમ્પટન વિશ્વ વિદ્યાલયની એક ટીમને અધ્યયન દ્વારા જાણવા મળ્યું કે જે લોકો ૩૦ વર્ષની વયથી શાકાહારી બની ચૂક્યા છે, એ તમામના આઈ ક્યૂનું સ્તર ૧૦ વર્ષની આયુષ્યમાં સરેરાશથી પાંચ અંક અધિક હતું. શોધકર્તાઓએ કહ્યું કે એ કારણ છે કે જે લોકોનું આઈ ક્યૂનું સ્તર ઊંચું હોય છે, તેઓ અધિક સ્વસ્થ હોય છે; કારણ એ કે શાકાહારી ભોજનનો સીધો સંબંધ હૃદય રોગ અને જાડાઈને રોકવા માટે હોય છે.

•••

સુકર્ણોની પુત્રી મેઘાવતી જે ઈન્ડોનેશિયાની રાષ્ટ્રપતિ રહી ચૂકી છે તેઓ પૂર્ણ શાકાહારી હતી. ઈસ્લામી જગતમાં પ્રથમ નૉબેલ પુરસ્કાર પ્રાપ્ત કરનાર ઇજિપ્તના નવલકથાકાર મેહફૂલ નજીબ શાકાહારી હતા. એથી શાકાહારી અને માંસાહારી થવાનું કારણ ધર્મ કદાપિ નથી હોતો.

•••

વિચાર કરો – દુનિયામાં જ્યાં મોટાં કતલખાનાં છે ત્યાં ભૂકંપ કેમ આવે છે? પાછળના દિવસો દરમિયાન ક્યારેક ભૂજમાં ધરતીકંપ આવ્યો તો ક્યારેક મહારાષ્ટ્રના તે ભાગમાં જે આંધ્ર સાથે જોડાયેલો છે. ભારતમાં અલકબીર નામના કતલખનાથી કોણ પરિચિત નથી જે રૂદ્રારમમાં હૈદ્રાબાદની પાસે આવેલું છે. જ્યારે એની હદમાં ભૂકંપ આવ્યો તો મહારાષ્ટ્રના ઉસ્માનાબાદ જિલ્લા સુધીના વિસ્તારને એણે હલાવી રાખી દીધા. કિલ્લરી નગરના કિલ્લોલતાં મનુષ્યની ચીસો રુદનમાં બદલાઈ ગઈ. દુનિયામાં જ્યાં મોટાં કતલખાનાં છે ત્યાં ભૂકંપ આવતા રહેવાનું શું કારણ છે? દિલ્હી ખાતે આવેલા જવાહરલાલ નહેરુ વિશ્વ વિદ્યાલયના વિજ્ઞાન વિભાગ સાથે જોડાયેલા ડૉક્ટર બજાજ અને ડૉક્ટર અબ્રાહમે સતત એની પર કામ કર્યું. એમનું અધ્યયન બતાવે છે કે પ્રતિ દિવસ લાખો જાનવર જે એ અને કતલખાનાંઓમાં કાપવામાં આવે છે એમની ચીસો ન કેવળ વાતાવરણમાં રાખતું પરંતુ ધરતીના પડળોને ચીરીને ભીતર સુધી પહોંચે છે. જ્યાં હર ક્ષણ ઊઠતા રહેતા તરંગોનું તાપમાન વધું રહે છે. એક સમય એવો આવે છે કે તે તરંગો જમીનનો સીનો ચીરીને બહાર નીકળી આવે છે. જે આપણા શબ્દોમાં ભૂકંપ છે.

•••

તુલસીદાસજીએ તો સ્પષ્ટ લખ્યું છેઃ

'તુલસી હાય ગરીબ કી કભી ન ખાલી જાય,
જ્યોં મુએ ઢોર કે ચર્મ સે લોહા ભસ્મ હો જાએ.'

•••

શ્રી બજાજ અને શ્રી અબ્રાહમે કેવળ તુલસીના વિચારને વિજ્ઞાનનો સ્વર આપ્યો છે, જેને દુનિયા ઘણે પહેલેથી જાણે છે.

•••

દુનિયાએ હજી સુધી બે મહાયુદ્ધ જોયાં છે. ત્રીજું મહાયુદ્ધ ક્યારે થશે એ કહેવું તો હાલ મુશ્કેલ છે. પણ વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે કે ત્રીજું મહાયુદ્ધ પાણીને માટે થશે.

•••

પાણીનો વપરાશ સૌથી અધિક કતલખાનાઓમાં થાય છે. અલકબીરમાં પ્રતિ વર્ષ ૪૮ કરોડ લીટર પેય પાણીનો ઉપયોગ કરે છે. મુંબઈનું દેવનાર ૬૪ કરોડ ૮૪ લાખ ગેલન પાણી વાપરે છે. દેશમાં ૬૦૦૦ લાયસન્સ પ્રાપ્ત કલતખાનાંઓ છે. આપણું અમૂલ્ય પાણી કલતખાનાંઓને સાફ કરવામાં, કપાયેલાં પશુઓને ધોવામાં અને એને બરફમાં પેક કરીને વિદેશ મોકલવામાં ચાલ્યું જાય છે! પાણી બચાવવાને માટે લોકો આહ્વાન કરે છે. શું આ વિષયમાં કાર્યરત સંસ્થાઓએ એ કાનૂની અને ગેરકાનૂની કતલખાનાંઓ તરફ ક્યારેય નજર સરખી નાખી છે.

•••

ભારતમાં લગાતાર માંસ ઉદ્યોગ વધી રહ્યો છે. હવે આપણે ડેરી ડેવલપમેન્ટ મંત્રાલય નથી ચલાવતા બલકે મટન ઍક્સપોર્ટ વિભાગ ચલાવીએ છીએ. આપણાં દુર્લભ પશુઓની સાથે આપણા અમૃત સમાન પાણીનો પણ આ હિંસાના ઉદ્યોગમાં ખર્ચ કરી રહ્યા છીએ.

•••

એ સિદ્ધાંત સામે આવે છે કે માંસાહાર કરવાવાળા શાકાહારી પશુપક્ષી પર નિર્ભર છે.

•••

માંસાહાર કરવાવાળાઓને યાદ રાખવું જોઈએ કે એમનો આધાર શાકાહાર છે.

•••

૨૧મી શતાબ્દી પાણીના સંકટની શતાબ્દી હશે એથી હવે સમય પાકી ગયો છે કે મનુષ્ય એ વાતનો ફેંસલો કરે કે એને જીવતા રહેવું છે કે નહિ! જીવન જોઈએ તો શાકાહાર એકમાત્ર વિકલ્પ છે અને મૃત્ય જોઈએ તો લોહીના સોદાગર બનીને આપણી સુંદર વસુંધરાને શૂળીના તખ્તા પર ચઢાવી દો.

•••

છેલ્લા દસ વર્ષમાં બે મોટી ટ્રેજડી જોવાને મળી છે. એક તો

'મેડ કાઉ'ની અને બીજી 'બર્ડ ફ્લૂ'ની. જ્યારે એ બીમારીઓની ભીતર ઝાંકીએ છીએ અને પરિસ્થિતિનું વિશ્લેષણ કરીએ છીએ ત્યારે જાણવા મળે છે કે વધુમાં વધુ ગાયનું દૂધ પ્રાપ્ત કરવા અને મોટી સંખ્યામાં મરઘાઓનો વેપાર કરવાની પ્રબળ લાલચે આ પ્રકારની ભયંકર બીમારીઓ પેદા કરી છે.

•••

આહાર પર આપણે ધર્મના કેટલાયે લપેટાઓ મારીએ પણ વાસ્તવિકતા એ છે કે શાકાહાર સ્વીકારીને અને દીર્ઘ આયુષ્ય બનીને પોતાના ધર્મની સેવા કરવી જ આ સદીનો માનવ ધર્મ બનશે.

•••

માંસાહારનાં બે રૂપ છે – એક તો એનું ભક્ષણ કરવું અને બીજું એનો વેપાર કરવો. પોતાના સ્વાદ અથવા તો ઉદરપૂર્તિ માટે એનો ઉપયોગ અત્યંત સીમિત અને અંગત વાત છે પણ જ્યારે એના વેપારનો મામલો આવે છે ત્યારે એવું લાગે છે કે દુનિયાના હર યુવાનમાંથી લોહી ટપકી રહ્યું છે! આપણી સામે ન કેવળ આપણા રૂપિયા બલકે ડૉલર, પૌંડ, દીનાર, રિયાલ અને યૂરો લોહીથી લથબથ નજર આવે છે!

•••

જે જાગરૂકતા બકરી ઈદના અવસર પર બતાવવામાં આવે છે તે વર્ષભર કેમ રહેતી નથી? દેશનાં કસાઈવાડાઓમાં હર વર્ષે લાખો પશુઓની કત્લ કરવામાં આવે છે. એમનું માંસ નિકાસ કરીને ભારે ન્યાલ બની જાય છે. એમની વિરુદ્ધ કોઈ સંગઠિત આંદોલન કેમ નથી ચલાવતું? માંસનો નિકાસ કરવાવાળી મોટી કંપનીઓ આ પ્રકારના વિરોધની ચિંતા કરતી નથી, કારણ કે એને ગભરાવાની જરૂર નથી.

•••

પહેલી જરૂરિયાત તો ભારતની જનતાને એ વ્યવસાયના સંબંધમાં જાગરૂક કરવાની છે – કેટલાં કતલખાનાં રોજ ખુલે છે, એમાં કેટલાં લાયસન્સદાર કાયદેસરનાં છે અને કેટલાં ગેર–કાનૂની એની જાણકારી ઘણા ઓછા લોકોને છે. એ કસાઈખાનાંઓમાં હર રોજ કેટલાં જાનવર કાપવામાં આવે છે? કાપવામાં આવેલાં જાનવરોની નિકાસ શી રીતે થાય છે? માંસ વેચવાવાળી કુલ કેટલી કંપની મોટી કંપનીઓ છે? હર વર્ષે તેઓ કેટલું કમાય છે? સરકારની આ સંબંધી શી નીતિ છે અને દેશનાં પર્યાવરણ અને દેશની અર્થવ્યવસ્થા પર એનો શું દુષ્પ્રભાવ પડી રહ્યો છે?

•••

દેશમાં અસંખ્ય મોરચાઓ નીકળે છે અને પ્રદર્શન આયોજીત કરવામાં આવે છે. અનેક મામલાઓમાં વિરોધી દળ સંસદને ઠપ્પ કરવા પ્રયાસો કરે છે અને કેટલાયે દિવસો સુધી ચાલવા નથી દેતાં. પણ આજ સુધી માંસના નિકાસ અને પશુઓને નિર્દયતાથી કાપવાના સંબંધમાં એવું કોઈ આંદોલન નથી ચાલ્યું. ગાંધીવાદી, ધાર્મિક નેતા અને સમાજનો બહુ નાનો બુઝુર્ગ વર્ગ આ આંદોલનમાં જોડાય છે. પણ યુવાનોની દૂર દૂર સુધી ભાળ મળતી નથી! એથી ભાવી પેઢી જ્યાં સુધી જાગરૂક નહિ થાય ત્યાં સુધી લોકતાંત્રિક સરકારમાં એનું સમાધાન મળવું મુશ્કેલ છે.

•••

જો હવે પણ આપણા પશુધન પર લોકો પોતાની ચિંતા નહિ દાખવે તો પછી ભારત ૨૦૨૧માં વિશ્વની મહાશક્તિ બનશે કે કેમ એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

•••

ગાંધીએ ચીંધેલા માર્ગ પર ચાલીને જે દેશે આઝાદી હાંસલ કરી અને નિઃશસ્ત્રીકરણને સ્વીકારીને પંચશીલને આત્મસાત કરવાની યોજના બનાવી. એના નેતાઓને તો પહેલે જ દિવસે એ ઘોષણા કરી દેવાની હતી કે ભારતની ભૂમિ પર જેટલાં જલચર, થલચર અને નભચર છે એમનાં રક્ષણ કરવામાં આવશે. આપણી પ્રાચીન પરંપરા અનુસાર સરકાર જાનવરોનાં માંસનો વેપાર નહિ કરે. આઝાદીની લડાઈને સમયે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ લાહોરમાં સ્થાપિત થનારા કસાઈવાડાનો બરાબર, જામી પડીને વિરોધ કર્યો હતો. એમણે કહ્યું હતું કે હું કસાઈખાનાનો વિરોધ કરું છું. જ્યાં કાગડાઓ, સમડીઓ અને ગીધ ચક્કર લગાવતા હોય અને જ્યાં કૂતરાઓનાં ઝૂંડ હાડકાંઓ ઝાપટતાં હોય તે દૃશ્ય હું બિલકુલ પસંદ કરતો નથી! પશુ આપણા દેશનું ધન છે કે એના હ્રાસને હું કયારેય સહન નથી કરી શકતો.

•••

અંગ્રેજોના સમયમાં મધ્ય પ્રદેશના નગર સાગરમાં એક કસાઈવાડો ખોલવાની યોજના હતી પણ એની વિરુદ્ધ જ્યારે જનતાનો મોટો સમુદાય ઊમટ્યો હતો ત્યારે બ્રિટિશ સત્તાધીશોને પણ ઝૂકવું પડ્યું હતું.

•••

આઝાદી પહેલાં જવાહરલાલજીના જે વિચાર હતા તે સત્તા આવતાં જ કોણ જાણે કેમ ક્યાં ગુમ થઈ ગયા? એમણે દેશના પ્રધાન મંત્રીના રૂપે ૧૭ વર્ષ નેતૃત્વ કર્યું. પણ પછીનું જે દૃશ્ય છે તે શરીરનાં રુંવાડાં ઊભાં કરી દેવાવાળું છે. ૧૯૪૭ થી આધુનિક કતલખાનાંઓની જે શૃંખલા શરૂ થઈ તે આજે પણ શમી નથી. ભારત સરકારની નજર વિદેશી ચલણ માટે જ્યારે દેશની મૂલ્યવાન વસ્તુઓની તરફ જવા લાગી ત્યારે સૌથી પહેલી નજર ભારતના પશુધન પર પહોંચી. તત્કાલીન સરકારોને એ પ્રશાસનમાં બેઠેલા કસાઈઓએ એક જ ઉપાય સૂઝવ્યો કે માંસનો નિકાસ કરીને સરકાર કરોડો ડોલર કમાઈ શકે છે. ત્યારથી ન તો સરકારની

નીતિ બદલી છે અને ન તો નિયત બદલી છે. માંસનો પ્રવાહ નિકાસ રૂપે જારી છે અને ડોલરોનો પ્રવાહ ભારતની ભૂમિની તરફ આવી રહ્યો છે.

•••

ખાટકીઓની સંખ્યા ૧૯૪૭માં માત્ર ૬૦ હજાર હતી પણ આજે તે વધીને પાંચ કરોડની આસપાસ પહોંચી ગઈ છે. એ પણ તે સ્થિતિમાં જ્યારે કે બધાં જ કલતખાનામાં આધુનિક મશીન લાગી ચૂકી છે અને એમાં કામ કરવાવાળાઓનું પ્રમાણ સૌથી અધિક નથી હોતું.

•••

મુંબઈ પોલીસ વિભાગની જાણકારી મુજબ ૧૯૯૫ સુધી દેશમાં ૩૬૦૦૦ કતલખાનાંઓ હતાં. પાંચ કતલખાનાં અત્યંત આધુનિક મશીનોથી સજ્જ અને ૨૪ ઍક્સપોર્ટ ઓરિયેંટેડ એકમો છે. છેલ્લા દસ વર્ષમાં આધુનિક કતલખાનાંની સંખ્યા પાંચથી વધીને ૨૫ થઈ.

•••

અલકબીર ઍક્સપોર્ટ લિમિટેડની ચર્ચા ઘણી બધી થઈ ચૂકી છે. એના નામથી એવું લાગે છે કે જાણે તે લઘુમતિ સમાજના ધન્ના શેઠોની દેણ છે. પણ એના સંચાલક બહુમતિ સમાજથી અધિક છે. એમાંના કેટલાક તો એ પંથો સાથે સંબંધિત છે જે માંસ કાપવું તો ઘણે દૂર, પણ એનું નામ લેવાથી પણ પરહેજ કરે છે.

•••

અલકબીરવાળાઓએ પોતાની નીચતા ન છોડી. ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૮૯ના દિવસે આંધ્ર પ્રદેશના રૂદ્રારમ નામના ગામમાં હૈદરાબાદની પાસે મૈદક જિલ્લામાં આવેલા પરિસરમાં એક યાંત્રિક કતલખાનું સ્થાપિત કરવાને માટે અરજી કરી. આંધ્ર સરકારે માત્ર સાડાત્રણ મહિના બાદ ૪ મે,૧૯૮૯ના રોજ એ કતલખાનાને માટે પોતાની સ્વીકૃતિ પ્રદાન કરી. ૩૦ જાન્યુઆરી–મહાત્માજીની શહીદીનો દિવસ છે. શું આંધ્ર સરકારે આ પ્રકારની ઘૃણિત અને લોહીમાં ડૂબેલી શ્રદ્ધાંજલિ દઈને મજાક નથી ઉડાવી? તત્કાલીન કોંગ્રેસ સરકારનું આનાથી વધીને બીજું પાપ શું હોઈ શકે?

•••

એક વર્ષમાં એ કતલખાનું એક લાખ ૮૦ હજાર ભેંસ–પાડા અને સાત લાખ ઘેટાં–બકરાં કાપે છે. ભારતના માંસાહારીઓ માટે નહિ, બલકે અરબસ્તાનમાં બેઠેલા તેલિયા રાજાઓ માટે. જે રાત–દિવસ દીનાર અને રિયાલની વર્ષા કરે છે તથા જે અલકબીરના માલિકોની પાસે જમા થઈ જાય છે. સરકાર એમના નિકાસ પર ગર્વ કરે છે અને સારા નિકાસ કરવાવાળાને પુરસ્કાર આપીને એમની પીઠ થપથપાવે છે.

•••

ભારતીય જનતા અને અહિંસા પ્રેમીઓના લગાતાર વિરોધ કરવાથી અલકબીરનું નામ તો જાણીતું–માનીતું છે પણ આ પ્રકારના ૩૮ અન્ય એકમો ભારતીય પશુઓનાં કત્લ-એ-આમ કરીને હર વર્ષે કરોડોની કમાણી કરી રહ્યા છે. એનામાં ચંદીગઢની પાસે પટિયાળા જિલ્લાના ડેરાબકસી ગામમાં ઑસ્ટ્રેલિયન કંપનીના સહયોગથી એવું કતલખાનું સ્થાપિત થયું છે, જેમાં ૮ કલાકમાં ૨૦૦૦ પશુઓની હત્યા કરવામાં આવે છે. એ કારખાનાંઓને એ વાત પર ગર્વ છે કે એમની પ્રતિષ્ઠા અમેરિકન અને યુરોપિયન કંપનીની સમાન છે એથી ભારતમાં એમના માંસ–નિકાસનું સન્માનિત સ્થાન છે.

•••

મુંબઈના દેવનાર કતલખાનાની ચર્ચા હર પળ થતી રહે છે. એમાં હર રોજ ૧૦૦૦ બળદ, ગાય, પાડા અને ભેંસો કપાય છે. ૧૬,૯૦૦ ઘેટાં–બકરાં કપાઈને માંસના વેચાણ માટે બજારમાં પહોંચી જાય છે. દેવનારના અધિકતમ આંકડા એ બતાવે છે કે ૧૯૮૭-૧૯૮૮માં ૨૫ લાખ ઘેટાં-બકરીઓ, ૮૦ હજાર ભેંસો અને પાડાઓ, ૫૨૦૦ વાછરડાંઓ અને ૫૦ હજાર સુવ્વરો કાપવામાં આવ્યા. બાન્દ્રા ઉપનગરથી જ્યારે કતલખાનું દેવનાર લાવવામાં આવ્યું હતું એ સમયે આ વિભાગના આયુક્તે પ્રૅસ સંમેલનમાં કહ્યું હતું કે આ કતલખાનું એટલું તો આધુનિક છે કે પશુની કોઈ ચીજ નકામી નહિ જાય!

•••

ખેતીથી માંડીને જીવનની વ્યવહારિકતામાં ગાયના ઉપયોગને કોઈ પણ નકારી નથી શકતું. પણ તે ગાયના માંસનો સોદો કરીને ડોલરપતિ બનવા એવા જ જાણે કોઈ કપૂત પોતાની માનું લિલામ કરીને ધન્ના શેઠ બનવા ચાહે છે! ગાયની સાથે જોડાયેલી આપણી પ્રગતિ પર જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે જી. સી. બેનર્જી દ્વારા લિખિત એમનું પુસ્તક 'એનીમલ હસબન્ડરી' આપણી આંખોની સામે આવીને ખડું થાય છે.

•••

એમણે જે આંકડાઓ આપ્યા છે તેને વાંચીને તો એવું લાગે છે કે ૨૧મી સદીનો અંત થતાં થતાં ગાયના નામનું કોઈ પ્રાણી ભારતમાં બચશે કે નહિ!

•••

ભારતમાં જ્યારે વિદેશી મુદ્રાની કમી નજર આવે છે તો ભારત સરકાર માંસનો નિકાસ વધારી દે છે. ભારતમાં જ્યારે વૈશ્વિકરણનો દોર શરૂ નહોતો થયો તે સમય સુધી આપણે પશુઓને જ વિદેશી ચલણની ખાણ સમજી હતી.

•••

૧૮૮૯માં ભારત સરકારે 'મીટ ટૅકનોલૉજી મિશન' સ્થાપિત કર્યું હતું.

•••

એકવાર સસ્તો અને સુલભ માર્ગ મળી ગયા પછી એ રસ્તાને કોણ છોડવા ઇચ્છે? એને આગળ વધારવા માટે સરકારે આધુનિક કતલખાનાંઓને સાડા ચાર સો કરોડ રૂપિયાની સહાય કરી. એ એટલા માટે કે વિદેશથી આધુનિકતમ યંત્ર ખરીદી માંસના ઉત્પાદનમાં વૃદ્ધિ કરી શકે. મોટા કસાઈવાડાઓને એટલા માટે સસ્તા વ્યાજ પર લોન આપવામાં આવી કે તે પશુઓને ઝડપભેર કાપીને, પેક કરી શકે તો વિદેશમાં માલ જલ્દી પહોંચી શકે.

•••

બ્રિટિશની 'ફ્રેમ એનીમલ કાઉન્સિલ' નામની સંસ્થાના અધ્યક્ષનું કહેવાનું છે કે કોઈને મારી નાખવું એ સૌથી મોટી ક્રૂરતા છે.

•••

કતલખાનાંની આ સંસ્કૃતિને કોઈ ઉચિત નહિ ઠેરવી શકે. ઈસ્લામ તો કદાપિ નહિ, જેમણે પશુપક્ષીઓને આપણા જેવા પ્રાણીઓ જ માન્યા છે. સંપૂર્ણ પુસ્તકમાં અનેક સ્થળે એનું દર્શન થાય છે. એથી મુસલમાનોને જ નહિ સંપૂર્ણ દુનિયાના લોકોને એ વાતનું આત્મમંથન કરવું જોઈએ કે શું તેઓ પોતાને બનાવનાર પરવરદિગારની દુનિયાનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે?

•••

હઝરતે અલીએ કહ્યું છે : 'જીવન જીવો તો મધની માખીની જેમ.'

ઈસ્લામ સહિત બધા ધર્મોમાં દૂધ દેતાં પશુના વધ કરવા અનૈતિક જ નહિ, ઘોર પાપ છે.

•••

ચિંતાની વાત એ છે કે ભારતની રાજધાની દિલ્હી સહિત આઠ રાજ્યો એવાં છે જેમની દૂધ–પ્રાપ્તિ દસ વર્ષ બાદ ઘટી છે. એનો સીધો અર્થ એ છે કે દૂધાળ પશુ કતલખાનાંઓને ભેટ ચઢી ગયાં છે. આપણાં પશુઓ કપાતાં રહે તો આ હાલત દૂધના ઉત્પાદનની બાબતમાં અન્ય પ્રદેશોની પણ થવાની છે.'

❑ **ધનવંત શાહ**

ઈસ્લામ અને શાકાહાર : પદ્મશ્રી મુઝફ્ફર હુસૈન-મુંબઈ.
ફોન : ૨૫૧૭૦૯૯૦
પ્રવીણ પ્રકાશન–રાજકોટ (૦૨૮૧) ૨૨૩૨ ૪૬૦

✷✷✷

'પ્રબુદ્ધ જીવન' સૌજન્ય યોજના

આ વર્ષની પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા દરમિયાન 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ની આર્થિક સ્થિરતા માટે જિજ્ઞાસુ શ્રોતા સમક્ષ ઉપરોક્ત યોજના અમે પ્રસ્તુત કરી હતી.

આ યોજનામાં કોઈ પણ એક મહિના માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ રૂા.૨૦,૦૦૦/- લખાવી એ મહિના માટે 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના સૌજન્યદાતા બની શકશે. સૌજન્યદાતાનું નામ અને જેમની સ્મૃતિ માટે આ દાન અપાયું છે એમનું નામ, માત્ર આ બે નામો જ પ્રથમ પૃષ્ટ ઉપર પ્રગટ થશે.

અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે, આ જ્ઞાન કર્મનો લાભ લેવા આ આઠ દિવસ દરમિયાન અમને ૨૨ સૌજન્યદાતા પ્રાપ્ત થયા જેમના યશસ્વી નામો નીચે મુજબ છે.

'પ્રબુદ્ધ જીવન' સૌજન્યદાતાઓ

(૧) શ્રી રસિકલાલ લહેરચંદ શાહ
(૨) શ્રી ચંદ્રકાંત દીપચંદ શાહ
(૩) ડૉ. ધનવંતરાય તિલકરાય શાહ
(૪) શ્રી ભૂપેન્દ્ર ડાહ્યાભાઈ જવેરી
(૫) શ્રી દિલીપભાઈ મહેન્દ્રભાઈ શાહ
(૬) શ્રી સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટ
(૭) શ્રી નીતિનભાઈ સોનાવાલા
(૮) શ્રી ચંદ્રકાંત ધુડાભાઈ ગાંધી
(૯) શ્રી કાંતિલાલ પરીખ
(૧૦) શ્રી કાંતિલાલ પરીખ
(૧૧) શ્રી કાંતિલાલ પરીખ
(૧૩) શ્રીમતી વીણાબેન સુરેશભાઈ ચોકસી
(૧૩) શ્રી જિતેન્દ્ર રમણીકલાલ વોરા
(૧૪) શ્રી જિતેન્દ્ર રમણીકલાલ વોરા
(૧૫) શ્રીમતી ઝવેરબેન માણેકલાલ એમ. સંગોઈ
(૧૬) શ્રીમતી ભગવતીબેન પી. સોનાવાલા
(૧૭) શ્રી હર્ષરંજન દીપચંદ શાહ
(૧૮) શ્રીમતી શારદાબેન બાબુભાઈ શાહ
(૧૯) શ્રીમતી મણિબેન મણિલાલ ચુનીલાલ સોનાવાલા
(૨૦) એક શુભેચ્છક મહાશય
(૨૧) શ્રીમતી ઈલાબેન મોદી
(૨૦) ઓનવર્ડ ફાઉન્ડેશન

સૌજન્યદાતા પ્રાપ્ત થયાથી 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વધુ વાચન લઈને આપની સમક્ષ ઉપસ્થિત થઈ શકશે, એની શરૂઆત આ અંકથી જ થઈ છે.

આપ પણ સૌજન્યદાતા બની જ્ઞાનકર્મ પુણ્ય પ્રાપ્ત કરો એવી અમારી ભાવના છે. આપ સૌજન્ય દાતાનું નામ, સ્મૃતિ નામ અને આપને ઇચ્છિત મહિનો લખી જણાવી રૂા. ૨૦,૦૦૦/- નો **ચેક શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ**ના નામે મોકલવા વિનંતિ. આ દાન ૮૦ G ને પાત્ર છે. ૮૦ G સર્ટિફિકેટ આપને મોકલી શકાશે.

પ્રમુખ
શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાનું આયોજન

❑ દક્ષા જાની

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ તરફથી ૭૪મી પર્યુષણ વ્યાખ્યાન-માળા સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટના આર્થિક સહયોગથી જૈન ધર્મના અભ્યાસુ ડૉ. ધનવંત શાહની અધ્યક્ષતા હેઠળ નવ દિવસ સુધી ન્યૂ મરીન લાઇન્સ સ્થિત પાટકર હૉલમાં યોજાઈ હતી. ૨૭મી ઑગસ્ટથી ચોથી સપ્ટેમ્બર સુધી યોજાયેલી આ વ્યાખ્યાનમાળા શ્રાવકો માટે જ્ઞાન અને ભક્તિરસની ગંગા બની હતી. પર્વાધિરાજ પર્યુષણ દરમિયાન તીર્થંકરોની ઉપાસનાની સાથે જરૂરતમંદ સંસ્થાઓને ઉપયોગી થવાનો અનોખો સેવાયજ્ઞ સંઘે ઈ. સ. ૧૯૮૫થી શરૂ કર્યો છે. તેના ભાગરૂપે ગુજરાતના અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં સેવાપ્રવૃત્તિ ચલાવતી સંસ્થાઓ માટે દર વર્ષે નાણાં એકઠા કરી આપવામાં આવે છે. તે અનુસાર આ વર્ષે નવસારી જિલ્લામાં મરોલી સ્થિત કસ્તુરબા સેવાશ્રમને મદદરૂપ થવાની ટહેલ નાખવામાં આવી હતી. તે સંસ્થા માટે આશરે ૨૧ લાખ રૂપિયા જેટલી રકમ એકઠી કરાઈ હતી. કપડવંજ સ્થિત મંદબુદ્ધિના બાળકો માટેની શાળા માટે રમકડાં આપવાની ટહેલને પણ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો હતો.

'સંઘ'ના પ્રમુખ રસિકભાઈ શાહ તથા ઉપપ્રમુખ ચંદ્રકાંત ડી. શાહે મરોલી સ્થિત કસ્તુરબા સેવાશ્રમ સંસ્થાને ઉદાર હાથે સહાય કરવાનો અનુરોધ કર્યો હતો. ખજાનચી ભૂપેન્દ્ર ઝવેરી અને સહમંત્રી વર્ષાબહેન શાહે દાતાઓના નામની વિગતો જાહેર કરી હતી. મંત્રી નીરુબહેન શાહે આભારવિધિ કરી હતી.

જૈન ધર્મનું મેઘધનુષ વિશે

ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ

જૈન ધર્મની પરંપરા શબ્દસ્થ અથવા ગ્રંથસ્થ નહીં પણ હૃદયસ્થ છે. બીજી વિશેષતા પ્રાચીનતા છે. જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મનો સમકાલીન નહીં પણ તેનાથી પુરાણો છે. ત્રીજી વિશિષ્ટતા વાણિજ્ય છે. ટ્રસ્ટીશિપના સિદ્ધાંતની વાતો થોડા દાયકાથી સંભળાય છે પણ દાન અને સ્નેહ જૈનોના લોહીમાં છે. દુષ્કાળ સમયે જગડુશા શેઠે માત્ર ભારત નહીં પણ છેક કંદહાર સુધી ૧૧૪ દાનશાળા શરૂ કરી હતી. પોતા માટે ઓછું અને સમાજ માટે વધુ વાપરવાની જૈનોની પરંપરા છે. ત્યાગ ચોથી ખાસિયત છે. પ્રભુ મહાવીરે રાજપાટ અને પરિવારનો ત્યાગ કર્યો હતો અને વનમાં આશ્રય લીધો હતો. પાંચમી ખાસિયત બાહ્યશત્રુ કરતાં અંદરના શત્રુઓને જીતવા પર વધુ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. છઠ્ઠી વિશિષ્ટતા વૈરાગ્યની છે. રાજા કુમારપાળની વિજયયાત્રામાં ફર્યા પછી તેમના ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્યે રાજ્યમાં અન્નવસ્ત્ર વિના જીવતા લોકોની વાત કરી હતી. રાજાના ગુરુ હોવા છતાં હેમચંદ્રાચાર્ય સાવ સામાન્ય અંગવસ્ત્ર ઓઢીને વિજયયાત્રામાં ફર્યા હતા. જૈન સાધુઓ ઓછામાં ઓછા અન્નવસ્ત્રથી જીવન વ્યતિત કરે છે. જૈન ધર્મ માત્ર મનુષ્યને નહીં પણ જીવ માત્ર અને પ્રકૃતિને પ્રેમ કરતાં શીખવે છે તે તેની સાતમી વિશિષ્ઠતા છે. જૈન ધર્મમાં માત્ર પશુઓના નહીં પણ પર્યાવરણના અધિકારોની વાત પણ છે. આ સાતેય વિશિષ્ઠતાઓ મેઘધનુષના રંગોની જેમ એકમેકથી સંકળાયેલી છે.

ધર્મચિંતનના ચાર સૂત્રો વિશે

વસંતભાઈ ખોખાણી

ધર્મ સિવાય બીજું કોઈપણ કાર્ય કરવું નહીં. જે કાર્ય કરવાથી ધર્મનું આરાધન ન થાય તેનાથી અળગા રહેવું જોઈએ. બીજું, કોઈપણ સંજોગોમાં જીવમાત્રની હિંસા કરવી નહીં, જેવો મારો આત્મા છે એવો જ આત્મા બીજાનો છે એવો ભાવ રાખવો. બીજાના જીવને આદર આપવો. કોઈપણ પ્રાણી વધને યોગ્ય નથી. અહિંસા જૈન ધર્મની આગવી ઓળખ છે. અભયથી ઉત્તમ કોઈ દાન નથી. ત્રીજું, જગતમાં આત્મા શાશ્વત છે અને જીવન ક્ષણ-ભંગુર છે. આ જગત પંખીના માળા જેવું છે. રાગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રેમમાંથી બંધનો આવે છે. પુત્રપ્રાપ્તિની મહેચ્છા સ્નેહરાગ છે. કામરાગમાં નાણાં વડે મેળવી શકાય એવા ભૌતિક-ક્ષણિક સુખો ભોગવવાની લાલસાનો સમાવેશ થાય છે. દૃષ્ટિરાગમાં અહમ્ અને પ્રતિષ્ઠાની એષણાનો સમાવેશ થાય છે. ઇચ્છાઓ ક્યારેય પૂરી થતી નથી તે હંમેશા વધે છે. ચોથું જીવને વિવેક હોતો નથી. ઇશ્વરનો ઉપદેશ માનવો કે ડૉક્ટરની સલાહ તેમજ ગુરુની શીખામણ માનવી કે વકીલની સલાહ તેની સમજ પડતી નથી. અંતર્મુખ થઈને પ્રજ્ઞાથી પરમતત્ત્વને પામવાનો, ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરો. તેના વડે થોડા જન્મોના ફેરામાંથી બચી શકાશે.

ગુરુ ગૌતમ સ્વામી વિશે

ભારતીબહેન ભગુભાઈ શાહ

દિવાળીમાં ચોપડા પૂજન ટાણે આપણે તેમાં ગૌતમ સ્વામીની લબ્ધિ હોજો એવું લખાણ લખીએ છીએ તે ગુરુ ગૌતમ સ્વામીમાં વિદ્યા, વિનય, વિવેક, સરળતા, સમર્પણ, સમતા, ત્યાગ, તપ અને તિતિક્ષા એ નવ ગુણ હતા. ગૌતમ સ્વામીનો જન્મ ગૌતમ કુળમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ વાસુદેવ હતું. તેમનું બાળપણનું નામ ઈન્દ્રવૃતિ હતું. તેમના ભાઈઓના નામ અગ્નિવૃતિ અને વાયુવૃતિ હતાં. સ્વામીનો અર્થ સ્વમાં એટલે કે પોતાનામાં અમી ભરવું. જે પોતાના માનવ જીવનના ઘડામાં અમી ભરે છે તે સ્વામી બને છે. સૌમિલ બ્રાહ્મણ દ્વારા થતાં યજ્ઞ સમયે પ્રભુ

મહાવીરના તપનું તેજસ્વીપણું જોયા પછી તેમણે ૫૦ વર્ષની વયે ૫૦૦ શિષ્યો સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ કહેતા કે એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ પાલવે એમ નથી. તે સમજીને તેઓ ચાર પ્રહર અધ્યયન અને બે પ્રહર ધ્યાન કરતા હતા. શેષ બે પ્રહાર તેઓ નિદ્રા અને નિત્યક્રમ માટે ખર્ચતા હતા. તેમને પ્રભુ મહાવીર પ્રત્યે અપાર પ્રીતિ હતી. પ્રભુ મહાવીર નિર્વાણ પામ્યાના ખબર તેમને રસ્તામાં મળ્યા પછી તેમણે કરેલા વિલાપનું વર્ણન આંખોમાં આંસુ લાવી દે એવું છે. તે ખબર મળ્યા પછી ગુરુ ગૌતમ સ્વામીએ લોગસ્સ સૂત્રની રચના કરી હતી.

શ્રી ગુરુ ગ્રંથસાહેબ વિશે

ડૉ. ભૂપેન્દ્રસિંગ ભાટિયા

શીખોના ધર્મગ્રંથ શ્રીગુરુ ગ્રંથ સાહેબમાં ભક્તિની અને સત્યની ઉપાસનાનો સંદેશ છે. તેમાં સત્‌ની પ્રાપ્તિ કરો, સંતોષનો વિચાર કરો અને પ્રભુના અમૃત સમાન નામનું સ્મરણ કરો એવો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. શીખ ધર્મની સ્થાપના ગુરુ નાનકે ઑક્ટોબર, ૧૭૦૮માં કરી હતી. ગુરુ નાનકે ભારત ભ્રમણ કરીને ભક્તકવિઓની રચનાઓ એકઠી કરી હતી. તે બધી શીખોના પાંચમા ગુરુ ગુરુ અર્જુનસિંહે શ્રી ગુરુ ગ્રંથ સાહેબમાં સમાવી છે. તેમાં કબીર અને સૂફી સંતોની રચનાઓ પણ છે. શીખ ધર્મમાં તે સમયના બ્રાહ્મણવાદને નકારવામાં આવ્યો હતો. તેમાં ઊંચ કે નીચ જાતિના એવા ભેદભાવ નથી. પ્રભુ સર્વત્ર, સર્વશક્તિમાન, નિર્ભય, વેરભાવ વિહોણો, જન્મમૃત્યુથી પર, અને સમયથી પર છે. ઇશ્વર દયાળુ કે કૃપાળુ છે એવું વારંવાર બોલવાથી તેને કોઈ ફેર પડતો નથી પણ આપણે દયાળુ કે ક્ષમાશીલ થવાની જરૂર છે એવી સમજણ કેળવવી જોઈએ. શીખ ધર્મમાં શ્રી ગુરુ ગ્રંથ સાહેબના શબ્દને જ ગુરુ માનવામાં આવે છે. ગુરુ ગોવિંદસિંહના બે કિશોર વયના પુત્રોને નવાબે ચંડીગઢ પાસે સરહનમાં જીવતા દિવાલમાં ચણી દઈને મારી નાંખ્યા હતા. એટલું જ નહીં પણ તેમની અંતિમ વિધિ માટે જગ્યા આપવાનો ઇન્કાર કર્યો હતો. તે સમયે ટોડરમલ જૈન નામના જૈન ગૃહસ્થે સોનામહોર વડે તે જમીન ખરીદી હતી. તે જૈન ગૃહસ્થનું ઋણ આજે પણ શીખ કોમ પર છે.

પ્રતિમાપૂજન વિશે

પ્રા. તારાબહેન રમણભાઈ શાહ

પ્રભુની પ્રતિમાનું પૂજન સરળ છે પણ તે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વ સમજીને કરવાનું હોય છે. પ્રભુની પ્રતિમાનું પૂજન કરવા ભય વિના, દ્વેષ વિના અને પ્રસન્ન ચિત્તે જવું જોઈએ. પૂજન માટેની સામગ્રી નીતિની કમાણીમાંથી ખરીદેલી હોવી જોઈએ. પ્રતિમાપૂજન મંદિર જેવી પવિત્ર જગ્યાએ થાય. પ્રતિમાપૂજનમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર (જગ્યા), કાળ અને ભાવની શુદ્ધિ મહત્ત્વની છે. મંદિરમાં પ્રવેશ્યા પછી પરિવાર કે કામધંધા સંબંધી વિચારો ન કરવા. દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા એ પ્રતિમા પૂજનના બે પ્રકાર છે. દ્રવ્યપૂજામાં અંગ પૂજા અને અગર પૂજાનો સમાવેશ થાય છે. પ્રભુની પ્રતિમાને સ્નાન એ આપણા આત્માને સ્નાન કરાવવાનું પ્રતીક છે. પ્રભુના અંગુઠાની, કરકાંડાની, ખભાની, ભાલ પ્રદેશની, હૃદયની અને નાભિકમળની પૂજાનું ખાસ મહત્ત્વ હોય છે. દેરાસર કે મંદિરના નિર્માણ માટે ફાળો આપ્યા પછી કર્તૃત્વ ભાવ રાખવો ન જોઈએ. તેમાં પોતાનું નામ સહુથી ઉપર કે મોટા અક્ષરે લખાય એવી ઇચ્છા ન રાખવી જોઈએ. ઉત્તમ શ્રાવક બનવા માટે ન્યાય–નીતિથી કમાવું જોઈએ.

નિમિત્ત ઉપાદાન વિશે

પંડિત ફૂલચંદ શાસ્ત્રી

આ જગતમાં બધા કાર્ય ઉપાદાનની યોગ્યતાથી થાય છે અને નિમિત્ત તો ત્યાં માત્ર હાજર હોય છે. આત્મજ્ઞાનને કારણે જ જગતના બધા જીવો અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાન તરફ અને દુઃખમાંથી સુખ તરફ જાય છે. જગતમાં જે કંઈ પરિણમન થાય છે તેનો કર્તા હું છું એમ દરેક અજ્ઞાની માને છે. તે માન્યતાનું નામ કર્તૃત્વ બુદ્ધિ છે. ગાડાની નીચે ચાલતો શ્વાન ગાડું પોતે ખેંચે છે એવી કથા જેવો ઘાટ છે. પુત્રો ભણે તો પિતા કહે છે કે મેં ભણાવ્યા અને ન ભણે તો કહેશે તેઓ ભણ્યા નહીં. નિમિત્ત પર આરોપ મૂકવો તે મિથ્યાત્વ છે. ઉપાદાનની યોગ્યતા પાકે ત્યારે નિમિત્ત સહજ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. લગ્નોત્સુકને પત્ની મળે એટલે સાળો આપોઆપ મળી જાય છે. સાળાને શોધવા જવું પડતું નથી. જેઓમાં ઉપાદાનની યોગ્યતા હોય એ તેને નિમિત્ત મળે જ છે. શરીર પર નિયંત્રણ છે પણ વાળ ધોળા થતાં રોકી શકાતાં નથી. હું કર્તા નહીં પણ જ્ઞાતા છું. આ જગતમાં કશું સારું કે ખરાબ નથી, કશું જૂનું કે નવું નથી અને કશું વહેલું કે મોડું નથી એ છ સૂત્રો યાદ રાખવા જેવા છે. તમે મારુતિ–૮૦૦ મોટર ખરીદો તો તે તમારા માટે સારી છે. પણ જેની પાસે તેનાથી વધુ મોંઘી મોટર હોય તેના માટે તે સારી નથી. દુકાનમાંથી બે હજારની સાડી ખરીદવી સારી લાગે પણ દુકાનદાર કહેશે કે બે વર્ષ જૂની સાડી વેચાઈ ગઈ. જગતમાં સારી કે ખરાબ વસ્તુ માત્ર કલ્પનામાં જ છે.

સત્યની ઉપાસના વિશે

શૈલજાબહેન ચેતનભાઈ શાહ

વસ્તુની યથાર્થ આભિવ્યક્તિ એ સત્ય એવો અર્થ થાય. સત્યનો હ્રાસ કે ઉલ્લંઘન માનવસમાજને જખ્મી બનાવે છે. સત્ય એ જ ધર્મ, તપ, બ્રહ્મ અને પરમ યજ્ઞ છે. મન, વચન, અને કર્મ વચ્ચે એકરૂપતા સત્ય છે. દેરાસરમાં નિયમિત જવા છતાં મનમાં ઇશ્વર

પ્રત્યે ભાવ નથી તો તે અસત્ય છે. લોકો દસ પ્રકારે ખોટું બોલે છે. કેટલાક પોતાનો મોભો દેખાડવા દંભથી, છેતરવા, વસ્તુ મેળવવા કે લોભથી, વેર કે ઇર્ષ્યાથી, ઉપરી અધિકારીના ભયથી, મજાક કે હાસ્ય ઊભું કરવા, અને ખોટું દોષારોપણ કરવા ખોટું બોલે છે. હું તારા માટે આકાશમાંથી તારા તોડી લાવું એવું પ્રેમી પ્રેમિકાને કહે ત્યારે તે ખોટું બોલતો હોય છે. લગ્ન પૂર્વે કે બાદ ખોટું આચરણ કરવાથી છૂટાછેડા થઈ શકે. સત્ય સાપેક્ષ છે. દસ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ ઉષ્ણતામાન હોય ત્યારે આફ્રિકન વ્યક્તિ કહેશે કે ઘણી ઠંડી છે અને ઉત્તરધ્રુવમાં રહે તો વ્યક્તિ કહેશે કે ઘણી ગરમી છે. વાસ્તવમાં બંને સાચા છે. આ અનેકાંતવાદનો સિદ્ધાંત જૈન ધર્મએ માનવજાતિને આપેલી મહત્ત્વની ભેટ છે.

મંત્ર-યંત્ર-તંત્ર વિશે

ડૉ. નરેશ વેદ

૮૪ લાખ યોનિમાં દુર્લભ મનુષ્યજન્મ માત્ર નવ વખત જ મળે છે. આગમોમાં જીવનનું સ્વરૂપ, કાર્યક્ષેત્ર, કાર્ય અને પરિણામ અર્થાત્ આખા જીવનનું આખુંય વ્યાકરણ આપવામાં આવ્યું છે. શબ્દોના બનેલા મંત્રનું મનન કરવાથી સાધકોનું રક્ષણ થાય છે. આત્માને શોધતા પહેલા મનને કાબૂમાં રાખતા શીખવું પડે છે. ચિત્તને શાંત રાખવા યોગની મદદ લેવી જોઈએ. યોગનો અર્થ જોડાણ કે સંધાણ છે. રેતીનો ઢગલો કર્યા પછી વધુ ને વધુ રેતી નાંખવાથી પડી જાય છે. પણ તેમાં સિમેન્ટ ભેળવવામાં આવે તો ઈમારત બને. જીવનની ઈમારત ઉભી કરવા યોગ ઉત્તમ વસ્તુ છે. યોગમાં મંત્ર, લય, હઠ અને રાજનો સમાવેશ થાય છે. મંત્રયોગ ચિત્તને સુરક્ષિત રાખવાની પ્રક્રિયા છે. તેના ઉપાષ્ય, ઉપાસક અને ઉપદેશતા વચ્ચે સમન્વય સધાવો જોઈએ. મંત્ર સાધના વડે ચિતવૃત્તિ શમે છે અને વાસનાનો ક્ષય થાય છે. આત્મ સાક્ષાત્કારથી આત્મસિદ્ધિ તરફ જવાય છે. મંત્રસિદ્ધિના પ્રથમ તબક્કામાં શુદ્ધ વિદ્યા સાથે, મંત્રસ્વરના તબક્કામાં ઇશ્વર સાથે અને મંત્રમહેશ્વર દ્વારા સદાશિવ સાથે સાયુજ્ય થાય છે. મંત્ર એ શસ્ત્ર છે અને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત કરી આપે છે. સદ્ગુરુ પાસેથી મળેલા મંત્રની ઉપાસના જલ્દી સિદ્ધિ થાય છે. યંત્ર મંત્રના સૂક્ષ્મ રહસ્યોને પ્રગટ કરે છે. જ્ઞાનનો વિસ્તાર જેના થકી થાય તેને તંત્ર કહે છે.

અધ્યાત્મ અને વિજ્ઞાન વિશે

મનુભાઈ દોશી

અધ્યાત્મ અને વિજ્ઞાન વચ્ચે સંબંધ છે. પર્યાવરણ અને માનસશાસ્ત્ર બંનેમાં અધ્યાત્મ અને વિજ્ઞાન છે. અધ્યાત્મ કહે છે કે મૃત શરીરમાં જડ અને ચેતન ભિન્ન હોય છે. મૃત વ્યક્તિના શરીરમાંથી ચક્ષુઓ કાઢીને બીજાના શરીરમાં બેસાડવામાં આવે તો તે દેખતો થાય છે. આ બાબત વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ સત્ય છે. શ્રદ્ધાના હુંફાળા સ્પર્શથી વ્યક્તિ ઇચ્છીત વસ્તુ મેળવી શકે છે. આપણે અંતરમનની ચેતનાને જગાડીને તેની સાથે વાત કરવી જોઈએ. તમારા મનમાં બેસેલા સદ્ગુરુ માર્ગદર્શન આપશે. મારે જે વસ્તુ જોઈએ છે તે આપવા ઇશ્વર આતુર છે. વ્યસન, રોગ, ક્રોધ અને નિષ્ફળતાને તટસ્થતાથી જુઓ. કાલ્પનિક ભયથી ડરી જવાનું તજી દેવું જોઈએ. વ્યસન છોડવામાં અગાઉ વીસ વખત નિષ્ફળતા મળી હોય તો પણ ૨૧મી વખત સફળતા મળશે એવો વિચાર કરો. અહમ્‌ને ત્યાગીને આગળ વધવાથી સફળતા મળી શકશે. વર્તમાન પરિસ્થિતિ માટે આપણે જ જવાબદાર હોઈએ છીએ. નબળી પરિસ્થિતિ ઘણીવાર નકારાત્મક વિચારોનું ઘડતર કરે છે.

સાચો ધર્મ-કાચો ધર્મ વિશે

ડૉ. ગુણવંત શાહ

આપણા મહંત, મુલ્લા અને પાદરીઓનો સંબંધ કાચા ધર્મ સાથે છે. આસારામના રૂપમાં નહીં પણ ઘણીવાર સફારી સુટમાં પણ સંત હોય છે. તેઓને ઓળખીને સન્માન નહીં કરીએ તો સમાજને નુકશાન થશે. આપણા તીર્થોમાં બાહ્યાચાર દેખાય છે. તે આચરનારાઓ સાચા ધર્મથી દૂર છે. આપણે સુદ્ધાં બાહ્યાચારમાં રમમાણ છીએ. સુરતના એક વેપારીએ મારા પુસ્તકો વાંચીને કરચોરી છોડી દીધી અને કામદારોને પૂરું વળતર આપ્યું. તેના કારણે મોટું આર્થિક નુકશાન થયું છે છતાં તેઓ પોતે નક્કી કરેલા સાચા માર્ગ પર ચાલવા મક્કમ છે. સફારી સુટમાંના સંતનું સન્માન કરતાં શીખવું પડશે. હું તેઓને 'માઈક્રો ગાંધી' કહું છું. તેઓનો આદર કરતાં શીખવું પડશે. સાચો ધર્મ આંબા જેવો છે. તેની કેરી ખવાય પણ પાંદડા અને ડાળી ન ખવાય. આપણે સત્ય, અહિંસા, કરુણા, અપરિગ્રહ અને અસ્તેય જેવા સિદ્ધાંતોની અવગણના કરીને બાહ્યાચાર તરફ વળ્યા છીએ. તેના કારણે આપણે મૂળને બદલે પાંદડાં અને ડાળને પાણી આપતાં હોઈએ એવો ઘાટ છે. આતંકવાદની નાબુદી માટે જગતમાં જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરવો જોઈએ. કાચો ધર્મ લાઉડસ્પીકરમાં બોલે છે. સાચો ધર્મ એકાંત મંદિરમાં અને આનંદની ધજા ફરકતી હોય ત્યાં મળે છે. અભય બનો નહીં ત્યાં સુધી અહિંસા પાલન મુશ્કેલ છે.

મૈથિલી ભાષાની ભક્તિકવિતા વિશે

ડૉ. નલિની મડગાંવકર

બિહારના અને નેપાળના કેટલાક જિલ્લામાં મૈથિલી ભાષા બોલાય છે. આ પ્રદેશમાં શિવ, શક્તિ અને વિષ્ણુની ઉપાસના થાય છે પણ શિવ ઉપાસકોનું પ્રમાણ વધુ છે. આ પ્રદેશમાં ભાગવતપુરાણ લોકપ્રિય ગ્રંથ છે. કૃષ્ણભક્તિમાં માનતા કવિઓએ શૃંગારરસથી પ્રચૂર પ્રણય ભક્તિના કાવ્યો રચ્યા છે.

મૈથિલી ભાષામાં મહાકાવ્ય અને ખંડકાવ્ય પણ રચાયા છે. શ્રીરામ, શ્રીકૃષ્ણ અને જગન્નાથના લગ્નપ્રસંગોને આવરી લેતા ભક્તિકાવ્યો રચાયા છે. ત્યાં બિહુલા નામી ગીતકથાનો પ્રકાર પણ જાણીતો છે. કવિ વિદ્યાપતિ રચિત ભક્તિ કાવ્યો અને ગીતો હસ્તપ્રતરૂપે આજે પણ સચવાયા છે. તેમની પ્રથમ રચના સંસ્કૃતભાષામાં હતી. બીજો ગ્રંથ પુરુષપરીક્ષા હતો. શિવભક્તિ કવિ વિદ્યાપતિને ત્યાં ભગવાન શંકર સેવકરૂપે રહેતા હોવાની વાયકા છે. તેમના રાજા શિવસિંહના પત્ની લખીમા અને વિદ્યાપતિના પુત્રવધૂ ચંદ્રકલા પણ કવિયત્રી હતા.

મહાત્મા ગાંધી અને પંચ મહાવ્રત વિશે

ડૉ. યોગેન્દ્ર પારેખ

જૈન ધર્મના મહત્ત્વના સિદ્ધાંતો અહિંસા અસ્તેય, અપરિગ્રહ અને અનેકાંતવાદની મહાત્મા ગાંધીજી પર ઊંડી અસર હતી. તેઓ સત્ય અંગે કહેતા કે મારું નિર્મળ અંતઃકરણ કહે તે કાલ્પનિક સત્યને દીવાદાંડી સમાન માનીને હું આગળ વધુ છું. સત્ય સાપેક્ષ છે. આજે હું જે સત્ય માનું છું તે કાલે સત્ય ન હોઈ શકે. ગાંધીજી કહેતા કે વેદોમાં અસ્પૃશ્યતાનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે એવું પુરવાર થાય તો હું વેદોનો પણ ત્યાગ કરું. મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિરે પણ અશ્વત્થામા નામનો હાથી મર્યો ત્યારે 'નરોવા કુંજરોવા' કહ્યું હતું. પણ ગાંધીજીએ સત્ય અને અહિંસા અંગે તેમનું વલણ સ્પષ્ટ રાખ્યું હતું. અસહકાર આંદોલન સમયે ૨૨ પોલીસોને બાળી મૂકવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે તે પાછું ખેંચી લીધું હતું. અમેરિકાના પાદરી રેવરેંડ મોટે ગાંધીજીને એકવાર પૂછ્યું હતું કે ભારતની પ્રજાની કઈ બે મહતત્વની વિશેષતા છે? ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે ભારતની પ્રજાના અહિંસા પરના વિશ્વાસનો મને આનંદ છે અને ભણેલા માણસોની હૃદયહીનતાથી દુઃખી છું.

આવો ધર્મને ઓળખીએ વિશે

મુનિશ્રી જયપ્રભ વિજયજીમહારાજ

સવારે દીવાબત્તી કરી અને માળા જપી એટલે આજનો ધર્મ પૂરો એવું ન હોવું જોઈએ. ધર્મ કરવાની નહીં પણ જીવનમાં વણી લેવાની બાબત છે. વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા પછી જીવનમાં ચિંતનનો દોર શરૂ થવો જોઈએ. જીવનમાં જ્ઞાન મેળવવા વ્યાખ્યાન સાંભળવું જોઈએ. તેનાથી વ્યવહાર–સ્વભાવ સુધરે છે. દુનિયા જીતનારા છેવટે મૃત્યુ સામે હારી જાય છે અને ખુદને જીતનારો અરિહંત છે. પોતાના પર નિયંત્રણ મેળવવા જેવી સાધના કોઈ નથી. અહમ્ છોડવાનું અને સ્વભાવ બદલવાનું શીખવે તે ધર્મ છે. પ્રભાવ પાડતા શીખવે તે પાખંડ છે. દુનિયાને સુધારવાની ચિંતા ન કરો પોતાની જાતને સુધારો. ધર્મમાં ઊંડે ન ઉતરો. ધર્મને તમારામાં ઊંડે ઉતારો. ધર્મના ઠેકેદાર બનવાનો પ્રયત્ન ન કરો. ધર્મને નાસ્તિકોથી નહીં પણ ઠેકેદારોથી ખતરો છે. ધાર્મિક વ્યક્તિ ક્યારેય અપમાન, અપશબ્દ, ગર્વ કે અભિમાનની ભાષા બોલતો નથી.

'ક્ષમા અમૃત હૈ' વિશે

વિદૂષી સાધ્વી પૂ. સુરેખાશ્રીજી

જૈન ધર્મમાં ક્ષમા આપવાનું સંવત્સરી પર્વ આખા જગતમાં બેનમૂન છે. જગતના બીજા કોઈ ધર્મમાં આ પ્રકારનું પર્વ નથી. જૈન ધર્મમાં ક્ષમાનું વિશિષ્ઠ પર્વ છે એ જૈનો માટે સૌભાગ્ય છે. આ દિવસે આપણે વર્ષ દરમિયાન કરેલી ભૂલોનો વિચાર અને સમીક્ષા કરવી જોઈએ. તે ભૂલો ફરી થાય નહીં તેનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. આ પર્વ દ્વારા આપણે હૃદયમાં પ્રેમ અને મૈત્રીનો અખંડ દીપ પ્રગટાવવાનો છે. આપણામાં સૂતેલી ચેતનાને જગાડવાની છે. સંવત્સરીનું પર્વ એ ધાર્મિક જીવનની વર્ષગાંઠ છે. ક્ષમા માગવાનો ગુણ આપણી અંદર આવે તો બીજા સદ્‌ગુણો પણ તેની સાથોસાથ પોતાની મેળે આવશે. હૃદયમાં હંમેશા ક્ષમા અને મૈત્રીનું ઝરણું વહેતું રાખવું જોઈએ. ક્ષમા આપવાનો અર્થ મનના અંદરની ગાંઠ ખોલી નાંખવી એવો થાય છે. ક્ષમા આપવી એ ધર્મની પરિક્રમા કરવા સમાન છે.

'મિચ્છામિ દુક્કડમ' વિશે

ભાગ્યેશ જહાઁ

આપણે ક્ષમા આપીએ ત્યારે અસ્તિત્વનો ઉત્સવ આવે છે અને તેને ફૂલ ફૂટે છે. ક્ષમામાં આંતરદર્શન કરવું જોઈએ. ક્ષમા આપતી અને માંગતી વેળાએ હૃદયનું વલોણું થાય છે. તેમાંથી સદ્‌ગુણો પ્રગટે છે. હિન્દુ ધર્મમાં પણ શરીરથી, મનથી અને કાયાથી થયેલા પાપોની માફી માગવાનો શ્લોક છે. જે મારે તે વીર છે અને ક્ષમા આપે તે મહાવીર છે. ક્ષમા એ ઈશ્વર આરાધનાનું ગૌરીશિખર છે. ધર્મ વ્યક્તિને ટ્રાન્સફોર્મેશન એટલે કે બદલાવ કે પુનઃજાગૃતિ તરફ લઈ જાય છે. પૃથ્વીનો ૩૫ વાર વિનાશ કરી શકાય એટલા હાઈડ્રોજન બોમ્બ જગતમાં પડેલા છે. પણ જગતમાંના અને ભારતમાંના સંતો અને આસ્તિકોના પુણ્યના બળથી જગતનો વિનાશ થતો નથી. વર્તમાન સમયમાં લોકોમાં સંયમ ઘટતો જાય છે અને પ્રેમમાં ઉંડાણ રહ્યું નથી. યુવાવર્ગને આપણે ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ભણી વાળવાની જરૂર છે.

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા વિશે

ડૉ. ધનવંત શાહ

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતાની રચના કરનારા યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી મહારાજનો જન્મ મહેસાણામાં કણબી ખેડૂતને ત્યાં થયો હતો. એઓશ્રીનું સંસારી નામ બહેચરદાસ હતું. તેમણે ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વે કરેલી આગાહી મહુડી તીર્થમાં બોર્ડ પર લખવામાં આવી છે. તેમાં જણાવ્યા અનુસાર ભારતમાં પ્રભુ મહાવીરના સિદ્ધાંતો અનુસાર રાજ ચાલશે. આજે ભારતમાં અહિંસક રીતે લોકશાહી પદ્ધતિથી રાજ ચાલે છે. આ ભવિષ્યવાણી

કેવળજ્ઞાનનું પરિણામ છે. મહાવીર ગીતામાં વિવિધ પ્રશ્નોના પ્રભુ મહાવીરે આપેલા ઉત્તરો સમાવી લેવામાં આવ્યા છે. તેના શ્રદ્ધા, પ્રેમ, કર્મ, ધર્મ, નીતિ, સંસ્કાર, ગુરુભક્તિ, જ્ઞાન અને યોગ એમ ૧૬ અધ્યાયમાં ૩૦૦૦ ગાથાઓનો સમાવેશ થાય છે. માત્ર ૫૧મા વર્ષે કાળધર્મ પામ્યા તે પહેલાં સાધુ તરીકેના ૨૪ વર્ષના સમયગાળામાં તેમણે ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતભાષામાં ૧૪૧ ગ્રંથો લખ્યા હતા. ૨૫,૦૦૦ પુસ્તકોનું વાંચન કર્યું હતું. તેઓ નિયમિતપણે ડાયરી લખતા હતા. કાળધર્મ પામ્યા તે પૂર્વે ગીતાની હસ્તપ્રત તેમણે શિષ્યોને આપીને ૨૫ વર્ષ બાદ પ્રકાશિત કરવાનું કહ્યું હતું. પણ તેનું પ્રકાશન માત્ર ૩૫ વર્ષ પૂર્વે જ કરી શકાયું હતું. હજી ગુજરાતીમાં તેનું ભાષાંતર થયું નથી.

ક્ષમાધર્મ : 'ખ્રિસ્તી ધર્મ અને અન્ય ધર્મોમાં' વિશે

ડૉ. ઈશાનંદ વેમ્પની

પરમ પિતા ઈશુ દયાળુ અને ક્ષમાશીલ છે. તેથી તેના સંતાનોએ પણ દયાળુ અને ક્ષમાશીલ હોવું જોઈએ. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ક્ષમાનું ખાસ મહત્ત્વ છે. આપણે ક્ષમા શા માટે આપવી જોઈએ તેના કારણો આપવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ, ઈશુ ક્ષમા આપે છે. બીજું, તેમની ક્ષમા મેળવવાની પાત્રતા મેળવવા આપણે તેમના સંતાનોએ ક્ષમા આપવી જોઈએ. ત્રીજું, ક્ષમા વિના કુટુમ્બ જીવનમાં શાંતિ રહી શકે નહીં. ક્ષમાભાવ ન હોય એ પરિવારોમાં પ્રેમ અને ઐક્ય નહીં હોય. તેના કારણો જગતમાં ભાઈચારો ઉભો કરવામાં અવરોધ સર્જાઈ શકે છે. ઈશુએ ક્ષમાનો ઉપદેશ આપ્યો નહોતો. તેને આચરણમાં મૂક્યો હતો. હિન્દુ ધર્મમાં ક્ષમાને વિશિષ્ઠ મહત્ત્વ અપાયું છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના ૧૬મા અધ્યાયમાં ક્ષમા એ વીરોનું આભૂષણ છે એમ કહેવાયું છે. જૈન ધર્મમાં તો ક્ષમા આપવા અને માગવા માટે ખાસ પર્વ છે. તે જૈન ધર્મની આગવી ખાસિયત છે.

આ સર્વ પ્રવચનોની સી. ડી. (એક પ્રવચન ૪૫ મિનિટનું) શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના કાર્યાલયમાંથી આપ પ્રાપ્ત કરી શકશો.

✷ ✷ ✷

કસ્તુરબા સેવા શ્રમ મરોલી

આ વરસની પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા દરમિયાન આર્થિક સહયોગ માટે ઉપરની સંસ્થા માટે દાનની વિનંતિ કરતા સંઘને દાતાઓ તરફથી ખૂબ જ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો છે.

અત્યાર સુધી લગભગ ૨૧ લાખથી ઉપર રકમ એકત્રિત થઈ છે. અને હજુ દાનનો પ્રવાહ ચાલુ રહ્યો છે.

'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના ઑક્ટોબરના અંકમાં દાન-દાતાની વિગતો પ્રગટ કરીશું. ધન્યવાદ

❑ મેનેજર

વિધવિધ ધર્મ અને અહિંસા (પૃષ્ટ બીજાનું ચાલુ)

લોકો રાક્ષસ સમાન છે. ગુરુદ્વારાઓમાં લંગરમાં અનિવાર્ય-પણે શાકાહાર બને છે.

ઇસ્લામ ધર્મ

ખુદાનો અર્થ રહીમ. એટલે સમસ્ત વિશ્વ પર દયા રહમ કરનારો દીપક! સૌ સૂફી સંતોએ નેક જીવન, દયા, સાદા શાકાહારી ભોજન ઉપર જોર આપ્યું છે. ઇસ્લામ ધર્મના સ્થાપક મહંમદ પયગંબર સાહેબ પોતાના અનુયાયીઓને કહેતા: 'પશુ મનુષ્યના નાનાં ભાંડુ છે.' 'અલ્લાહ પાસે પશુબલિનું ન માંસ પહોંચે છે કે ન લોહી. પહોંચે છે આપની શુદ્ધતા, પવિત્રતા.'

જો તમારે બલિ આપવી છે તો તમારા અહંભાવ અને અભિમાનની બલિ આપો.

અગર તું સદા માટે સ્વર્ગમાં નિવાસ ઈચ્છતો હોય તો ખુદાની સૃષ્ટિ સાથે દયા અને હમદર્દીથી વરત. જો કોઈ ઈન્સાન કોઈ બેગુનાહ પંખીડાને મારે છે તો એમનો એણે ખુદાને જવાબ દેવો પડશે. અને જો કોઈ પક્ષીને દવા આપી બચાવશે તો કયામતને દિવસે ખુદા તેના પર રહેમ કરશે.

બૌદ્ધ ધર્મ

સૌ પ્રાણી મરવાથી ડરે છે. સૌ મૃત્યુથી ભયભીત છે. એમને પોતા સમાન સમજો. એટલે ન એમને કષ્ટ આપો અને એમના ન પ્રાણ લો. બૌદ્ધ ધર્મના પંચશીલ અથવા સદાચારના પાંચ નિયમોમાં પ્રથમ અને મુખ્ય નિયમ કોઈ પ્રાણીને દુઃખ ન દેવું. અહિંસા છે પાંચમો નિયમ. શરાબ આદિ નશીલા પદાર્થો ત્યાગવાના આદેશ છે. લંકાવતાર સૂત્રના આઠમા કાંડ અનુસાર : આવાગમનના લાંબા કર્મને કારણે પ્રત્યેક જીવ કોઈ ને કોઈ જન્મમાં, કોઈ ને કોઈ રૂપમાં આપણા સંબંધી રહ્યા હશે એમ મનાયું છે. એમાં દરેક પ્રાણી સાથે પોતાનાં શિશુ સમાન પ્રેમ કરવાનો નિર્દેશ છે.

ભોજન એ જ યોગ્ય ગણ્યું છે જેમાં માંસ કે લોહી અંશ માત્ર ન હોય!

પારસી ધર્મ

જે દુષ્ટ મનુષ્ય પશુઓ, ઘેટાં અને અન્ય ચૌપગાંની અન્યાયપૂર્ણ રીતે હત્યા કરે છે એમનાં અંગોપાંગ તોડીને છિન્ન ભિન્ન કરાશે.

—જૈન્દ અવેસ્તા

યહૂદી ધર્મ

પૃથ્વીના દરેક પશુ અને ઊડનારાં પક્ષી તથા હરેક પ્રાણી જે ધરતી પર છે જેઓમાં જીવ છે. એ સૌને માટે મેં માંસને બદલે લીલાં પાંદડાં સર્જ્યાં છે. જ્યારે તમે પ્રાર્થના કરો છો તો હું સાંભળતો નથી-જો તમારા હાથ ખૂનથી રંગાયા હશે.

❑ સં. કિરણભાઇ જે. કામદાર

✷ ✷ ✷

'સમ્યક્ત્વ' એટલે 'સાચા સુખની પ્રતીતિ'

❑ ડૉ. છાયાબેન શાહ

સૌ પ્રથમ સુખ એટલે શું? એ વિષે વિચારણા કરીએ તો વિવિધ મંતવ્યો આવે. એક મત પ્રણાણે સુખી એને કહેવાય કે જેને જીવનમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે. કારલોસ સ્લીમ, વોરન બફેટ, બીલ ગેટ્સ કે લક્ષ્મી મિત્તલ જેવા ધનાઢ્યો અત્યંત સુખી છે. બીજા મત પ્રમાણે જેમને કળા સાહિત્ય કે સંગીત ક્ષેત્રે વિશ્વસ્તરે યશ–પ્રતિષ્ઠા–આદર પ્રાપ્ત કર્યા છે તે ખરેખર સુખી છે. એક મત એવો પણ છે કે જેને ધન–પ્રતિષ્ઠા સાથે કોઈ લેવા–દેવા નથી. એને તો બસ આખા વિશ્વમાં એક વ્યક્તિ એને ચાહે છે એટલી સંવેદના જ પરમસુખ આપતું લાગે છે. પ્રેમની પરાકાષ્ઠા એ પ્રેમીજન માટે સુખ છે. નકારાત્મક રીતે વિચારીએ તો જગતના સંઘર્ષથી કંટાળી જઈ પોતાની જાતને વ્યસનમાં ડૂબોડી દઈ કેટલીક વ્યક્તિઓ એને સુખ માને છે.

ઉપરોક્ત સુખોને સુખ માનીએ અથવા તો એને ભોગવનારને સુખી માનીએ તે પહેલા ઉપસ્થિત થતા કેટલાંક સમીકરણોના જવાબ આપવા પડે.

પહેલો પ્રશ્ન એ થાય કે ઉપરોક્ત સુખો એને ભોગવનારને સંપૂર્ણ તૃપ્તિ આપે છે ખરા? એ સુખોની પરાકાષ્ઠા 'બસ હવે પૂરતું છે' એવી અનુભૂતિ કરાવે છે ખરા? દુનિયાનો અનુભવ એમ કહે છે કે આ સુખો તૃષ્ણા વધારે છે. એન્ડ્રુ કારનેગી, એક સફળ બીઝનેસમેન મૃત્યુના બિછાના પર કહે છે કે હું દશ અબજ ડોલર જ કમાયો. મારે તો ૧૦૦ અબજ ડોલર કમાવવા હતા. આ કહેવાતા સુખો માનસિક અસમાધિથી પીડાવે છે. કષાયોથી રીબાવે છે. ભોજન છે પણ ભૂખ નથી. પથારી છે પણ નીંદર નથી.

બીજો પ્રશ્ન એ ઉભો થાય કે શું આ સુખો ચિરંજીવી છે? એક વાર મળે પછી હંમેશ ટકી રહે છે?

જવાબ મળે છે કે કરોડપતિ રોડપતિ પણ થઈ શકે છે. પ્રતિષ્ઠા–આદર ગુમાવવા પણ પડે છે. પ્રેમગીતો કરતા વિરહગીતો વધારે છે. કવિશ્રી કાલિદાસે એમની દરેક અમર કૃતિમાં પ્રેમને પીડા ને દુઃખ આપનાર બતાવ્યો છે. એમાં જ તેનું મહત્ત્વ સ્થાપિત કર્યું છે.

ત્રીજો પ્રશ્ન એ ઉભો થાય કે આ કહેવાતું સુખ દરેક સંજોગમાં સુખ રૂપે રહે છે કે સંજોગ પ્રમાણે એની વ્યાખ્યા બદલાતી રહે છે? દૂધપાકના પહેલા ચાર વાડકા સુખ આપતા હતા એ જ દૂધપાકનો પાંચમો વાડકો ત્રાસ રૂપ લાગે છે. વધુ પડતા વિષયોથી ઉબાઈ જવાય છે.

ચોથો અને અંતિમ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે જો ઉપરોક્ત સુખો જ સાચા સુખ હોય તો એવા તો અનંત સુખો જેમની પાસે હતા એવા તીર્થંકર પ્રભુએ તેનો ત્યાગ કેમ કર્યો? જેમના જન્મતાની સાથે જ સિદ્ધાર્થ રાજાને ત્યાં દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થવા માંડી. તેથી તો પ્રભુનું નામ વર્ધમાન પાડ્યું. છતાંય પ્રભુ મહાવીર તેને છોડીને કેમ ચાલ્યા ગયા? પ્રવચન સારોદ્ધારમાં કહ્યું છે : ગાડી–ઘોડો–ધન–વૈભવને છોડીને શ્રમણ બનનાર તીર્થંકર પ્રભુના જે દર્શન કરે છે તે પણ ધન્ય છે.

આ પ્રશ્નો એમ સાબિત કરે છે કે આ કહેવાતા સુખો એ સાચા સુખ નથી. પરંતુ આશ્ચર્ય એ છે કે અનંતાકાળના ભવભ્રમણ પછી પણ જીવને આ પૌદ્‌ગલિક સુખો એ સુખ નથી એવો વિચાર સુદ્ધા નથી આવતો. મોહનીયકર્મ અને જ્ઞાનાવરણિય કર્મને કારણે જીવ ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં જ સુખ માને છે. અનુકૂળતા જ ગમે છે. પૌદ્‌ગલિક સુખો પ્રાપ્ત કરવામાં જ જીવનની ક્ષણો ખરચી નાંખે છે. શાસ્ત્રો આ દૃષ્ટિને ઓઘ દૃષ્ટિ કહે છે. 'અવળી સમઝણની ગાંઠ' ગ્રંથી કહે છે. જીવ આ ગ્રંથી પકડીને એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં ભવભ્રમણ કર્યા જ કરે છે.

પરંતુ કેટલાંક હળુકર્મી જીવોને એવો સંજોગ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું નિમિત્ત પ્રાપ્ત થાય છે કે અંતે આ પૌદ્‌લિક સુખોથી ઉપર એક નવી દિશાના સુખની વિચારણા કરવાની સ્ફૂરણા થાય છે. અનાદિકાળની ગ્રંથીમાં તીરાડ પડે છે.

નયસારના ભવમાં પ્રભુ મહાવીરના જીવને સત્સંગનો યોગ પ્રાપ્ત થયો. જમવા બેસે છે ને વિચાર આવ્યો કે કોઈ અતિથિને પહેલા જમાડું. ઝાડ પર ચડીને જુવે છે તો કેટલાક મુનિ ભગવંતો માર્ગ શોધી રહ્યા છે. પોતે જઈને મુનિ ભગવંતોને બોલાવી લાવે છે. આહાર આપે છે ને પછી આગળ માર્ગ બતાવવા જાય છે. છૂટા પડતા મુનિ મહારાજ કહે છે, 'સંસારમાં ભૂલા પડેલા એવા અમને તેં માર્ગ બતાવ્યો. હવે સંસારમાં ભૂલા પડેલા એવા તને અમે માર્ગ બતાવીએ.' મુનિ ભગવંતે નયસારને પૌદ્‌ગલિક સુખોની, સંસારની ક્ષણભંગુરતા સમજાવી. અનાદિકાળની ગ્રંથીમાં તીરાડ પડી. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું ને પછી આગલા ભવોમાં એવો પુરુષાર્થ કર્યો કે તીર્થંકરત્ત્વનું સુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચયમાં આ. હરિભદ્રસૂરિજી લખે છે કે જીવ ઓઘદૃષ્ટિમાંથી સંજોગ પ્રાપ્ત થતાં જ્યારે મિત્રા નામની પહેલી યોગદૃષ્ટિમાં પ્રવેશે છે ત્યારે તણખા જેટલો સત્યનો પ્રકાશ થાય છે. આ પ્રકાશ નહિવત્ હોવા છતાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું કારણ બને છે. જીવ મિત્રા–તારા–બાલા–દિપા–અનુક્રમે સ્થિર દૃષ્ટિ સુધી પહોંચે છે ત્યારે તેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ સમ્યક્ત્વ એટલે સત્યની પ્રતીતિ–હેય–ઉપાદેયના વિવેકની પ્રાપ્તિ–વસ્તુને તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં જોવાની દૃષ્ટિ. જીવ જ્યારે આ સમ્યક્ત્વને પામે છે ત્યાર પછી જ સાચું સુખ શેમાં છે તેનું તેને જ્ઞાન થાય છે. સાચા સુખની અનુભૂતિ થાય છે.

આ સાચા સુખની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય છે તે બતાવતા શાસ્ત્રો સમજાવે છે કે–

સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી મુક્તિના આનંદનું સાચું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. હવે જીવને પૌદ્ગલિક સુખોની ક્ષણભંગુરતા સમજાઈ ગઈ છે તેથી તેના પ્રત્યે ઉદાસીનતા પ્રગટ થાય છે. તે સુખો પામવા માટેનો પુરુષાર્થ નબળો પડે છે ને તેથી તેમાંથી ઉભી થતી તૃષ્ણામાંથી, માનસિક અસમાધિમાંથી અને કષાયોની પીડામાંથી મુક્તિ મળી જાય છે ને આ મુક્તિનો આનંદ પરમ તૃપ્તિ આપે છે. સાચા સુખની અનુભૂતિ કરાવે છે. એક શિષ્ય ગુરુ પાસેથી ભણીને ઘરે જતો હતો ત્યારે તેણે ગુરુને પૂછ્યું કે સાચું સુખ એટલે શું ? ગુરુએ જવાબ આપ્યો: તું ઘરે જતાં રસ્તામાં ગામ આવે છે ત્યાં રાત્રિરોકાણ કરજે. શિષ્ય સંધ્યાકાળે તે ગામમાં પહોંચ્યો ત્યારે રાજાનો પડહ વાગતો હતો કે રાત્રિના સમયે દર ત્રણ કલાકે ઢોલ વાગશે ત્યારે રાજા પાસે જેને જે જોઈએ તે માંગશે તો રાજા તેને આપશે. પેલા શિષ્યને થયું કે જેવો પહેલો ઢોલ વાગે એટલે મારે જીવનભર ચાલે એટલા અનાજ જેટલી મુદ્રા માગી લઉં. પહેલો ઢોલ વાગ્યો ત્યારે શિષ્યનું મન પલટાયું. એણે વિચાર્યું કે છેલ્લો ઢોલ વાગે એટલે રાજા પાસે જઈને રાજાનું આખું રાજ્ય જ માગી લઉં. છેલ્લો ઢોલ વાગ્યો ને શિષ્ય રાજા પાસે જઈને આખું રાજ્ય માગી લે છે. રાજા નાચવા માંડે છે. હું જેની રાહ જોતો હતો તે આવી ગયો છે. લે આ રાજ લઈ લે ને મને મુક્ત કર. શિષ્યની આંખો ખુલી ગઈ. રાજા જેનાથી મુક્તિ મેળવી સુખી થવા માંગે છે તેનાથી હું બંધાવવા તૈયાર થયો છું ? એ તુરત જ ગુરુ પાસે પાછો વળી ગયો. તેને સમજાઈ ગયું સાચું સુખ મુક્તિમાં છે.

સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી સ્વાધિનતાનું સાચું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. પૌદ્ગલિક સુખો મેળવવા બીજા પર આધાર રાખવો પડે છે. પરવશ થવું પડે છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વ પામેલો જીવ સ્વબળે ઉત્પન્ન કરેલા સુખમાં રાચે છે. તદ્દન સ્વાધિનપણે સુખનો અનુભવ કરે છે. તે પૌદ્ગલિક સુખોની અવગણના કરી સ્વબળે ઉત્પન્ન કરેલ ત્યાગના સુખનો અનુભવ કરે છે. તપના સુખનો આસ્વાદ માણે છે. આનંદઘનજી મહારાજાને તેમના ક્રાંતિકારી વિચારોને લીધે કોઈ વહોરાવતું નથી ત્યારે જરાપણ વિચલીત થયા વગર આ મહાપુરુષ સ્વબળે ઉત્પન્ન કરેલ સમતાના સુખનો આનંદ માણે છે ને પદ બનાવે છે. 'આશા ઓરન કી ક્યા કીજે–જ્ઞાન સુધારસ પીજે.'

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી નિર્લેપતાનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. એક વિચિત્ર વાત એવી બને છે કે જેમ જેમ જીવ ઉંચા ગુણઠાણે ચડતો જાય છે તેમ તેમ અશુભ કર્મની પ્રકૃતિઓ બંધાવવાની બંધ થાય છે. શુભ પ્રકૃતિઓ જ બંધાય છે. આવી સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે પહોંચતા એવું પણ ક્યારેક બને છે કે પૌદ્ગલિક સુખો સામે ચાલીને ઢગલાબંધની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે. જીવને અનેક અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ સુખોનું સ્વરૂપ જીવે સમજી લીધું છે તેથી એ સુખો મળે તો પણ પોતે નિર્લેપ બની જાય છે. ભોગવવા પડે તો પણ અનાસક્ત બનીને ભોગવે છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પ્રાપ્ત થતાં આ સુખો પરમ સંતોષ-તૃપ્તિ આપે છે. આ સુખો ચિરંજીવ છે અને નિત્ય પરમાનંદની વૃદ્ધિ કરનારા છે. સમ્યક્ત્વીમાં પાંચ લિંગો પ્રગટ થાય છે જે તેને સત્યની વધુ ને વધુ નજીક લઈ જાય છે. પહેલું લિંગ છે **પ્રશમ. 'પ્ર'** એટલે ઉત્કૃષ્ટ રીતેનું અને 'શમ' શમન. કષાયોમાંથી મુક્તિ મળતા દિન–પ્રતિદિન તેનામાં ઉપશાંતપણાની વૃદ્ધિ થાય છે. બીજું લિંગ 'સંવેગ' છે. ત્રીજું લિંગ **'નિર્વેદ'** છે. **'નિર્વેદ'** એટલે કે મોક્ષ પ્રત્યેની તીવ્ર આકાંક્ષા. પોતે જે સુખોનો સ્વાદ માણી રહ્યો છે એ સુખોની પરાકાષ્ઠા પામવાની તીવ્ર ઝંખના આ જીવમાં પેદા થાય છે. ત્રીજું લિંગ છે **નિર્વેદ** એટલે કે સંસાર પ્રત્યેની ઉદાસીનતા. સંસારનું દાવાનળ જેવું સ્વરૂપ નજરે દેખાય છે તેથી તેમાં કોઈ રસ રહેતો નથી. આસક્તિ ઉત્તરોત્તર ઘટતી જાય છે. ચોથું લિંગ છે **અનુકંપા.** માત્ર સ્વજનોની અનુકંપા નહીં પરંતુ કોઈપણ દુઃખીને જોઈ તેની અંદર દયા પ્રગટે છે. પોતાનાથી શક્ય હોય તે બધું તે કરી છૂટે છે. ઘાતકી જીવો પ્રત્યે પણ તે 'સવ્વે જીવા કમ્મવશ' એમ માની ભાવદયા અનુભવે છે. પાંચમું ને છેલ્લું લિંગ છે **'આસ્તિકય';** તત્ત્વને એના મૂળ સ્વરૂપે જ સમજવાનો આગ્રહ ને તેથી જે વીતરાગ છે, સર્વજ્ઞ છે તેને જ દેવ માને. એમના ઉપદેશ પ્રમાણે જીવન વિતાવે. તેને જ ગુરુ માને અને વીતરાગે ચીંધેલા માર્ગને જ ધર્મ માને. સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ પ્રત્યેની શુદ્ધ શ્રદ્ધા એટલે આસ્તિક્ય.

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિમાં આ પાંચ લિંગો સમ્યક્ત્વને વધુ ને વધુ શુદ્ધ કરે છે અને સાચા સુખોની પ્રતીતિને સમૃદ્ધ કરે છે.

આવા સુખોની પ્રતીતિ થાય પછી એ આત્મા એ સુખોની પરાકાષ્ઠા પામવા પ્રયત્નશીલ બને છે. એ સુખની પરાકાષ્ઠા એટલે સિદ્ધ અવસ્થા. સિદ્ધ પરમાત્માના સુખો અનંત અવ્યાબાધ છે. એ સુખોનું પૂર્ણ વર્ણન ખુદ કેવળી ભગવંતો પણ નથી કરી શકતા. શાસ્ત્રો લખે છે કે ચારે ગતિના લોકોના ત્રણેય કાળના સુખોને એકત્ર કરવામાં આવે અને એને અનંતગણા કરવામાં આવે તો પણ એ સુખો સિદ્ધ ભગવાનના સુખોની સામે અંશ માત્ર હોય છે.

આવું સમ્યક્ત્વ પામી સાચા સુખોની પ્રતીતિ પ્રાપ્ત કરવા માટેના પુરુષાર્થ માટે મનુષ્યજન્મ શ્રેષ્ઠ તક છે. સદ્વાંચન અને સદ્ગુરુનો યોગ મેળવી આવો પુરુષાર્થ કરી શકાય છે.

સૌને શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, સાચા સુખોની પ્રતીતિ થાય એવી ભાવના વાતાવરણમાં મૂકીને વીરમું છું. ✷ ✷ ✷

પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં આપેલું વક્તવ્ય, તા. ૧૩-૮-૦૭

૯૪, લાવણ્ય સોસાયટી, નવા વિકાસ ગૃહ રોડ,
વાસણા, અમદાવાદ

શ્રી ર. વ. દેસાઈ

❑ ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

'યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર' શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈને મળવાનું સદ્‌ભાગ્ય મને એકાદ દાયકામાં પાંચેક વાર થયેલું. ગુજરાતખ્યાત વિદ્યાસંસ્થા–'સર્વ વિદ્યાલય'–કડીના એકવારના મારા અધ્યાપક શ્રી ડાહ્યાભાઈ હરગોવિંદદાસ જાની પૂનાના બી.એજી. હતા–સને ૧૯૨૦. કડી છોડ્યા બાદ તેઓ વડોદરાની કૃષિ સંસ્થા 'મોડેલ ફાર્મ'ના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ થયેલા. શ્રી દેસાઈ સાહેબ ત્યારે વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાં ઊંચા હોદ્દા પર–નાયબ સુબા–હતા. શ્રી જાની સાહેબે 'ઋણ–મુક્તિ' નામે એક પુસ્તક લખેલું, જેની 'પ્રસ્તાવના' દેસાઈ સાહેબે લખેલી. તે જ અરસામાં, મુંબઈની 'ફાર્બસ સભા'ની એક ઈનામી નિબંધ હરીફાઇમાં પ્રથમ આવેલ મારું પુસ્તક 'ગુજરાતણોની શરીર સંપત્તિ'–જેની પ્રસ્તાવના જાની સાહેબે લખેલી ને અમદાવાદની પ્રકાશન સંસ્થા–'ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયે' પ્રગટ કરેલું. 'ઋણ–મુક્તિ' અને 'ગુજરાતણોની શરીર સંપત્તિ' દેસાઈ સાહેબને ભેટ આપવા હું મારા ગુરુ શ્રી જાની સાહેબ સાથે ગયેલો તે મારી પ્રથમ મુલાકાત. મોટા રાજ્યના મોટા ઑફિસર તરીકેનો કોઈ પણ પ્રકારનો રૂ-આબ કે દોરદમામ ન મળે. માખણ જેવો મુલાયમ સ્વભાવ. સ્નેહસભર આંખો. નાગરી નજાકત. ઑફિસર તરીકે તો લોકપ્રિય ખરા જ પણ વિશેષ તો નવલકથાકાર તરીકે જાણીતા. આવા મોટા ગજાના સાહિત્યકારને મળવાનો મારો પ્રથમ અનુભવ.

એ પછી સને ૧૯૪૪માં, એમ.એ. પછી બી. ટી. કરવા હું વડોદરાની 'એજ્યુકેશન એન્ડ સાયકોલોજી' ફેકલ્ટીમાં દાખલ થયો. ૧૯૪૫ના ઑગષ્ટમાં 'સયાજી વિજય'માં જાહેર ખબર વાંચી જેમાં વડોદરા રાજ્યને આઠ ટોબેકો ઈન્સ્પેક્ટરોની આવશ્યકતા હતી. ખેતીમાં મારા પિતાજી તમાકુનું પણ ઠીકઠીક વાવેતર કતા અને દર વરસે પાક–ઉત્પાદનની આંકણીમાં રાજ્યના અધિકારી-ઓની હેરાનગતિનો કડવો અનુભવ થતો. એમની એવી ઇચ્છા ખરી કે હું શિક્ષક થવાને બદલે રાજ્યની કોઈ રેવન્યુખાતાની નોકરીમાં જોડાઉં. મેં અરજી કરી. આઠ ઈન્સ્પેક્ટરોની જગ્યા માટે ૧૨૦ અરજીઓ આવેલી. ઈન્ટરવ્યૂમાં આઠની પસંદગીમાં છ દક્ષિણી ભાઈઓ હતા ને બે ગુજરાતી. બે ગુજરાતીમાં હું એક. બીજા ભાઈ, મુંબઈની ફાર્બસ સભાના મંત્રી શ્રી અંબાલાલ બુલાખીદાસ જાનીના સગા ભત્રીજા શ્રી અતુલ કે અજય જાની (!) હતા. તેઓ એમ.એ., એલએલ.બી. હતા. ઈન્ટરવ્યૂ લેનારમાં, રેવન્યુ ખાતાના પ્રધાન શ્રી આંબેગાંવકરની સાથે નાયબ સુબા શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈ પણ હતા. પ્રથમ પરિચય તો હતો જ...પણ 'ઈન્ટરવ્યૂ'માં તેમણે મને એમ કહ્યું કે 'મિસ્ટર પટેલ! જુઓ આ જગ્યા તો કેવળ ગ્રેજ્યુએટ્સ માટે છે. તમારા જેવા ફર્સ્ટ કલાસ ગ્રેજ્યુએટ આ ધંધામાં આવે તેના કરતાં શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં હોય તો ઉભયને ઉપકારક નીવડે. તમારે તો કોઈ કૉલેજમાં લેક્ચરર તરીકે જવું જોઈએ.' મેં કહ્યું: 'સાહેબ! આપણે ત્યાં કૉલેજો કેટલી? સુરતની એમ.ટી.બી., વડોદરાની વડોદરા કૉલેજ, અમદાવાદની ગુજરાત, એલ.ડી., જૂનાગઢની બાઉદ્દીન, રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કૉલેજ, ને ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજ.' મારા જવાબથી એ મંદ હસ્યા ને કહે: 'જુઓ પટેલ! તમો અધીરા ન થાવ. રાહ જુઓ, કૉલેજ માટે પ્રયત્ન કરો. હવે ગુજરાતમાં પણ વધુ કૉલેજો થશે.' તત્કાળ તો મેં માંડી વાળ્યું ને બધું જ ધ્યાન બી. ટી. માટે કેન્દ્રિત કર્યું. શ્રી જાની તે વખતે લીંબડા પોળમાં હતા. જાણવા મળ્યું કે તેઓ પણ ટોબેકો ઈન્સ્પેક્ટર થવાને બદલે મુંબઈ ગયા ને સમય જતાં પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર થયા.

આ વાતને માંડ ચારેક માસ થયા હશે ત્યાં તો એજ્યુકેશન-સાયકોલો–ફેકલ્ટીના ઑફિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ શ્રી ચંપકલાલ ત્રિવેદીએ મને શુભ સમાચાર આપ્યા કે રણજિતભાઈ! સને ૧૯૪૬ના જૂનથી પેટલાદમાં, દાતાર શેઠ શ્રી રમણલાલ પરીખની ઉદાર સખાવતથી આર્ટ્સ–સાયન્સ કૉલેજો થનાર છે તેમાં તમો ખસૂસ અરજી કરો. એક મિત્રને નાતે તેમણે અંગત વાત જણાવી કે ઈન્ટરવ્યૂ લેનારાઓમાં આપણા પ્રિન્સિપાલ સાહેબ–ડીન પ્રો. ટી. કે. એન. મેનન સાહેબ પણ હશે. મેં અરજી કરી. તેરેક ઉમેદવારો હતા. સને ૧૯૪૬ના ડિસેમ્બરમાં ઈન્ટરવ્યૂ થયાં તો મારા સુખદ આશ્ચર્ય વચ્ચે મેં અર્ધો ડઝન ઈન્ટરવ્યૂ લેનાર મહાનુભાવોમાં, 'સૌમ્ય–સંસ્કાર–મૂર્તિ' શ્રી દેસાઈ સાહેબને પણ જોયાં. હું આશાવાદી બન્યો. ઈન્ટરવ્યૂ લેનારમાં શ્રી મણિભાઈ વી. દેસાઈ, જ્યોતિ લિમિટેડવાળા શ્રી ભાઈલાલભાઈ અમીન, પેટલાદના એક દાતાર શ્રી ભીમનાથ દીક્ષિત, પ્રિ. ટી. કે. એન. મેનન, અગાઉથી નિમાયેલા પ્રિ. કે. એલ. દેસાઈ (સુરતની એમ.ટી.બી.ના અંગ્રેજી ભાષા સાહિત્યના નિવૃત્ત પ્રોફેસર) વગેરે હતા. ઈન્ટરવ્યૂ એકદમ સરસ ગયો. પ્રિ. મેનન અને શ્રી રમણલાલ દેસાઈ, તો મને ઓળખતા હતા ને પ્રિ. કે. એલ. દેસાઈ મારા 'ઈન્ટરવ્યૂ'થી પ્રસન્ન હતા. આખરે શ્રી ર. વ. દેસાઈના બોલ ને આશીર્વાદ કેવળ ચાર જ માસમાં ફળ્યા. પછી પ્રિ. મેનન સાહેબ દ્વારા જાણવા મળ્યું કે મારી પસંદગીમાં દેસાઈ સાહેબનો હિસ્સો મોટો હતો. ૧૯૪૬ના જુનથી પેટલાદની કૉલેજો શરૂ થઈ ગઈ. ૧૯૪૭માં કૉલેજનો વાર્ષિકોત્સવ ઉજવવાનો હતો. પ્રિ. કે. એલ. દેસાઈએ 'ચીફ ગેસ્ટ' તરીકે કોને આમંત્રણ આપવું તેની ચર્ચા માટે મને બોલાવ્યો. મેં યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર તરીકે પ્રતિષ્ઠા પામેલા શ્રી દેસાઈ સાહેબનું નામ સૂચવ્યું. સર્વાનુમતે એ સ્વીકારાયું...ને દેસાઈ સાહેબ ઊમળકાથી આવ્યા. ભાષણમાં એમણે વડોદરા રાજ્યનાં ચારેક નગરોનો ઉલ્લેખ કર્યો. વડોદરા, મહેસાણા, અમરેલી અને પેટલાદ. એમાંય પેટલાદની ત્રણેક મિલો, દાતાર શેઠશ્રી રમણલાલ પરીખની ઉદારતા, શ્રી મોતીભાઈ અમીનની આશ્રમ–પ્રવૃત્તિ ને

પુસ્તક પ્રચાર માટેનો લેખ, વડોદરા રાજ્યમાં વધુમાં વધુ કેળવણીનો પ્રચાર પેટલાદમાં ને સમગ્ર ગુજરાતમાં કૉલેજો શરૂ કરવામાં પેટલાદની પહેલ–ત્યાંની જુનામાં જૂની પરીખ લાયબ્રેરી રંગશાળા પેપર ફેક્ટરી, પેન્સિલ ફેક્ટરી, મેચ ફેક્ટરી, તંબાકુ કોટાનો ઉદ્યોગ, સંસ્કૃતની નારાયણ પાઠશાળા–સર્વેનો ઉલ્લેખ કરી, વિદ્યાર્થીઓને પેટલાદનું નામ રોશન કરવા ઉદ્બોધન કર્યું. ભાષણમાં એક સ્થળે એમ પણ કહ્યું કે જીવનમાં મારી મોટામાં મોટી મહેચ્છા કૉલેજના પ્રોફેસર થવાની હતી પણ એ માટેની મારી ઉપાધિઓ ઊણી ઉતરી એટલે રેવન્યૂ ખાતામાં જવું પડ્યું. મારો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું: પ્રો અનામીને એટલા માટે તો મેં મારી લાઈનમાં આવતા રોક્યા હતાં. આભાર દર્શનમાં મેં કહ્યું: 'દેસાઈ સાહેબ ભલે પ્રોફેસર ન થઈ શક્યા પણ ડઝનેક પ્રોફેસરો પણ ન કરી શકે તેવું મહાભારત કામ એમણે કર્યું છે એ ભૂલવા જેવું નથી.'

થોડાંક વર્ષો બાદ તેઓ નાયબ સુબામાંથી સુબા થયા. વડોદરા રાજ્યમાં તે કાળે સુબા થવું એટલે અત્યારના કોઈ રાજ્યના ગવર્નર થવા જેવી ઘટના. નિવૃત્તિ પહેલાં સુબા તરીકેનું એમનું પોષ્ટીંગ અમરેલી જિલ્લામાં હતું. એમના સુચારુ વહીવટ અને માનવતા–સભર વ્યવહારથી જિલ્લાની પ્રજા એટલી બધી પ્રસન્ન–સંતુષ્ટ હતી કે જયારે તેઓ નિવૃત્ત થયા ત્યારે કેટલાક નાગરિકો તો પોક મૂકીને રીતસર રડ્યા હતા.

સને ૧૯૫૦ના મે માસમાં પેટલાદ છોડ્યું ને નડિયાદની સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ ને જે.એન્ડ.જે. કૉલેજ ઓફ સાયન્સમાં પ્રોફેસર ને અધ્યક્ષ નિમાયો. ત્યાં જઈને પહેલું કામ મેં શ્રી ગોવર્ધન સાહિત્ય સભાની સ્થાપનાનું કર્યું ને એના આશ્રયે પ્રબોધમૂર્તિ ગોવર્ધનરામ, અભેદમાર્ગ પ્રવાસી–શ્રી મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી અને મસ્તકવિ બાલાશંકરની શતાબ્દીઓ ઉજવવાનું નક્કી કર્યું.

આનો અમલ કરવા માટે પૂર્વ ભૂમિકારૂપે મુંબઈથી તે ઠેઠ સૌરાષ્ટ્ર સુધીના મુર્ધન્ય સર્જકો, સાક્ષરો ને વિવેચકોનાં ભાષણો રાખ્યાં જેમાં શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી, શ્રી ર. વ. દેસાઈ, શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે, પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી, પ્રો. વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ, પ્રો. વિજયરાય કે. વૈદ્ય, પ્રો. યશવંત શુકલ, પ્રો. ભોગીલાલ સાંડેસરા, ડૉ. મંજુલાલ મજમુદાર, કવિશ્રી ઉમાશંકર જોષી, કવિ સુંદરમ્, શ્રી કિશનસિંહ ચાવડા, બેરી. યશોધર મહેતા, શ્રી શાંતિલાલ ઠાકર ને પ્રો. એસ. આર. ભટ્ટનો સમાવેશ થાય છે. શ્રી ક. મા. મુનશી, શ્રી ર. વ. દેસાઈ અને શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવે વખતે શ્રોતાઓની હાજરી પંદરસોથી બે હજારની રહી. સને ૧૯૫૪માં શ્રી રમણલાલ દેસાઈ સાથે હું આખો દિવસ રહ્યો. તે વખતે એમની તબિયત નરમગરમ રહયા કરતી હતી. એમને હૃદયની તકલીફ પણ હતી. એમની દીકરી ડૉ. સુધા 'ભાઈસાબ' (ઘરમાં બધાં રમણલાલને ભાઈસાબ કહેતાં)ને નડિયાદ ન જવાનું કહેતી હતી છતાંયે મારા આમંત્રણને માન આપીને આવ્યા. આવ્યા એટલું જ નહીં પણ 'જીવન અને સાહિત્ય' ઉપર કલાકેક વિદ્વત્તાપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યું ને એમના બે પરમ આત્મીયોને ભાવપૂર્વક મળ્યા પણ ખરા.

વ્યાખ્યાનને દોઢેક કલાકની વાર હતી. મને કહેઃ અનામી ! મારે બે સ્નેહીઓને મળવું છે. એક તો મારા ગુરુ કવિ–ચિત્રકાર શ્રી ફુલચંદભાઈ શાહને. નડિયાદમાં બે ફુલચંદભાઈ શાહ. બંનેય પ્રખ્યાત. એક ફુલચંદભાઈ તે, નડિયાદના 'લોકમત' અઠવાડિકના તંત્રી શ્રી ચંદ્રકાન્ત શાહના પિતાજી ને બીજા, જૂની રંગભૂમિનાં શિષ્ઠ નાટકોના લેખક, ચિત્રકાર ને સંન્નિષ્ઠ શિક્ષક. દેસાઈ સાહેબના માધ્યમિક શિક્ષણ દરમિયાનના તેમના પ્રિય ને પૂજ્ય અધ્યાપક કવિ ચિત્રકાર ફુલચંદભાઈને નડિયાદમાં કોણ ન ઓળખે ? પણ સને ૧૯૫૩માં એ ખખડી ગયેલા. આંખે પણ ઓછું સૂઝે. ઉંમર પણ ૮૫ થી વધુ હશે. અમો ગયા. શાહ સાહેબને દેસાઈ સાહેબ આવ્યાની જાણ કરી...ભાવવિભોર બની લગભગ રડવા જેવા થઈ ગયા...પણ જેવા દેસાઈ સાહેબની નજીક આવ્યા ત્યાં તો ભગવાનના મંદિરમાં ભક્ત જે અદાથી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરે તેમ દેસાઈ સાહેબે ગુરુના ચરણકમલ પકડી લીધા. બંનેય ભાનભૂલ્યા જેવા! હું તો આ દિવ્ય–મિલનને અહોભાવ-પૂર્વક જોતો જ રહ્યો. ક્યાં એક જમાનાના શિક્ષક ને ક્યાં એક રાજ્યના સુબા! આગ્રહ કરી કરીને શાહ સાહેબે દેસાઈ સાહેબનું આતિથ્ય કર્યું. મારે માટે તો જીવનનો આ મોટો પદાર્થપાઠ હતો. કૃષ્ણ–સુદામાનું મિલન જૂના સખાઓનું હતું. રંક–રાયનું, આ હતું ગુરુ–શિષ્યનું.

આ પત્યું એટલે મને કહેઃ 'હવે આપણે શ્રી સેવકરામ દેસાઈને ત્યાં જવું છે.' શ્રી સેવકરામ દેસાઈને હું ઓળખતો નહોતો એટલે મને કહેઃ 'બાર સાલ સુધી દિલ્લીમાં રહે ને માણસ કહેઃ 'મેં ભાડભૂંજાની દુકાન જોઈ નથી, એવી આ વાત છે.' એ પછી કહે, 'રેલ્વેની પશ્ચિમે એમનો ધોળો મોટો બંગલો છે, તેઓ અમારી જ્ઞાતિના છે ને શાસ્ત્રીય સંગીતના સારા જ્ઞાતા છે.' નડિયાદની ઘોડા હાઈસ્કૂલના આચાર્ય શ્રી રતિલાલ મૂ. દવે મારા પરમ મિત્ર ત્યાં જ રહેતા હતા એટલે સોસાયટી મેં જોયેલી પણ સેવકરામ દેસાઈને ઓળખું નહીં. શ્રી ચંદુલાલ દલાલની મોટરમાં અમો દેસાઈ સાહેબને ત્યાં ગયા. અર્ધો કલાક સંગીતની ચર્ચા ચાલી ને વ્યાખ્યાનનો સમય થયો એટલે ટાઉન હૉલ બાજુ હંકારી ગયા. એ પછી તો વર્ષો બાદ શાસ્ત્રીય સંગીતના જ્ઞાતા આ દેસાઈના દીકરા શ્રી અરવિંદભાઈ દેસાઈ, વડોદરામાં ફર્સ્ટ કલાસ મેજીસ્ટ્રેટ તરીકે આવ્યા ને એમની બે દીકરીઓ અમારી વિદ્યાર્થિનીઓ તરીકે ભણી.

આમ, એકાદ દાયકામાં મારે દેસાઈ સાહેબને પાંચેકવાર મળવાનું થયું. સને ૧૯૮૨માં જન્મ ને સને ૧૯૫૪માં, બાંસઠ વર્ષની વયે હૃદયરોગમાં એમનું અવસાન થયું. અવસાન વખતે એમનો એક હાથ એમની દીકરી ડૉ. સુધાના હાથમાં ને બીજો, શ્રી કિશનસિંહ ચાવડા–એમના મિત્ર, એ મિત્રના દીકરા શ્રી વિજય ચાવડાના હાથમાં.

એમની શુભેચ્છાઓ ને આશીર્વાદથી સને ૧૯૪૫ના ડિસેમ્બરમાં હું કૉલેજમાં લેક્ચરર તરીકે લેવાયો એ વાતનેય આજે તો છ દાયકા વીતી ગયા! એનીય ષષ્ઠીપૂર્તિ! પણ આજ દિન

લગી હું 'એ' મંગલમૂર્તિને ભૂલ્યો નથી. વર્ષો પૂર્વે નડિયાદની સૂરજબા મહિલા કૉલેજના મંત્રી શ્રી હીરુભાઈ પી. પટેલે કોઈ સારાં સમર્થ આચાર્યા બહેન હોય તો ભલામણ કરવા લખ્યું. દેસાઈ સાહેબની દીકરી એમ.એ., પીએચ.ડી. હતી, થોડોક અનુભવ હતો. મેં ભારપૂર્વક ડૉ. સુધા દેસાઈની ભલામણ કરી. એ પ્રિન્સિપાલ તરીકે લેવાયાં ત્યારે એના કરતાં વિશેષ આનંદ તો મને થયેલો–ઋણમુક્તિનો.

દેસાઈ સાહેબનું બધું જ નહીં તો ઘણું બધું સાહિત્ય મેં વાંચેલું. 'દિવ્યચક્ષુ' નવલ કૉલેજમાં ભણાવેલ અને કાવ્યસંગ્રહ 'નિહારિકા' પર અભ્યાસ લેખ લખેલો. જે પ્રગટ થયો છે. કોઈ સિનેમા કંપનીએ 'પૂર્ણિમા' નવલનું ચલચિત્ર ઉતારવા 'સ્ક્રીપ્ટ' તૈયાર કરવાની હરીફાઈ રાખેલી. મેં ભાગ લીધેલો. પણ પછી એનું શું થયું–ન જાને! 'ગ્રામલક્ષ્મી' આકાશવાણી પર રીલે થયેલ. એક પરિસંવાદમાં એમની 'પ્રલય' નવલકથા સંબંધે મેં અભ્યાસલેખ રજૂ કરેલો. એમાં સને ૨૦૦૬ સુધીના કાળપટમાં કથા વિસ્તરેલી છે. મને લાગે છે કે એમની બધી જ નવલોમાં કદાચ 'પ્રલય' નવલકથા શ્રેષ્ઠ હોય. ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકરના અભિપ્રાય પ્રમાણે 'દુનિયાભરમાં શાંતિ અને માનવજાતિના સુખને ખાતર (?)' ઘડાતું યુદ્ધખોર માનસ સમસ્ત માનવજાતિનો વિનાશ નોતરી રહ્યું છે એ બતાવવા તેમણે 'પ્રલય'માં, ઈ. સ. ૨૦૦૬ સુધીનો સમયપટ લઈને, વિજ્ઞાનધરી અને મુત્સદ્દીધરીમાં વહેંચાઈ ગયેલ દુનિયાના વિવિધ દેશોના પરસ્પર ઝઘડાને અંતે દુનિયા પરથી મનુષ્યની હસ્તી સંપૂર્ણપણે નાબૂદ થશે એવી ચેતવણી આપી છે. સંભવિતતાની મર્યાદામાં રહીને લેખકે તેમાં ઉત્તમ વૈજ્ઞાનિક, તર્કશક્તિનો ઉપયોગ કર્યો છે તે એની એક ગણનાપાત્ર સિદ્ધિ છે.' આકૃતિ પરત્વે થોડીક વિશૃંખલ લાગે તો પણ એનું સાંસ્કૃતિક મૂલ્ય ઘણું બધું છે. આજની પરિસ્થિતિમાં પણ એની સાર્થકતા ને અનિવાર્યતા છે.

શ્રી ર. વ. દેસાઈના સાહિત્યનું મૂલ્યાંકન કરવાનો મારો આશય નથી, કેવળ સંસ્મરણાત્મક છબિ આપવાનો જ ખ્યાલ છે. જ્યારે શ્રી ક. મા. મુનશી એમની સર્જકતા ને લોકપ્રિયતાની ઉચ્ચ કક્ષાએ હતા ત્યારે શ્રી દેસાઈ સાહેબે એમની સિસૃક્ષાના શ્રીગણેશ કર્યા હતા. બંનેની પ્રકૃતિ, શૈલી, દૃષ્ટિ, એકંદરે સાવ ભિન્ન, મુનશીની સર્જકતા ઐતિહાસિક નવલોમાં તો રમણલાલની સામાજિક નવલોમાં. એક ભૂતકાળના શિલ્પી તો બીજા વર્તમાનના. એકનો આશય રંજન, બીજાનો ભાવના–નિરૂપણ. રમણલાલે ગાંધીયુગના પ્રશ્નોને એમના સાહિત્યમાં કલાત્મક રીતે નિરૂપ્યા છે. તે એટલી હદે, નિષ્ઠાપૂર્વક, ભાવના ને રંજન–સમેત ને મધ્યમ વર્ગને અસર કરે તે રીતે કે આપણા મૂર્ધન્ય વિવેચક પ્રો. વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટે તેમનું મૂલ્યાંકન કરતાં તેમને 'યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર' તરીકે ઉમળકા-પૂર્વક યોગ્ય રીતે બિરદાવ્યા છે. હા, રમણલાલ 'યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર' જ હતા.

સને ૧૮૮૭ની ત્રણ ઘટનાઓ. પ્રબોધમૂર્તિ ગોવર્ધનરામના 'સરસ્વતીચંદ્ર–ભાગ–૧'નું પ્રકાશન, સ્કોલર પોએટ સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'કુસુમમાળા'નું પ્રકાશન ને 'ઘનશ્યામ' તખલ્લુસથી નવલકથા ક્ષેત્રે ઉદિત થતો નૂતન સિતારો તે ક. મા. મુનશી. 'કુસુમમાળા'પાલગ્રેવની ગોલ્ડન ટ્રેઝરીની રીતિએ નૂતન કવિતાનો આસ્વાદ કરાવી વિરમી. નવલકથાકાર તરીકે ગો. મા. ત્રિપાઠીની પ્રતિષ્ઠા જામી. મુનશીએ ઐતિહાસિક ને પૌરાણિક નવલકથાઓનો નૂતન ચીલો ચાતર્યો. તે જ અરસામાં શ્રી ર. વ. દેસાઈનો ઉદય થયો. એમ કહી શકાય કે વીસમી સદીની શરૂઆતના દ્વિતીય, તૃતીય ને ચતુર્થ દાયકામાં શ્રી ક. મા. મુનશી ને શ્રી ર. વ. દેસાઈની બોલબાલા રહી.

નાટ્યલેખનની સફળતાપૂર્વક શરૂઆત કરી નવલકથા ક્ષેત્રે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી ર. વ. દેસાઈને ગુજરાતના મધ્યમ વર્ગના સહૃદય વાંચક–ભાવકોએ એટલા બધા અપનાવ્યા હતા કે ભાગ્યે જ કોઈ શિક્ષિતે એમની કોઈ ને કોઈ કૃતિ ન માણી હોય! એક કિંવદન્તી છે. કોઈકે શ્રી ર. વ. દેસાઈને પૂછ્યું: 'તમારામાં ને મુનશીમાં–બેમાંથી વધુ લોકપ્રિય કોણ?' શ્રી ર. વ. દેસાઈએ નાગરી ઠાવકાઇથી જવાબ આપ્યો કહેવાય છેઃ 'જાહેરમાં મુનશી, ખાનગીમાં હું.' મને એમના સાહિત્યે જેટલો સ્પર્શ કર્યો છે તેના કરતાં એમના સ્વભાવ–માધુર્યે અને માણસાઈ–સભર આભિજાત્યે વધુ મુગ્ધ કર્યો છે.

તા. ૨૨–૧૦–૦૫ અને તા. ૨૩–૧૦–૦૫, શનિવારના રોજ વડોદરામાં 'ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી'–ગાંધીનગર અને વડોદરાની 'પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા'ના સંયુક્ત ઉપક્રમે, સ્વ. શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈના સાહિત્યનું પુનઃમૂલ્યાંકન હતું. તેમાં મેં સને ૧૯૪૫ થી સને ૧૯૫૪ સુધીનાં અમારા અંગત સંબંધનાં સંસ્મરણો વાગોળી અંતમાં શ્રી બ. ક. ઠાકોરને ટાંકી કહ્યુંઃ

'બંધુઓ અને બ્હેનો! મારી તમને સલાહ છે કે તમે શ્રી ન્હાનાલાલને એમના ગ્રંથોમાંની ભાવનાઓ માટે વાંચશો, શ્રી મુનશીને જોમ અને સ્ફૂર્તિ માટે, શ્રી મોહનભાઈ (પૂ. બાપુને) ને શ્રદ્ધા અને આશા માટે, શ્રી ગોવર્ધનરામને આપણી પચરંગ ધરતી અને પ્રજાની સહૃદય સમજણ માટે વાંચશો અને 'યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર' શ્રી રમણલાલને એમના યુગના પ્રશ્નોને સમજવા માટે વાંચશો.'

અંતમાં, સહૃદય, ઋજુ પ્રકૃતિની આ મંગલમૂર્તિને આ શબ્દોમાં અંજલિ આપું છુંઃ–

'પૂર્ણિમાની પ્રભા જેવાં, શીલ–સાહિત્ય–જીવન,
મધ્યમ શિક્ષિત–વર્ગોનાં લીલયા હરિયાં મન.
ત્રણ ત્રણ દાયકા સુધી, સેવા કીધી અનુપમ;
'યુગમૂર્તિ' સમા ઓપ્યા, દીધી, સંસ્કાર–સૌરભ.
આભિજાત્યનું માધુર્ય, સો વસા, ધન્ય નાગર!
ગૂર્જર રાષ્ટ્રની જ્યોતઃ સ્વામી–સમર્થ અ–ક્ષર.

✶ ✶ ✶

૨૨/૨, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી, વડોદરા-૭

જિવ હિંસા સમાપ્તિ – જૈનોનો જન્મ–જન્માંતરનો સિદ્ધાંત

❑ કાકુભાઈ મહેતા

જૈન ધર્મને એક ધર્મ ઉપરાંત બીજી દૃષ્ટિએ નિહાળીએ તો એને 'માનવધર્મ' અથવા 'એક અલૌકિક જીવનશૈલી' એવું નામ આપી શકાય. જૈન ધર્મની ગતિવિધિ વિષે વિચારતાં એટલું સ્પષ્ટ જણાશે કે એમાં સમસ્ત જીવ–સૃષ્ટિના કલ્યાણની ભાવના સમાયેલી છે. સૃષ્ટિનું સર્જન કુદરતે કર્યું છે. નાના–નાના જીવજંતુથી માંડીને મહાકાય જીવોનું સર્જન એ જ કરે છે, અકળ રીતે ઉપયોગ કરીને એનું વિસર્જન પણ એ જ કરે છે. કુદરતની શક્તિ અમાપ છે. હવાના એક ઝપાટે મસમોટા મહેલ પણ એક પળમાં ધૂળધાણી થઈ જાય છે. વિજળીના એક ઝબકારે વનના વન બળી જાય છે. સુનામી, ધરતીકંપ, દુષ્કાળ કે અતિવૃષ્ટિ આપણને એટલું જ કહી જાય છે કે કુદરતને આધીન જીવનમાં જ આપણું કલ્યાણ છે. કુદરતનો નાશ આપણને પણ વિનાશ તરફ દોરી જાય છે. મનુષ્ય સિવાયની સજીવ કે નિર્જીવ સૃષ્ટિ કુદરતને આધારે જ જીવે છે અને નાશ પણ પામે છે. જૈન ધર્મ આપણને કુદરતને આધારે, કુદરતને સહારે જીવવાનું શીખવાડે છે અને એમાં જ વ્યક્તિનું અને વિશ્વનું કલ્યાણ રહેલું છે.

ધર્મ નિરપેક્ષ રાજ્યવ્યવસ્થા

આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા ધર્મનિરપેક્ષ છે એટલે કે કોઈ પણ ધર્મને રાજ્યવ્યવસ્થામાં સ્થાન નથી. પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે તો પછી 'સત્યમેવ જયતે' એવો મુદ્રાલેખ કે 'અશોકચક્ર' જેવું શાંતિ અને અહિંસાનું પ્રતીક શા માટે? બીજો પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે તો પછી મુસલમાનોને હજ યાત્રા માટે આર્થિક સહાય શા માટે અને એ પણ જ્યારે મુસ્લિમ ધર્મના અભ્યાસી ખુદ મુસ્લિમ પણ કુરાનને ટાંકીને એમ કહે છે કે હજયાત્રા તો પોતાની બચતમાંથી જ કરવાની હોય છે, કરજ કરીને પણ નહિ. મુસ્લિમોનો કે હજયાત્રાનો વિરોધ નથી. પ્રશ્ન એ છે કે ધર્મનિરપેક્ષ સરકાર પોતે જ કાનૂનનો ભંગ શા માટે કરી રહી છે? સરકાર જ જ્યારે બેજવાબદાર બને ત્યારે શું સુપ્રિમ કોર્ટની એ જવાબદારી નથી કે એ સરકારને રોકે? લઘુમતીના નામે મદદ કરવામાં આવે છે. ફરી પ્રશ્ન એ જ છે કે રાજ્યની ૧૮ વર્ષથી ઉપરની દરેક વ્યક્તિને જ્યારે સમાન અધિકાર આપવામાં આવેલ છે, રાજ્યની ઉચ્ચ સત્તા ઉપર બેસવાની પણ તક છે અને હકિકતમાં એમ. સી. ચાગલા સુપ્રિમ કોર્ટના ચીફ જસ્ટીસ બની શક્યા હતા, ડૉક્ટર ઝકીર હુસૈન અને એ. પી. જે. અબ્દુલ કલામ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ બની ચૂક્યા છે અને આજે વાઈસ પ્રેસિડંટ પણ મુસ્લિમ છે ત્યારે લઘુમતિનો પ્રશ્ન જ ક્યાંથી ઉઠે છે? પાકિસ્તાન જે ધર્માધારિત રાજ્ય છે ત્યાં લઘુમતિનો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક ગણાય. આપણું રાજ્ય તો ધર્મનિરપેક્ષ છે એટલે લઘુમતિના નામે જે થઈ રહ્યું છે તે ધર્મભેદ નહિ તો બીજું શું છે? વોટ બેંક ખરીને?

વિશ્વમાં આજે ધર્મના જે બે મુખ્ય પ્રવાહો ચાલી રહ્યા છે તે બળજબરીથી અથવા લાલચ આપીને, સ્વાર્થી મનોવૃત્તિથી, સંખ્યા-બળ વધારીને પોતાનું વર્ચસ્વ વધારવાની ચેષ્ટામાં છે. જૈન ધર્મમાં કોઈ સ્વાર્થવૃત્તિ નથી. જૈન ધર્મ કેવળ સર્વના હીતનો ચાહક છે. ધર્મના નામે જૈનોની એવી કોઈ માગણી નથી કે જેમાં પોતાનો સ્વાર્થ સમાયો હોય. જૈનો એ જરૂર ચાહે છે કે જીવહિંસા સંપૂર્ણપણે બંધ થાય કારણ કે એમાં જ સમસ્ત વિશ્વનું હીત સમાયેલું છે. આજ સુધીનો ઇતિહાસ એ વાતનો પુરાવો છે કે જેટલા યુદ્ધો થયા છે એ બધા ધર્મના નામે અથવા ન્યાયના નામે પણ હકીકતે સ્વાર્થને ખાતર થયા છે.

જીવહિંસાની સમાપ્તિ શા માટે?

દરેક જીવનના નિર્માણ પાછળ કુદરતની શક્તિ અને એક નિશ્ચિત આશય હોય છે જેના દ્વારા એક સંતુલન જળવાઈ રહે છે. એ સંતુલન તૂટતા પર્યાવરણને અત્યંત નુકશાન થાય છે એ બાબત વૈજ્ઞાનિકો આજે જોરશોરથી કહી રહ્યા છે અને વિશ્વને ચેતવી રહ્યા છે કે પર્યાવરણનું નુકશાન માનવજીવન માટે ખતરારૂપ બની રહ્યું છે. પશુપંખીની કેટલી જાતિ–પ્રજાતિનો નાશ થઈ ચૂક્યો છે અને થઈ રહ્યો છે. એને બચાવવાના પ્રયાસો પણ થઈ રહ્યા છે. વાઘને બચાવવા અભયારણ્ય બનાવવામાં આવે છે, એની પાછળ ખર્ચ પણ કરવામાં આવે છે અને બીજી બાજુએ કતલખાનામાં લાખો જાનવરોની કતલ થઈ રહી છે જે એવા પ્રાણી છે કે જેના આધારે આપણા ખેતીપ્રધાન દેશના ખેડૂતો જીવન નિર્વાહ ચલાવતા; પણ આજે આત્મહત્યા કરવી પડે છે. સ્વતંત્ર રહીને જે જીવનનિર્વાહ કરતા એમને નોકરી માટે શહેરની ઝુંપડપટ્ટીમાં અત્યંત દયનીય અવસ્થામાં લાચાર બનીને રહેવું પડે છે. આ રીતે ગરીબી અને બેકારી વધી રહી છે. હિંસાને ટાળીને ગરીબોને જીવન નિર્વાહનું સાધન ફરીથી ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. સ્થળાંતરથી ઉપજતા શહેરના પ્રશ્નો હલકા થઈ શકે છે.

મનુષ્ય જ્યારે મૃત્યુ પામે છે ત્યારે તેને તુરત જ બાળવામાં કે દાટવામાં આવે છે; કારણ કે મૃત્યુ થતાની સાથે જ શરીર કોહવા માંડે છે. આટલાથી જ એ સમજમાં આવી શકે છે કે માંસ કદી પણ આરોગ્યદાયક હોઈ ના શકે. માંસ તાકાત આપે છે વાત પણ બરાબર નથી કેમકે કલકત્તામાં મેં જોયું છે કે ઠેલાગાડી ચલાવનાર મજૂર ફક્ત સત્તુ ખાતો હોવા છતાં ઘણું જ વજન ખેંચી શકતો હોય છે. સત્તુ એટલે ચણાનો લોટ અને પાણી, એની સાથે મરચું અને મીઠું. નિકાસ કરીને પરદેશી નાણું કમાવા માટે એવી જાહેરાત કરવામાં આવતી હોય છે. માંસના ભક્ષણથી મેદ વધે છે, ડાયાબિટિસ અને બીજો રોગો થાય છે એ પણ આજનું આરોગ્યવિજ્ઞાન સ્વીકારે છે. તો પછી જાહેર આરોગ્યને નુકસાન કરે એવું શા માટે કરવું?

ગાય અને બળદની મદદથી ખેતી કરીને આપણો ખેડૂત હજારો વર્ષથી પોતાના કુટુંબને નિભાવતો એટલું જ નહિ પણ એમણે પકવેલા અનાજથી સમાજને પુરતો ખોરાક મળી રહેતો. ગાય– બળદ અને ભેંસના સંહારથી ભારતની આર્થિક વ્યવસ્થા એવી તૂટી ગઈ છે કે ખેડૂતને આત્મહત્યા કરવી પડે છે અને આપણે અનાજની અછત અને મોંઘવારીનો ભોગ બની રહ્યા છીએ. માંસાહારથી દેશના અર્થતંત્રને ભારે નુકશાન થઈ રહ્યું છે.

મનુષ્ય જ એક એવું પ્રાણી છે કે જેને લાગણીનો ભાવ છે અને એથી સુખ–દુઃખનો અનુભવ કરે છે. હિંસા કરવાથી મનુષ્ય લાગણીહીન બની જાય છે જે સામાજિક વ્યવસ્થાને નુકશાન પહોંચાડે છે. આતંકવાદ એ એનો પુરાવો છે. આમ હિંસાથી સામાજિક, આર્થિક, આરોગ્ય, ન્યાય, પર્યાવરણ, સંસ્કૃતિ અને વિકાસ વગેરેને જ નુકશાન પહોંચે છે.

જવાબદાર રાજ્યતંત્ર

જે કાંઈ બની રહ્યું છે તેની જવાબદારી રાજ્યસરકારની છે. મહાસત્તાઓના માર્ગદર્શન નીચે, એનું આંધળું અનુકરણ કરીને જે ગરીબી દૂર કરવા આઝાદીની લડત ચલાવી આપણા બાપદાદાઓએ અનેક ભોગ આપીને આઝાદી મેળવી એને ભૂલી જઈને, રાજ્યકર્તાઓ સત્તા અને સંપત્તિ અને સંભવતઃ એમાંથી ઉદ્ભવતી સૂરા અને સુંદરીની ચુંગાલમાં ફસાઈ ગયા છે એવું સર્વસામાન્ય માણસને લાગે છે એમાં નવાઈ જેવું કશું નથી. પ્રજાએ જાતે જાગૃત થઈને આ રાજ્યવ્યવસ્થાને બદલવી પડશે.

સર્વજીવોનો હિતચાહક જૈન સમાજ મુસ્લિમ કે બીજા કોઈપણનું અહિત ન જ ચાહે. પરંતુ જો રાજ્યકર્તાઓ સ્વાર્થને ખાતર લઘુમતીના નામે કોઈને પંપાળે તો એક સૌથી નાની લઘુમતી તરીકે જૈન સમાજને, કેવળ પોતાના ધર્મને ખાતર જ નહિ પણ ઉપર મુજબ સમસ્ત વિશ્વની પ્રજાના હિત ખાતર સંપૂર્ણ હિંસાબંધી માગવાનો અધિકાર છે. અહિંસા પરમો ધર્મમાં માનનાર જૈન અગર કર ભરતો હોય તો એની એ ફરજ છે કે કર ભરવાનો ઈન્કાર કરે તો એમ કરીને એ કોઈ ગુન્હો નથી કરતો. અલબત્ત જરૂર પડે તો સરકાર જોડે

સંઘર્ષમાં ઉતરવાની તૈયારી રાખવી પડે કે ભોગ આપવો પડે.

એજ રીતે જૈન સમાજ કે બીજા જે દાન કરે છે કે ટ્રસ્ટ ચલાવે છે અને એ રીતે સમાજના હિતના કાર્યો કરે છે કે જેની સંવૈધાનિક જવાબદારી સરકારની છે એ માટે કર ભરનાર વ્યક્તિને જેટલી રકમ દાનમાં આપી હોય એટલી રકમ કરની રકમમાંથી બાદ મળે એવી માંગણી કરવી એ ન્યાયપુરઃસર ગણાવું જોઈએ અને એ માટે યોગ્ય પગલાં લેવાનો કાર્યક્રમ ઘડવો જોઈએ. કરમુક્તિ મળે તો સેવાભાવી સંસ્થાઓને મોટા પ્રમાણમાં દાન મળી શકે અને યોગ્ય વ્યક્તિને યોગ્ય સમયે અને યોગ્ય પ્રમાણમાં મદદ પણ પહોંચી શકે.

આજે ચારે તરફ શારીરિક, માનસિક કે આર્થિક હિંસાનો જે વ્યાપ વધી રહ્યો છે તેને ખાળવા માટે અહિંસામાં શ્રદ્ધા ધરાવનાર એકજુટ બનીને આગળ આવે અને એકવીસમી સદીમાં જૈનો પોતાનું યોગદાન આપે એવી અપેક્ષા એટલા માટે રહે છે કે તો જ ભારત પાસેથી વિશ્વ જે અપેક્ષા રાખે છે અને ભારત વિશ્વમાં જે સ્થાન મેળવવા ઇચ્છે છે તે પ્રાપ્ત કરી શકાશે. અન્યથા 'ન જાણ્યું જાનકી નાથે સવારે શું થવાનું છે'–અસ્તુ. ✶✶✶

૧૭૦૪, ગ્રીન રીઝ, ટાવર–૨, ૧૨૦,ન્યુ લિંક રોડ, ચિકુવાડી,
બોરીવલી (પ.), મુંબઈ–૪૦૦ ૦૯૨.

શાકાહારીઓને માંસાહાર પીરસવામાં આવે છે

શાકાહારી પદાર્થોમાં ચરબી, ઈંડા, માછલીની ભેળવણી

થોડા સમય પહેલાં મધ્યપ્રદેશ, ઉત્તરપ્રદેશ, મુંબઈ, દિલ્હી તથા અન્ય સ્થળોએ પોલીસના દરોડા તથા ફૂડ એન્ડ ડ્રગ વિભાગ મારફત સીલ કરવામાં આવેલ કારખાનાઓમાંથી આપણા હોંશકોંશ ઉડાવી દે તેવા સમાચાર પ્રાપ્ત થયા છે. લગ્ન સમારંભો, હૉટલો તથા અનેક સાર્વજનિક ઉત્સવોમાં અપાતા જમણોમાં પણ માંસાહાર પીરસવામાં આવે છે. શાકાહારી વ્યક્તિ અજાણતા માંસાહાર કરી રહ્યાના દાખલા છે. આવી બીનાઓથી જૈન સમાજમાં સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ છે.

અહિંસાપ્રેમી તથા શાકાહારીઓની દસકા પુરાણી માગણી-ઓને માન આપી સરકારે ખાવાના પદાર્થોના પેકેટો પર લાલ તથા લીલા રંગની નિશાનીઓ કરવાનો કાયદો ઘડ્યો, પરંતુ ત્યાર બાદ નિશ્ચિંતતાને બદલે શાકાહારીઓની મુશ્કેલીઓ વધી ગઈ. ઉપર્યુક્ત કાયદાનો અમલ કરાવવામાં જવાબદાર સરકારી અધિકારીઓનો વર્ગ લાંચરૂશ્વતમાં મોટી રકમ આપીને કાયદામાં રહેલી ખામીઓ શોધી શોધીને ખાદ્ય કંપનીઓ દ્વારા નિશાનીઓ મરાવી રાષ્ટ્રની આંખોમાં ધૂળ નાંખી રહ્યો છે.

અનેક ખાદ્યપદાર્થોમાં ખાસ કરીને બેકરી ઉત્પાદીત તથા ઠંડા પીણામાં ઈમલ્સીફાયર સ્ટેંબીલાયઝર્સ, કંડીશનર્સ, રેક્યુલેટર્સ, પ્રીઝર્વેટીવ્ઝ, એન્ટીઑક્સીડન્ટ, થીકનર્સ, જીલેટીન, સ્વીટનર્સ, ખાવાના રંગો, જાતજાતની ફ્લેવર્સ, વગેરે નામો જ આપવામાં આવે છે. યુરોપમાં E નં. છાપવાના સખત કાયદા બાદ ભારતમાં પણ આવા ઉત્પાદનો પર નં. છાપવા લાગ્યા છે પરંતુ એ પણ હજુ જોઈએ તેટલા સ્પષ્ટ નથી. ઉત્પાદનકર્તાઓ આવા ઉત્પાદનમાં વપરાતા પદાર્થો ભારતમાંથી ખરીદ ન કરતાં મિશ્રણ માટે વિદેશોમાંથી સીધેસીધા જ આયાત કરે છે, તેથી તો એમ કહી શકાય કે લગભગ બધા જ શાકાહારી માંસાહારીઓ જ છે. આ રીતે લીલા રંગની નિશાનીનો સાથ લઈને કેન્દ્ર સરકારનું અન્ન પ્રક્રિયા મંત્રાલય શાકાહારીઓને માંસાહારનું સેવન કરાવવાનું ઘૃણીત કાર્ય કરાવી રહ્યું છે અને એ પૂરા દેશ માટે શરમજનક છે, જે વિશ્વ સન્મુખ આપણી આબરૂ બોળવા તથા પ્રતિભા મલિન કરવા બરાબર છે.

મત્સ્ય તેલમાંના વિટામીન 'એ', માંસ, ઈંડા વગેરેમાંથી પ્રાપ્ત ઈમલ્સીફાયર્સ, વ્હેલ માછલીના માથામાંથી પ્રાપ્ત સ્પર્મ, સુવર, ગાય, કૂતરા, તથા વાંદરાઓને મારીને પ્રાપ્ત કરેલ ચરબી આદિ પદાર્થો લીલી નિશાનીઓવાળા પદાર્થોમાં જણાવવા માંડ્યા છે. આ મામલામાં તુરંત તપાસ આદરી આવશ્યક પગલાં લઈ સાચી હકીકત બહાર પાડવી અત્યંત જરૂરી છે.

ઉદાહરણ તરીકે લઈએ તો મૅગી ફુડ પ્રોડક્ટસ, ઠંડા પીણા, બ્રિટાનિયા મિલ્ક બિસ્કીટ્સ, મેરી ગૉલ્ડ, ટાયગર, ગુડ ડે ઇત્યાદિ બિસ્કીટ્સ, ચુઈંગમ, બબલગમ, ટુથપેસ્ટ, વગેરે જેવા અનેક પદાર્થો છે જેમાં ઉપરોક્ત પ્રાણીજન્ય પદાર્થોથી બનેલા ઍડીક્ટીવ્ઝની ભેળવણી કરવામાં આવે છે.

વિશ્વસનીય સ્રોતો મારફત જાણવા મળ્યું છે અને તેથી ભૂતકાળમાં ૨૪ લોકસભા સંસદ સભ્યો મારફત ઉઠાવેલ મુદ્દાઓની ચર્ચા બાદ શું પરિણામ આવ્યું, શું કારવાહી કરી અને ભવિષ્યમાં આને માટે શું ઉપાયો લીધા કે કર્યા તેની રાષ્ટ્રીય સ્તરે ચર્ચા કરવી અતિ આવશ્યક છે. દેશી ઘી, બટર ઉત્પાદક ફેક્ટરીઓ પર ફૂડ ઍન્ડ ડ્રગ વિભાગે મારેલ દરોડામાં ઘણી વિગતો બહાર આવી છે. બટર તથા દેશી ઘીમાં ગાય અને સુવરની ચરબીની મિલાવટ થાય છે જેથી ચિકાશ વધે છે.

વનસ્પતિ ઘીમાં ગાયની ચરબી, છાસ અને સૅન્ટ નાંખી ગરમ કરવામાં આવે છે અને શુદ્ધ ઘી તરીકે વેચાય છે. આજે બજારમાં શુદ્ધ ઘી કે બટર મળતા નથી. અનેક હૉટલોમાં નાન, પરાઠા, તથા કુલચાના લોટમાં પણ ચરબી ભેળવવામાં આવે છે. ચાઈનીઝ ફૂડમાં તો ૯૦ ટકા માંસાહાર પદાર્થ ભેળવેલા હોય છે. થોડા દિવસો પહેલાં મૅકડોનાલ્ડમાં વેચાતા બર્ગર, પીત્ઝા, વડાપાંવમાં પણ ગાયની ચરબી ભેળવેલી માલમ પડતા શિવસેનાએ મેકડો-નાલ્ડના અનેક શૉરૂમો તોડી નાંખ્યા હતા.

આજે જૈન સમાજ લગ્નોત્સવ તથા અનેક શુભ અવસરોમાં તથા મ.સા.ના ચાતુર્માસ તથા અન્ય ધાર્મિક કે સામાજિક કાર્યક્રમોમાં નામાંકિત કેટરર્સની મારફતે રેડીમેડ ગ્રેવીનો ઉપયોગ કરી આપણને માંસાહાર કરાવી રહ્યો છે. રિલાયન્સ જેવી કંપની આવા રેડીમેડ માંસાહારયુક્ત પદાર્થોના મોટા મોટા મૉલ ખોલે છે. અનેક વિદેશી કંપનીઓ મારફતે બાળકોના દૂધના પાવડરમાં ચીકન પાવડર મીક્સ કરવામાં આવે છે. ભારત સરકારે વેજ પદાર્થો પર લીલા રંગની તથા નૉનવેજ પદાર્થો પર લાલ રંગની નિશાની કરવાનો કાયદો કર્યો છે તે છતાં ખુલ્લેઆમ કાયદાનો ધજાગરો થતો જાય છે. ભ્રષ્ટ અધિકારીઓને લીધે શાકાહારીઓના પેટમાં માંસાહાર પડતો જાય છે. ઈન્ડીયા ટી.વી., ઝી ટી.વી. તથા અન્ય ચૅનલો દ્વારા આવતી જા. ખ. પોલીસ ખાતું, ફૂડ એન્ડ ડ્રગ દ્વારા પાડેલ દરોડા દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ જાણકારીથી રૂંવાડા ઉભા થઈ જાય છે. આના સંદર્ભમાં સુશીલ ટાંટીયાએ સરકારને ચેતવણી આપી છે. પૂનામાં પૂ. ચંદ્રજિત વિજયજી મ. સાહેબે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં સમાજને અનેકવાર જાગ્રત કરવા પ્રયત્ન કરેલ છે. આ સંદર્ભમાં વાચકો પોતાના પ્રતિભાવ મોકલી શકે છે.

❑ અનુવાદક : પુષ્પાબેન પરીખ

પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાના પ્રવચનોનું શ્રવણ વેબ સાઈટ ઉપર

૨૭ ઑગસ્ટથી ૪ સપ્ટેમ્બર સુધી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા યોજિત પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાના સત્તર વિદ્વતાભર્યા પ્રવચનો હવે આપ આપના કૉમ્પ્યુટર www.mumbai-jainyuvaksangh.com ઉપર ડાઉન લોડ કરી ઘેર બેઠાં સાંભળી શકશો. કુ. રેશ્મા જૈને માહિતી સભર આ આકર્ષક અને કલાત્મક વેબ સાઇટ તૈયાર કરી છે.

ડાઉન લોડ કરવા માર્ગદર્શન માટે શ્રી હિતેશ માયાણીને 9820347990 અને શ્રી ભરત મામનીઆ નં. 022-23856959 આપ સંપર્ક કરી શકશો. –મેનેજર

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

❑ ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ

(ઑગસ્ટ-૨૦૦૮ના અંકથી આગળ)

(૪૭૭) ભાષા :
–જે શબ્દ આત્માના પ્રયત્નથી વ્યક્ત કે અવ્યક્ત પણે ઉત્પન્ન થાય છે.
–जो शब्द आत्मा के प्रयत्न से व्यक्त या अव्यक्त रुप से उत्पन्न होता है ।
–The sound produced through effort on the part of soul is prayogaja or vaisrasika (non-voluntary)

(૪૭૮) ભાષાસમિતિ :
–સત્ય, હિતકારી, પરિમિતિ અને સંદેહ વિનાનું બોલવું.
–सत्य, हितकारी, परिमित और संदेह रहित बोलना ।
–To speak what is truth, beneficial, measured and free from doubt.

(૪૭૯) ભિક્ષુપ્રતિમા :
–જૈન પરંપરામાં તપસ્વીઓ દ્વારા આચરવામાં આવતો એક તપ.
–जैन परंपरा में तपस्वियों द्वारा आचरण किये जानेवाला एक तप ।
–One of the penance practiced by various oscetics in the Jaina tradition.

(૪૮૦) ભીમ :
–વ્યંતરનિકાયના એક દેવનો પ્રકાર.
–व्यंतर जाति के एक देव का प्रकार ।
–One of the Indra of Raksasas a sub type of the vyantaranikaya.

(૪૮૧) ભુજગ :
–વ્યંતરનિકાયના એક દેવનો પ્રકાર.
–व्यंतरनिकाय के एक देव का प्रकार ।
–One of the sub-type of the Vyantarnikaya

(૪૮૨) ભૂત :
–વ્યંતરનિકાયના એક દેવનો પ્રકાર.
–व्यंतरनिकाय के एक देव का प्रकार ।
–One of the sub-type of Vyantarnikaya

(૪૮૩) ભૂતવાદિક :
–વ્યંતરનિકાયના એક દેવનો પ્રકાર.
–व्यंतरनिकाय के एक देव का प्रकार ।
–One of the sub-type of Vyantarnikaya

(૪૮૪) ભૂતાનંદ (ઇંદ્ર) :
–વ્યંતરનિકાયના નાગકુમાર પ્રકારના દેવોમાંના એક ઇન્દ્ર છે.
–व्यंतरनिकाय के नागकुमार प्रकार के देवो में से एक इन्द्र है ।
–One of the Indra of Nagakumaras, a sub-type of Vyantaranikaya

(૪૮૫) ભુતાનુકંપા :
–(સાતાવેદનીય કર્મના બંધ હેતુનો પ્રકાર છે.) પ્રાણીમાત્ર ઉપર અનુકંપા કરવી તે.
–(सातावेदनीय कर्म के बन्धहेतु का का प्रकार है) । प्राणि–मात्र पर अनुकम्पा रखना ।
–One of the cause of bondage of the satavedaniya karma) a feeling of compassion towards all the living beings.

(૪૮૬) ભૂતોત્તમ :
–વ્યંતર જાતિના દેવનો એક પ્રકાર.
–व्यंतर जाति के एक देव का प्रकार ।
–One of the sub-type of Vyantaranikaya.

(૪૮૭) ભેદ :
–એકત્વરૂપમાં પરિણત પુદ્ગલપિંડનો વિશ્લેષ-વિભાગ થવો.
–एकत्व रुप में परिणन पुद्नलपिण्ड का विश्लेष-विभाग होना।
–When a pudagala-body of the form of a unit or an aggregate is disjoined or dissociated.

૨૦, સુદર્શન સોસાયટી, ૨, નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.

(વધુ આવતા અંકે)

સર્જન સ્વાગત

❑ ડૉ. કલા શાહ

પુસ્તકનું નામ : **ગાંધી**
જેવા જોયા–જાણ્યા વિનોબાએ
સંપાદન : કાન્તિ શાહ
પ્રકાશક : પારુલ દાંડીકર
યજ્ઞ પ્રકાશન સમિતિ, હુજરત પાગા,
વડોદરા–૩૯૦ ૦૦૧. કિંમત રૂા. ૪૦/–, પાના ૧૫૦; આવૃત્તિ–ત્રીજી. માર્ચ–૨૦૦૮.

ગાંધીજી અને દીનબંધુ એન્ડ્રૂઝ સાથેની વાતચીતમાં ગાંધીજીએ વિનોબા વિશે કહેલું કે,

'આશ્રમના દુર્લભ રત્નોમાંના આ એક છે. તેઓ આશ્રમને પોતાનાં પુણ્યથી સીંચવા આવ્યા છે; પામવા નથી આવ્યા, આપવા આવ્યા છે.'

ગાંધીજીના આ આશીર્વાદ પૂર્ણપણે સાર્થક થયેલા આજે જોઈ શકાય છે. વિનોબા દેશ–દુનિયાની મોટી સેવાનું નિમિત્ત બન્યા છે. ગાંધીજીનો મહાયજ્ઞ એમણે આગળ ચલાવ્યો છે.

ચારેક દાયકા પહેલાં ગાંધી શતાબ્દી નિમિત્તે તૈયાર થયેલ આ પુસ્તકનો હિંદુસ્તાનની બધી ભાષાઓમાં તેમજ અંગ્રેજી, ઈટાલિયન અને બીજી બે–ત્રણ વિદેશી ભાષાઓમાં અનુવાદ પણ થયો છે.

નવી પેઢીના યુવાનોને ગાંધી વિશે, ગાંધીની નીતિ–રીતિ વિશે આજના સમયમાં તેની અગત્યતા વિશે જાણવા સમજવાની જીજ્ઞાસા વધી છે. ચારે તરફ પૈસા, પદ અને શસ્ત્રની બોલબાલા અને દાદાગીરી જોતી નવી પેઢી ગાંધીગીરી વિશે વિશેષ જાણવા માગે છે.

વિનોબાજીએ એકવીસ વર્ષની ભરયુવાન વયે ઘર છોડ્યું ત્યારે તેઓ ગાંધીની આ ગાંધીગીરીથી આકર્ષાઈને એમણે ગાંધીની દીક્ષા લીધેલી. જીવનભર એમણે આ ગાંધીગીરીની જ આરાધના કરેલી એટલે વિનોબાએ ગાંધીજીને કેવા જોયા, જાણ્યા–નાણ્યા–માણ્યા તેનું થોડુંક વિવરણ ગાંધીને જાણવા સમજવામાં ઉપયોગી થશે.

ગાંધી–વિનોબાને અને એમના સર્વોદય તેમજ અહિંસક સમાજ રચનાના મિશનને સમજવામાં આ પુસ્તક મદદરૂપ થાય તેમ છે.

x x x

પુસ્તકનું નામ : **ગીતા દર્શન**
લેખક : વિનોબા
પ્રકાશક : પારુલ દાંડીકર
યજ્ઞ પ્રકાશન સમિતિ, હુજરત પાગા,
વડોદરા–૩૯૦ ૦૦૧. કિંમત રૂા. ૨૫/–, પાના ૮૦; આવૃત્તિ–પ્રથમ. માર્ચ–૨૦૦૭.

ભારતીય સંસ્કૃતિ સાથે ગીતા અભિન્ન રીતે સંકળાયેલી છે. વિનોબા પણ ગીતાના અઠંગ ઉપાસક. તેઓ ગાંધીજી પાસે રહીને નવયુગને અનુરૂપ સ્વરૂપમાં જોતા–સમજતા થયા.

વિનોબાજીએ પોતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું છે કે ગાંધીજીની સંગતિનો લાભ મને ન મળ્યો હોત, તો ગીતા જેવી હું આજે સમજ્યો છું, તેવી સમજી શક્યો ન હોત. ગાંધીજી થકી મને ગીતાને યથાર્થપણે સમજવાની ચાવી મળી છે.

વિનોબાએ કહ્યું છે, 'ગીતા એટલે સામ્યયોગ. ગીતામાંથી આપણે સામ્યયોગ જ શીખવાનો છે. ગીતાના આત્મૌપજયની શીખ એટલે જ સરળ લૌકિક ભાષામાં–સર્વોદય. આપણે સામ્યયોગના આધારે સર્વોદય સમાજનું, અહિંસક સમાજનું નિર્માણ કરવાનું છે.' ગાંધી વિનોબાનું આ ગીતા–દર્શન સર્વોદય વિચારધારાનું આધ્યાત્મિક અધિષ્ઠાન છે.

વિનોબાનું આ ગાંધી પ્રણીત 'ગીતા–દર્શન' આ પુસ્તકમાં સંક્ષેપમાં છતાં સાંગોપાંગ સ્વરૂપમાં આલેખાયું છે જે વાચકને માટે રસપ્રદ બની રહે છે.

x x x

પુસ્તકનું નામ : **મહર્ષિ વિનોબા**
લેખક : અમૃત મોદી
પ્રકાશક : પારુલ દાંડીકર
યજ્ઞ પ્રકાશન સમિતિ, હુજરત પાગા,
વડોદરા–૩૯૦ ૦૦૧. કિંમત રૂા. ૧૫/–, પાના ૮૦; આવૃત્તિ–ત્રીજી. નવેમ્બર–૨૦૦૭.

વિનોબા ભાવે એક મહાન સંત થઈ ગયા. તેઓ સાચા અર્થમાં મહાત્મા ગાંધીજીના રચનાત્મક અને આધ્યાત્મિક વારસદાર હતા. તેમણે ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો જાળવી રાખી ધાર્મિક એકતા જાળવવા તમામ ધર્મોનો અને બધી ભાષાઓના સંત સાહિત્યનો તે ભાષા શીખી ઊંડાણથી અભ્યાસ કરી ભાગવત ધર્મસાર, કુરાનસાર, ખ્રિસ્તિ–ધર્મસાર, જપુજી, ધમ્મપદ, સમણસુત્તમ્, નામઘોષ સાર જેવા ગ્રંથો તૈયાર કર્યા છે. ગીતા પ્રવચનોનું પુસ્તક ભારતની તમામ અને પરદેશની અનેક ભાષામાં અનુવાદિત થયું છે.

વિનોબાજીએ સ્વચ્છતા અભિયાન, અશ્લિલ પોસ્ટરો હઠાવો ઝુંબેશ, બહારવટિયાઓનાં હૃદયપરિવર્તન, ગોવંશ–વધબંધી, નાગરી લિપી પ્રચાર, બ્રહ્મવિદ્યા સ્ત્રીશક્તિ જાગૃતિ, હરિજન–સેવા, ખાદી–ગ્રામોદ્યોગને ઉત્તેજન, કાંચનમુક્તિ પ્રયોગ જેવાં અનેકવિધ કાર્યો કર્યા. દેશની આઝાદી માટેના ગાંધીજીના તમામ સત્યાગ્રહોમાં ભાગ લઈ જેલવાસ ભોગવ્યો. ગાંધીજીના આશ્રમકાર્યો રસોઈ, સફાઈથી લઈને કાંતણ, વણાટ, ખેતી જેવા અનેકવિધ કામો જાતે કરી શ્રમની પ્રતિષ્ઠા વધારી. તેમણે જીવનભર જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિની ત્રિવેણી દ્વારા સામ્યયોગની સાધના કરી.

વિનોબાજીની જીવનઝાંખી દર્શાવતું, કિશોરો અને વિદ્યાર્થીઓ માટે સરળ ભાષામાં તેમના જીવન–પ્રસંગો દ્વારા જીવનકથા ગૂંથી લેતું 'મહર્ષિ વિનોબા'ની આ નવી આવૃત્તિમાં નવા પ્રકરણો તથા ફોટાઓનું ઉમેરણ કર્યું છે. જે વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય વાંચકોને પ્રેરિત કરે તેવા છે.

શિષ્ટ સાહિત્યના પ્રચાર–પ્રસાર માટે વિનોબાજીના જીવન–પ્રસંગો દ્વારા જીવનકથા ગૂંથવાનો પ્રયાસ વાચકોને ગમે તેવો છે.

x x x

પુસ્તકનું નામ : કાપ્રા કહે છે
ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણીએ
રજૂઆત : કાન્તિ શાહ
પ્રકાશન : પારુલ દાંડીકર
યજ્ઞ પ્રકાશન સમિતિ, હુજરત પાગા,
વડોદરા–૩૯૦ ૦૦૧. કિંમત રૂા. ૨૫/–, પાના ૭૨; આવૃત્તિ–બીજી. પુનર્મુદ્રણ એપ્રિલ–૨૦૦૮.

વીસમી સદીના અંત સમયમાં માનવીની આશાઓના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા. અણુશસ્ત્રો પાછળની દોટ, યંત્રીકરણ, ઉદ્યોગીકરણ, પ્રદૂષણ અને પર્યાવરણની સમસ્યાઓ વગેરેએ માનવજાતને નવેસરથી વિચારવા પ્રેરી છે. વીસમી સદીનો ઉત્તરાર્ધ ફેર–વિચારણાનો સમય બની રહ્યો છે. વિચારકોને લાગે છે કે હવે નવેસરથી બધું ગોઠવવું પડશે. મૂલ્યો અને માપદંડો, વલણો અને વિચારો, માન્યતાઓ અને જીવનપદ્ધતિ બધું જ ધરમૂળથી બદલવું પડશે.

આ સંદર્ભે, **ફિટજોફ કાપ્રાનું** પુસ્તક `The Turning Point' -એક સીમીચિહ્ન રૂપ છે. ૧૯૮૨માં પ્રગટ થયેલ આ પુસ્તકમાં લેખક કહે છે કે માનવજાત આજે એક ઐતિહાસિક વળાંક–બિંદુએ આવીને ઊભી છે.

આ પુસ્તકમાં કાપ્રા વર્તમાન વ્યવસ્થાની વેધક સમીક્ષાની સાથે સાથે નવી વ્યવસ્થાની રૂપરેખા પણ દોરી આપે છે. પદાર્થ વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનના સમન્વયરૂપ એક નવું સમગ્ર જીવન દર્શન અને વિશ્વદર્શન આજે પાંગરી રહ્યું છે, તેની વાત આ પુસ્તકમાં છે. કાપ્રાને થયેલ એક વિશેષ અનુભૂતિનું વર્ણન આ પુસ્તકના આરંભમાં છે. આ પુસ્તક એટલે અનિવર્ચનીય અનુભૂતિનું અછડતું આલેખન. ✷✷✷

બી-૪૨, દયાનંદ સોસાયટી, એ-૧૦૪, ગોકુલ-ધામ, ગોરેગામ (ઈસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૩

પંથે પંથે પાથેય : નિવાર્ય અનિષ્ટો (અનુ. પૃષ્ટ છેલ્લાથી ચાલુ)

જરૂરિયાત નહિ પરંતુ એક શોખની વસ્તુ છે અને એના ઉત્પાદનમાં તો અનેક સ્તરે, અનેક જીવોની હિંસા થતી હોય છે, છતાં, આપણાથી એનો મોહ છૂટતો નથી. ઝવેરાતના વેપાર, વપરાશમાં જૈનોનો ફાળો ગણનીય છે.

જ્યારે કીડીને પણ ન મારનાર માણસો અન્ય મનુષ્યોનાં દુઃખ દર્દ તથા શોષણ પ્રત્યે ઉદાસીનતા સેવે ત્યારે નવાઈ લાગે છે.

મકાન : આપણી ત્રીજી જરૂરિયાત એટલે ઘર. ટાઢ, તડકો, વરસાદ તથા હિંસક પશુઓથી બચવા આદિ માનવ ગુફાઓમાં રહેતો. ધીમે ધીમે ઝૂંપડા, કુટિરો અને હવે તો અદ્યતન ગગનચુંબી મકાનો બંધાવા માંડ્યા. અગાઉ ઘર, હુંફ અને રક્ષણાર્થે બંધાતા, ધીમે ધીમે એમાં સગવડો ઉમેરાતી ગઈ અને પછી એમાં પણ શરૂ થઈ દેખાદેખી. ઘરનાં રૂપરંગ બદલાવવાનો એક ચીલો શરૂ થયો. ભીંતો તોડી બે ખંડમાંથી એક મોટો બેઠક ખંડ બનાવવાનો અને એક મોટા ખંડમાં ભીંત ચણી બે નાના ખંડ બનાવવાના. લાદીઓ અને બારી બારણાં બદલવાનાં, રસોડાના ઓટલાના સ્થળાંતર કરવાના. ભાંગફોડ દરમિયાન, પોસાતું હોય તે બીજે રહેવા જાય અને પાડોશીઓ તોડફોડના, લાદી ગ્રેનાઈટ કાપવાનાં કર્કશ અવાજોથી પીડા ભોગવતા રહે.

સૌથી વધુ હિંસા કદાચ મકાન પાછળ થતી હશે. સિમેન્ટ એટલે વાતાવરણને પ્રદુષિત કરનાર પદાર્થોમાં અગ્રેસર. એક ટન સિમેન્ટનું ઉત્પાદન કરવા માટે એક ટનથી સહેજ જ ઓછો (એટલે કે ૦.૯૦ ટન) કાર્બન ડાયોક્સાઈડ વાયુ હવામાં છોડાય છે. મકાનો પાડવામાં આવે કે ભીંતો તોડવામાં આવે ત્યારે ટ્રકો ભરાઈને થતો સિમેન્ટનો ભંગાર પ્રદુષણમાં વધારો કરે છે. કારણ કે એ ભંગાર નથી માટીમાં એકરૂપ થઈ શકતો કે નથી પાણીમાં ભળી જતો. આ ઉપરાંત મકાન જમીનદોસ્ત કરવામાં આવે ત્યારે, ભીંતમાં, છતમાં, પાયામાં વસતા અસંખ્ય નાના મોટા જીવોની હિંસા થાય તે વધારાની.

બે માળના મકાન પર અમારો ત્રીજો માળ પિસ્તાળિસ વર્ષ પહેલાં ચણાયેલો. એક ખંડની લાદીઓમાં કેટલીક નીચે ઉતરી ગઈ હતી. એના પર ચાલતી વખતે ઠોકર વાગતી. લાદીઓ ફરીવાર બેસાડવી જરૂરી હતી. મારા પતિ અને પુત્રી બન્ને ઍન્જિનિયર. એમણે જૂની લાદી પર જ નવી લાદી બેસાડવી એવું નક્કી કર્યું. અદ્યતન મકાનોમાં બેસાડાય છે એવી ૨'x ૨' ની લાદી. લિફ્ટ વગરના મકાનમાં ત્રણ માળ પર લાદીઓ તથા એને ચોંટાડવા માટેના રસાયણના કોથળા ચઢાવવા કોન્ટ્રેક્ટર પાસે એક જ માણસ હતો. એ મજૂરે ચાળીસ કિલો વજન ઉંચકી વીસ ફેરા કર્યા; બરાબર દોઢ કલાકની તનતોડ મજૂરી. મારાથી આ સહન નહોતું થતું. મેં કોન્ટ્રેક્ટરને બીજા મજૂરો લાવવા કહ્યું. 'વધારાની મજૂરી અમે ચૂકવશું.'

'તમે નાહકના અકળાઓ છો. તમારા તો ત્રણ જ માળ છે. આ લોકો તો સાત સાત માળ સુધી માલ ચઢાવવાને ટેવાયેલા છે.' આમ કહી એ ભાઈ તો જતા રહ્યા. દસ આંટા બાદ એ મજૂર હાંફતો હતો એના પગ ધ્રૂજતા હતા. મેં એને થોડો વિસામો લેવા કહ્યું અને ચહા-નાસ્તો તથા કેળાં આપ્યા. પણ મારા મનનો ઉદ્વેગ જરાય શમ્યો ન હતો. બાપ-દીકરી ઑફિસેથી આવ્યા ત્યારે પણ હું ઉદાસ હતી. દીકરીએ તો કહેવા માંડ્યું, 'આખા ઘરની ફરસ પર આવી લાદી જડાવી દે. ઘર એકદમ નવું લાગશે...'

'મારે આથી વધુ કર્મ નથી બાંધવા' અને મેં મારી વ્યથા કહી ઉમેર્યું, 'તમે બેઉ તો આ ક્ષેત્રમાં કામ કરનારા. તમે વધારે મજૂરો મોકલવાનો આગ્રહ કેમ ન રાખ્યો. આ તો માણસનું નર્યું શોષણ કહેવાય.'

'આવા બધાં વિચારો કરીશ તો, તારે તો ખાવાનું પણ છોડી દેવું પડશે. સાકરના કારખાનામાં મજૂરો એની પીઠ પર સો કિલોની ગુણો ઉંચકે છે. ચોખાની ગુણો પણ સો કિલોની હોય છે.' એમણે કહ્યું.

ખાવાનું છોડી તો ન શકાય, પરંતુ વસ્તુઓનો ખપ પૂરતો જ વપરાશ અને અપરિગ્રહ એ બે નિયમો તો પાળી શકાય.

એક બહેનપણી કહે 'એમ તો આપણાં તીર્થધામ સમા દેરાસરો, દેલવાડા, રાણકપુર, સમેતશીખર ડુંગર ઉપર છે એ બાંધવા માટે તો કેટલા મોટા વજનદાર આરસપહાણને એટલી ઊંચાઈ પર લઈ જવા પડ્યા હશે'.

સદીઓ પહેલાંની એ વાત છે. ત્યારે શા માટે અને કેવી રીતે આ બધાં અદ્ભુત કલાના નમૂના જેવા દેરાસરો બંધાયા હશે એની મને ખબર નથી. વળી, જૈનોમાં મૂર્તિપૂજામાં ન માનનાર સ્થાનકવાસીઓ પણ છે જ ને! વર્તમાનકાળમાં, આજની પરિસ્થિતિમાં આપણે સંસારી જીવ ઓછામાં ઓછી હિંસા આચરીને અને ખાસ તો આપણા જેવાં જ તન-મન ધરાવતા મનુષ્યનું શોષણ કર્યા વગર કેવી રીતે જીવી શકીએ એ વિચારવાનું.

અગાસીની નીચે અમારો ફ્લેટ. ચોમાસામાં માથા પર પાણી ટપકે. એ બંધ કરવા અગાસીમાં સમારકામ કરવાનું હતું. ફરી પાછો સામાન-ઈંટ, રેતી ને રસાયણો અગાસી સુધી ચઢાવવાના, પરંતુ આ વખતના કૉન્ટ્રેક્ટરમાં માનવતા હતી. એણે માલ નીચેથી ઉપર પસાર કરવા દરેક માળ પર એક મજૂર ઊભો રાખ્યો હતો. આથી દરેક મજૂરને માલ સહિત એક જ માળ ચઢવો ઊતરવો પડતો. મહેનત તો સૌએ કરવી જ રહી. તે વગર રોટલો રળાય નહિ ને પચાવાય નહિ. માલ ચઢાવવાની આ વ્યવસ્થા જોઈને શોષણ અને શ્રમ વચ્ચેનો તફાવત જાણવા મળ્યો.

માણસ, માણસ બનીને રહે, એને મળેલી દિલ-દિમાગની અનોખી બક્ષિસનો સદુપયોગ કરે એ જ અભ્યર્થના. ✶ ✶ ✶

૫૧૧, એડનવાલા રોડ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૯.

Regd. With Registrar of Newspapers for India No. R. N. I. 6067/57 Licence to post without prepayment No. South-81/2006-08
Posted at Patrika Channel sorting office Mumbai-400 001.On 16th of every month ● Regd. No. MH/ MR/SOUTH-146 / 2006-08

પંથે પંથે પાથેય...

નિવાર્ય અનિષ્ટો

❑ ઉષા શેઠ

જૈન ધર્મમાં અહિંસાનું અગ્રસ્થાન છે. જાણતા–અજાણતા, એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય જીવ પ્રતિ આચરવામાં આવતી હિંસાની બારીકાઈથી, ચીવટપૂર્વક નોંધ કરવામાં આવી છે. માનસિક રિબામણને શારીરિક ત્રાસ જેટલી જ હિંસા લેખવામાં આવી છે. મનમાં કોઈનું અનિષ્ટ ઈચ્છવું, વાગ્બાણ વડે કોઈ પર પ્રહાર કરવા કે શારીરિક ઈજા પહોંચાડવી, અર્થાત્ મન, વચન કે કાયાથી કોઈના પર ત્રાસ ગુજારવો, એને પણ એક પ્રકારની હિંસા ગણવામાં આવે છે. આટલી બધી સૂક્ષ્મતાથી જ્યારે અહિંસા આચરવાની હોય ત્યારે ખપ પૂરતો ઉપભોગ અને અપરિગ્રહ આવશ્યક બને છે. આપણે આમાંનું કેટલું અનુસરીએ છીએ એનો વિચાર કરીએ. મનુષ્ય એક જ એવું પ્રાણી છે જેની પાસે વિચાર-શક્તિ ને વિવેકબુદ્ધિ છે. આ શક્તિનો આપણે સરખો ઉપયોગ કરીએ તો માનવતા કેળવી શકીએ અને સાચા અર્થમાં માણસ બની શકીએ. બાકી તો 'કથા સુણી સુણી ફૂટ્યા કાન, તોયે ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન' એવો ખેલ થાય. અને ગાડરની માફક લોકો પ્રવાહમાં તણાયે રાખે. સહેલાઈથી નિવારી શકાય, એવા અનિષ્ટોનો આપણે વિચાર કરીએ.

રોટી, કપડા અને મકાન એ મનુષ્યની જરૂરિયાત છે. આ મેળવવામાં, સહેલાઈથી નિવારી શકાય એવી હિંસા વિશે વિચારીએ.

રોટી : આનો વિચાર કરીએ એટલે સૌ પ્રથમ ધાન્ય અને એ ઉગાડનાર ખેડૂત યાદ આવે. ટાઢ, તડકો, વરસાદ સહી ખેડૂત અથાક મજૂરી કરે, ખેતર ખેડવા સમયે બળદ ન હોય તો એની જગ્યાએ પોતે પણ જોતરાય ત્યારે અનાજ પાકે. રોટલો આપણાં ભાણામાં પડે ત્યાં સુધીમાં તો આવા કેટલાંયે શ્રમિકોએ પરસેવો પાડ્યો હોય, જેવા કે લોઢી ચિપિયો, સાણસી બનાવનાર લુહાર, ઈંધણ માટે કોલસાના ખાણિયા, સિલિન્ડર ઊંચકનારા અને અંતમાં રોટલાના ઘડનારા. અગાઉ તો ઘણાં જૈનો જમ્યા બાદ થાળી ધોઈને પીતા. આજનાં બાળકોને તો આ પ્રથાની ખબર પણ નહિ હોય, કારણ કે આજે 'જીવવા માટે ખાવાનું' ને બદલે 'ખાવા માટે જીવવાનું' એ નિયમ વધુ પ્રચલિત છે. જન્મ, મરણ, સગાઈ, લગ્ન, ધાર્મિક તપસ્યા, પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવું–ઉજવણીઓ માટે કોઈપણ કારણ જોઈએ. અને એમાંયે પાછી ચડસાચડસી. ઓલાએ જમણ-વારમાં ત્રીસ વાનગી રાખેલી અને પેલાએ પચાસ. આપણાથી કેમ પાછળ રહેવાય? આપણે રાખો સાઠ વાનગીઓ. આપણી વાહ વાહ થવી જ જોઈએ. પરિણામે, બગાડ, એઠવાડ, પાણીનો વ્યય, પર્યાવરણને હાનિકારક એવા પ્લાસ્ટિકના પ્યાલા, વાટકીઓ, ચમચીઓના ઉકરડા. જૈનોમાં તો કરવું, કરાવવું અને અનુમોદન કરવું એને સરખો અપરાધ ગણાય છે. એટલે આવા જમણવારો કરનાર, એમાં ભાગ લેનાર, તથા એની વાહવાહ કરનાર સરખા દોષી લેખાય.

હદ ઉપરાંતનું ખાવું, માંદા પડવું, બીજા પાસે ચાકરી કરાવવી, જૈનોને તાજ્ય એવા પદાર્થોની દવાઓ ખાવી. મેદસ્વી શરીરને કારણે જીવતા હોઈએ ત્યારે પોતાનું વજન પોતાને ભારરૂપ લાગે અને મૃત્યુ બાદ ઠાઠડી ઊંચકનારને. વળી શબને બાળવા વધુ લાકડા જોઈએ. એટલે કે વધારે વૃક્ષોનું નિકંદન અને પર્યાય તરીકે વીજ હોય તો તે પણ વધારે જ વાપરવી પડે. સંયમ કેળવીએ અને કાળજી રાખીએ તો આમાનાં કેટલાંક અનિષ્ટો નિવારી શકાય. પર્યુષણ સમયે શાકભાજીનાં ભાવ ઘટી જાય છે, ઉપહારગૃહોમાં સહેલાઈથી જગ્યા મળે છે–આ બતાવે છે કે વસ્તીના પ્રમાણમાં જૈનોનો ઉપભોગ વધારે હોય છે.

કપડાં : જેટલી અધિક ઉજવણીઓ એટલાં અધિક પરિધાન. મરણ પ્રસંગ માટે એટલે કે પ્રાર્થનાસભા માટે પણ ખાસ વસ્ત્રો ખરીદવામાં આવે છે. કપડાં બાબત તો ગજબની દેખાદેખી. એકના એક વર્તુળમાં એકનો એક પોષાક કેવી રીતે પહેરાય? આપણી કિંમત ઘટી જાય ને! વધારે કપડાં ભરવા વધારે કબાટો ને વધારે લાકડાંનો વ્યય. આમ પરિગ્રહ વધતો રહે અને હિંસા પણ. રેશમી કાપડ બનાવવા માટે રેશમના કીડાની હત્યા કરવામાં આવે છે. એ દેખીતી હિંસા જોઈને કેટલાંક લોકો રેશમી કાપડ વાપરવાનું છોડી દે છે જે સારી વાત છે. પરંતુ, અન્ય કાપડ ઉત્પાદનમાં આપણાં જ જેવા મનુષ્ય–જીવને થતી હાનિ અને એને પરિણામે થતાં અકાળ મૃત્યુ વિશે આપણે ભાગ્યે જ વિચારીએ છીએ. નાયલોન, રેયોન, ટેરિન જેવા અકુદરતી કાપડના રેસા, છુંછા તથા રસાયણિક રંગોને લીધે શ્વાસ તથા ફેફસાનાં જીવલેણ રોગો થતા હોય છે. તેથી જ ખપ પૂરતો વપરાશ એ ઉત્તમ નિયમ છે. અંગ્રેજી ચલચિત્ર 'બ્લડ ડાયમન્ડ'માં હીરાના ખાણિયાનું થતું શોષણ અને અત્યાચારો જોઈને કેટલાંકને હીરા પ્રત્યે સ્મશાન વૈરાગ્ય આવી ગયો હતો ખરો. આભૂષણો

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૨૭)

Printed & Published by Nirubahen S. Shah on behalf of Shri Mumbai Jain Yuvak Sangh and Printed at Fakhri Printing Works, 312/A, Byculla Service Industrial Estate, Dadaji Konddev Cross Rd, Byculla, Mumbai-400 027. And Published at 385, SVP Rd., Mumbai-400004. Temparary Add. : 33, Mohamadi Minar, 14th Khetwadi. Mumbai-400004. Tel.: 23820296. Editor: Dhanwant T. Shah.